

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה

עבודה קהילתית כתחום מומחיות בעבודה סוציאלית

כסלו, תשע"ז
דצמבר 2016

עבודה קהילתית כתחום מומחיות בעבודה סוציאלית

כותב המסמך ויו"ר הצוות:

פרופ' אמנון בהם - ביה"ס לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה

חברי הצוות (לפי א"ב):

- ישראל אמיר - חבר ועדת הרישוי לעבודה קהילתית
- דר' אתי בהם-טביב - המכללה האקדמית צפת ועובדת קהילתית עצמאית
- אתי ביטון - מנהלת היחידה לעבודה קהילתית, כרמיאל
- דר' רודיינה ג'ראיסי - ביה"ס לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה
- פרופ' חיה יצחקי - ביה"ס לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בר-אילן
- דר' גילה לאור - חברת ועדת הרישוי לעבודה קהילתית
- דר' דרורית לוי - ביה"ס לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בר-אילן
- אורית מרמרי-חזן - מנהלת היחידה לעבודה קהילתית, הרצליה
- אבי סנדר - השירות לעבודה קהילתית, משרד הרווחה והשירותים החברתיים

ניהול נושא המומחיות במשרד הרווחה והשירותים החברתיים - מר יקותיאל צבע, מנהל אגף בכיר - מחקר
תכנון והכשרה
עורכת ראשית של מסמכי המומחיות - דר' גילה לאור, חברת אינקיואל ישראל
רכזת צוותי הכתיבה - אפרת הרמל סער, בית הספר המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה

בגלל אופייה של השפה העברית וכדי למנוע סרבול,
נכתב המסמך בלשון זכר תוך כוונת התייחסות שווה לנשים ולגברים.

פתח דבר

בחינת שילובה של העבודה הקהילתית בעבודה סוציאלית מצביעה על שני כיווני התפתחות. אחד, כמתודה אותה עובדים סוציאליים (כמו עובדים שמומחיותם בריאות הנפש, משפחה ותקון או עובדים כוללניים) משלבים בעיסוקם. השני, כתחום מומחיות המבוצע על ידי עובדים סוציאליים הממקדים את עבודתם בעבודה קהילתית. מסמך זה מתרכז בכיוון השני, של עבודה קהילתית כתחום מומחיות בעבודה סוציאלית.

המסמך מתאר גופי ידע תיאורטיים ומעשיים לאבחון קהילה ולהתערבות בקהילה. הוא מתאר את התפתחות המודלים בעבודה קהילתית, סוגיות עיוניות ופרקטיות מרכזיות, תפקידים בעבודה קהילתית וכמו כן הוא מתאר שיטות התערבות, מיזמים ותהליכי שינוי אופייניים.

המסמך סוקר את התפתחות העבודה הקהילתית בעבר ובעת האחרונה. התיאור ההיסטורי נועד להבין לעומק את התפתחות תחום המומחיות בעת האחרונה. בחלקים אחדים שלו, המסמך הנוכחי נשען על מסמך קודם שנכתב על עבודה הקהילתית כתחום מומחיות (יורק, כורזים וקטן, 1993). המסמך הנוכחי מלמד על ההתפתחות הרבה של העבודה הקהילתית בשנים האחרונות.

המסמך סוקר גם את התפתחות העבודה הקהילתית בארצות שונות, בעיקר בארה"ב, אירופה וישראל. המסמך מתאר סוגיות של התערבות בעת שגרה מצד אחד, וסוגיות של משבר קהילתי, מצבי חירום וחוסן קהילתי מצד שני. המסמך מתייחס בעיקר לסוגיות שהעובדים הקהילתיים עוסקים בהם, אך מתאר גם היבטים שעדיין לא בוצעו או בוצעו מעט ויש חשיבות לחזקם.

המסמך מציג את השירותים העיקריים שדרכם מתבצעת עבודה קהילתית בישראל, את מדיניות השירותים, המנהיגות המקצועית בשדה ובאקדמיה ואת מוסדות ההכשרה העיקריים לעבודה קהילתית. לקראת סיום מוצגים מספר קריטריונים כהמלצות לקבלת החלטה על עובדים קהילתיים כמומחים. קריטריונים אלה נוספים לקריטריונים הכלליים הנמצאים במסמך מומחיות בעבודה סוציאלית, פרק 3, 2016. בסיום המסמך מתוארות מגמות בהתפתחות העבודה הקהילתית. כאן משולבים מספר הצעות להתמקדות נוספת של העבודה הקהילתית בשנים הבאות.

III	פתח דבר	4
4	מבוא: הרציונל להכרה בעבודה סוציאלית קהילתית כתחום מומחיות	4
4	מרכזיות העבודה הקהילתית בתולדות העבודה הסוציאלית: רקע היסטורי	6
6	עבודה קהילתית בעבודה סוציאלית	6
6	עבודה קהילתית ומאקרו עבודה סוציאלית	7
7	עבודה קהילתית בזירה הפוליטית	8
8	הגדרת המושג "קהילה"	8
8	אפיונים ייחודיים בולטים בעבודה קהילתית	8
8	גישה מערכתית הוליסטית	8
8	שיתוף, השתתפות, שותפות ודמוקרטיה דיונית (deliberative)	9
9	העצמה ופיתוח מודעות ביקורתית	9
9	כוחם של רבים	9
9	משמעות הקהילה לחיי הפרט - תחושה של קהילה	10
10	אחריות לאספקת שירותים	10
10	פתרון בעיות	10
10	ייחוס בעיות למבנים חברתיים-קהילתיים	11
11	פרק ראשון: אוכלוסיית היעד, השירותים ומדיניות השירותים	11
11	תיאור אוכלוסיית היעד הייחודית לעבודה קהילתית	11
11	למי ניתן השירות?	12
12	קהלי (מערכות) יעד ופעולה	14
14	תיאור הארגונים והשירותים	14
14	שירותים ממלכתיים	15
15	עובדים קהילתיים בארגונים ללא מטרות רווח	15
15	עבודה קהילתית כעיסוק עצמאי	15
15	התארגנויות וולונטריות שלא בשכר	16
16	מדיניות, חוקים, תקנות והנחיות	18
18	פרק שני: התוכן הייחודי בעבודה קהילתית, ידע תיאורטי ויישומי ייחודי	18
18	בעבודה קהילתית	18
18	מודלים בעבודה קהילתית	18
18	שלושת המודלים של רוטמן	19
19	ארבעת המודלים של ג'פרס	19
19	הרחבת המודלים	19
19	התפתחות המודלים באנגליה	20
20	המודלים המשולבים של רוטמן	20
20	מודלים בחברה רב-תרבותית	

21	עבודה קהילתית ממסדית וחץ-ממסדית
21	אסטרטגיות להתמודדות עם עוני
22	גופי ידע תיאורטיים ויישומיים נוספים
22	פיתוח מודלים מובחנים בקהילה
23	התפתחות עבודה קהילתית בשלבים
23	פרספקטיבת הכוחות ובינוי קהילתי
24	העצמה קהילתית
24	שימוש מכוון בקונפליקט ואקטיביזם חברתי
25	שיווק חברתי
25	התערבות קהילתית על-פי שלבי המשבר
26	פיתוח חוסן קהילתי
27	פיתוח הון חברתי
28	פיתוח אקלים קהילתי
29	תפקידי העובד הסוציאלי הקהילתי
31	פעילים קהילתיים, השתתפות קהילתית והתנדבות
32	ידע מדיסציפלינות אחרות
32	סוציולוגיה ואנתרופולוגיה
32	פסיכולוגיה ופסיכולוגיה חברתית
33	מינהל ציבורי
33	מדעי המדינה
33	תורה יישומית, כלים, טכניקות ומיומנויות בעבודה קהילתית
33	עבודה סוציאלית קהילתית כהליך של שינוי מתוכנן ושיטתי
34	היכרות עם הקהילה ואיסוף נתונים
36	שיטות לניתוח ולהערכה
37	שיתוף תושבים
37	פיתוח קהילתי אינטר-דיסציפלינרי (בינתחומי)
38	הטמעת הגישה הקהילתית בקרב עובדים סוציאליים ועובדים ברשויות
38	פיתוח קבוצות וצוותי משימה
38	פרקטיקה ותוכניות פעולה רווחות
	הספרות הבסיסית בעבודה קהילתית: ספרי לימוד (Text Books), מחקרים ומאמרים, וכתבי
41	עת מקצועיים ייחודיים בעבודה קהילתית
41	סקירת ספרים
42	כתבי-עת
42	ספרים, כתבי עת, מאמרים ופרקים בעברית
43	מאמרים של כותבים ישראלים בפרסום בינלאומי
43	תדריכים
44	כנסים
44	אתרי אינטרנט
45	קהילת ידע
46	פרק שלישי: מסגרות ההכשרה והלמידה

47	פרק רביעי: הקהילה המקצועית
47	מנהיגות מקצועית
49	פרק חמישי: סיכום
50	מגמות התפתחות בעבודה קהילתית
50	משברים וחוסן קהילתי
50	הרחבת המושג קהילה
51	מעורבות של עובדים קהילתיים במדיה
52	שסעים בחברה הישראלית - קידום דיאלוג והידברות
52	קידום העבודה הקהילתית במוסדות ההכשרה והעבודה
52	חיזוק של אקטיביזם חברתי ושימוש מכוון בקונפליקט
53	התאמה לשינויים בסביבה
54	ביבליוגרפיה

מבוא: הרציונל להכרה בעבודה סוציאלית קהילתית כתחום מומחיות

מרכזיות העבודה הקהילתית בתולדות העבודה הסוציאלית: רקע היסטורי

סקירה היסטורית של העבודה הסוציאלית בארה"ב, באנגליה ובישראל מעידה כי לעבודה הסוציאלית הקהילתית (או עבודה קהילתית לשם הקיצור) יש מקום מרכזי ומוביל בהתפתחות העבודה הסוציאלית. עבודה קהילתית כתחום מומחיות, לצד עבודה סוציאלית פרטנית וקבוצתית הוכרה לראשונה בארה"ב בכנס של עבודה סוציאלית בשנת 1939 (Lane, 1939; Schwartz, 1965). החל משנות הארבעים, כתגובה לשאיפה לסולידריות וחזקת יחסי אמון בחברה לאחר מלחמת העולם השנייה, העבודה הקהילתית ביססה פיתוח תהליכים קהילתיים המעודדים התארגנות של קבוצות בקהילה לפיתוח קהילתי, שיתוף תושבים בתהליכי קבלת החלטות ושיתוף פעולה עם הממסד כחלק ממאמצים של שינוי קהילתי (Ross & Lappin, 1967). על בסיס רעיונות אלה, בשלבים מאוחרים יותר של התפתחות המקצוע, עוצבו עקרונות של בינוי קהילתי, גישור קהילתי ודיאלוג כחלק מהמאמצים לשינוי קהילתי (Adler, 2015).

בשנות הששים והשבעים עובדים קהילתיים שימשו בתפקידי מפתח לפיתוח תכניות חברתיות לצמצום העוני ולשיקום שכונות (Strange, 1972). פעולות אלה שירתו כתשתית לפיתוח עקרונות של תכנון חברתי בעבודה קהילתית בשנים הבאות, אם כי בניגוד לתהליכים רציונאליים וטכניים של תכנון שהתפתחו תחילה, בשנים האחרונות מושם דגש רב יותר על שיתוף של חברי קהילה בתהליך התכנון (Midgley, 2013).

באותה תקופה, סול אלינסקי (Saul Alinsky), ביסס בעבודה קהילתית שיטות פעולה אקטיביסטיות של מאבק חברתי. נקודת המוצא הייתה פעולה למען קבוצות מוחלשות בחברה, מול המערכת הפוליטית המקפחת את החלשים (Alinsky, 1971). למרות קשיים שהיו ביישום גישתו של אלינסקי, על רקע התנגדות הממסד, תורתו אומצה בהכשרה ובפרקטיקה של עבודה קהילתית, גם בשלבים מאוחרים יותר (Piven & Cloward, 1977; Staples, 2016). גישות אקטיביסטיות וביקורתיות בעבודה קהילתית נתרמו גם משילוב גישתו של פריירה (Freire, 1970), במיוחד בתהליכי שינוי המשלבים שינוי קהילתי וחינוך, המקדמים תהליכים של לימוד דיאלוגי, שבו מוחלפות חוויות לימוד המוסיפות את הפן הפוליטי, כדי להבין ולפרק את מסגרות הדיכוי הדומיננטיות בחברה (Beckett, Glass & Moreno, 2013; Kirshner & Jefferson, 2015). לאורך כל השנים, נשים היו מעורבות באופן בולט בעבודה סוציאלית קהילתית ויצקו עקרונות אקטיביסטים פמיניסטיים לעבודה קהילתית. הן השפיעו על אימוץ רעיונות של פרקסיס, המבטאים גישות ביקורתיות להבנה וניתוח של המציאות המשתנה בסביבה, שינוי נורמות דיבור והשמעת קול במאבק לשינוי, הכרה בכוח והעצמה בתהליכי שינוי, דגש על צורך במעורבות פוליטית, שילוב הרעיון כי 'האישי הוא פוליטי' ומאבק לצמצום דיכוי (Naples, 1998).

באנגליה ובאירופה העבודה הקהילתית הוכרה לראשונה, לצד העבודה הפרטנית והקבוצתית, רק בסוף שנות החמישים ותחילת השישים (Kuenstler, 1961; Younghusband, 1959) ובמשך השנים התפתחה בשני כיוונים. אחד, בדומה לארה"ב, עבודה סוציאלית קהילתית מעוגנת במקצוע העבודה הסוציאלית,

ומדגישה פרספקטיבה תיאורטית ואידיאולוגית מקצועית. כיוון שני, נשען על ניתוח חברתי מרקסיסטי ורואה בעבודה קהילתית חלק ממאבק מעמדי שמטרתו יצירת חברה סוציאליסטית (Chanan & Miller, 2013). בישראל, ברקע המאפיינים והאתגרים הייחודיים לה, עבודה קהילתית התבססה בדומה לארה"ב בפרספקטיבה מקצועית, כחלק ממקצוע העבודה הסוציאלית (יצחקי ובוסטין, 2012; כורזים, 1978; סדן, 2009; שפירו, 1967). עבודה קהילתית הוכרה ב-1953 כתחום מקצועי ייחודי במשרד הסעד (דאז). הוקם שירות לעבודה קהילתית ומרבית העובדים הקהילתיים הועסקו בלשכות הסעד (דאז). עבודה קהילתית התפתחה גם בחברות משכנות שטיפלו באחזקת דירות של עולים חדשים. אחד האתגרים של העבודה הקהילתית בתקופה הראשונה היה קליטה חברתית של המוני עולים ושאיפה לשלבם במסגרות החברתיות והמוסדיות הקיימות בישראל.

בסוף שנות ה-60, עם התפתחות מאורעות ואדי סאליב בחיפה, ותחילת שנות ה-70, עם הקמת תנועת המחאה של הפנתרים השחורים בירושלים, כתוצאה מאפליה על רקע עדתי, עובדים קהילתיים סייעו לתנועות המחאה בפיתוח אסטרטגיה של מאבק נגד הממסד.

בסוף שנות ה-70 ותחילת שנות ה-80, השירות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה התרחב, ועובדים קהילתיים רבים הועסקו במסגרת פרויקט שיקום שכונות. ההתערבות הקהילתית אופיינה ביצירת שיתוף פעולה בין משרדים ממשלתיים, שילוב בין תכנון חברתי ופיזי, ומעורבות תושבים. החל משנות השמונים ועד היום, כתוצאה מאיום של חשיפה של אזרחים למלחמה בעורף ופעולות טרור, העבודה הקהילתית התגייסה ופיתחה מערכים להתערבות במצבי משבר וחירום ופיתוח חוסן קהילתי בישובים רבים.

בשנות ה-90, עם גלי העלייה מברית המועצות ומאתיופיה, עובדים קהילתיים נרתמו שוב לסייע בקליטת העולים. העבודה הקהילתית ניסתה לבסס בתקופה זו עקרונות של העצמה ורגישות רב-תרבותית. בתנועת המחאה שפרצה ב-2011, חלק מהעובדים הקהילתיים סייעו למנהיגי המחאה ועסקו בפיתוח תכניות לשינוי מדיניות. מקצת העובדים הקהילתיים פעלו לגיבוש תכניות חברתיות והשפיעו על מדיניות לצמצום העוני.

לאחרונה, תכנית הרפורמה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים הכירה בטיפול כוללני-משפחתי ועבודה קהילתית, כשני תחומי התערבות עיקריים. עובדים קהילתיים, בתכנית החדשה, מיועדים לתפקידי הנחיה של עבודה קהילתית וליווי מיזמים קהילתיים לכלל העובדים הסוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים. בנוסף לעבודה קהילתית במסגרת משרד הרווחה, עבודה קהילתית התפתחה בארגונים אחרים כמו חברת המתנ"סים, שהתמקדה בתהליכים של פיתוח מקומי וחינוך. עבודה קהילתית פעלה גם במסגרת של עמותות רבות, כמו 'סנגור קהילתי' שפעלו לתהליכי העצמה בקרב אוכלוסיות מודרות ולהגנה על זכויותיהם.

מיקומה הייחודי של העבודה הסוציאלית הקהילתית כתחום מומחיות בעבודה סוציאלית, בה לידי ביטוי גם במוסדות ההכשרה, באוניברסיטאות ובמכללות (ראה פירוט "מסגרות ההכשרה והלמידה"). ייחודיות העבודה הקהילתית כתחום מומחיות בעבודה סוציאלית משתקף גם בהשוואה של העבודה הקהילתית למתודות אחרות בעבודה סוציאלית, לעבודה סוציאלית מקרו ובהקשר של פעילות פוליטית, כפי שיתואר להלן.

עבודה קהילתית בעבודה סוציאלית

כאמור, העבודה הקהילתית התפתחה בשני כיוונים. האחד, כמתודה המשתלבת בעיסוקם של עובדים סוציאליים הפועלים בתחומי דעת ופרקטיקות שונות בעבודה סוציאלית או עובדים כוללניים. השני, במובחן ממתודות אחרות (כמו פרטנית וקבוצתית) העבודה הקהילתית התפתחה כתחום מומחיות, כתחום דעת ופרקטיקה המכוון לעובדים המתמקדים בעבודה קהילתית. תחום העבודה הקהילתית הוכר בארה"ב כתחום מומחיות בסוף שנות ה-40 (Lane, 1939; Schwartz, 1965), באירופה בסוף שנות ה-50 (Kuenstler, 1959; Younghusband, 1961) ובישראל לפני כשני עשורים. הכרה זו ניתנה לאור בחינה מקיפה של התבחינים והמאפיינים המגדירים תחום כתחום מומחיות (גירון וגולדשטיין, 2016). בעולם כולו ובישראל הוקמו יחידות ארגוניות המתמחות בעבודה קהילתית (בישראל, השירות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים) אשר פיתחו מסגרות ותכניות פעולה ייחודיות לתחום. העבודה הקהילתית כתחום מומחיות מאופיינת בבסיס תיאורטי מחקרי ויישומי מתחדש ועשיר, קהילה מקצועית פעילה ומתפתחת, בתוכניות לימוד והכשרה בתחום כמעט בכל המוסדות להשכלה והכשרה. סקירה וניתוח התמורות וההתפתחויות בתחום עבודה קהילתית בשנים האחרונות (גם במסמך הנוכחי) מחזקים ומבססים את תחום העבודה הקהילתית כתחום מומחיות הדורש למידה, התנסות והתמקצעות מתמשכת.

שלוש המתודות העיקריות בעבודה סוציאלית, עבודה סוציאלית פרטנית, קבוצתית וקהילתית, התפתחו תוך שימת דגש על המרכיב החברתי ופעילות גומלין בין הפרט לסביבה ולא על תכונות אישיות (בוכבינדר, 2012), אך יש מספר הבדלים המחייבים ידע שונה, מיומנות והתמחות שונה. מסגרת ההתערבות העיקרית של עבודה קהילתית, היא במפגשים עם פרטים, נציגים של חברי הקהילה, נציגי ארגונים בקהילה ומחוץ לקהילה. עובד סוציאלי קהילתי מקים ומנחה קבוצות משימה, כמו וועדים, מועצות וצוותי תכנון ופעולה לשינוי חברתי. מטרת ההתערבות היא לסייע לפרטים ולקבוצות שעייס העובד נפגש להשיג הכרה ומודעות לבעיות חברתיות קולקטיביות ושינוי במסגרות רחבות, במישור הקהילתי, ובסביבה כמו פיתוח מנהיגות קהילתית, חיזוק של הלכידות והחוסן הקהילתי, פתרון בעיות קהילתיות, הקצאה צודקת של משאבים, פיתוח שיתופי פעולה בין קבוצות בקהילה לבין ארגונים, והגברת הנכסים הקהילתיים. העובד משתמש בשיטות התערבות של שינוי קהילתי, כמו פיתוח קהילתי, שיתוף תושבים, תכנון חברתי, הפעלה קהילתית, רפורמה קהילתית או בינוי קהילה. העובד משתמש בשיטות התערבות ומודלים של שינוי קהילתי, כמו פיתוח מקומי, בינוי קהילה, תכנון חברתי, הפעלה קהילתית, סנגור קהילתי רפורמה קהילתית ועוד (Rothman, 2007).

עבודה קהילתית ומאקרו עבודה סוציאלית

מקרו עבודה סוציאלית כוללת פרקטיקה של מדיניות, ניהול ועבודה קהילתית. בחלק זה נתייחס למשותף ולשונה ביניהם. המשותף לכולן שהן פועלות במישור המערכתי כדי להוביל לשינוי חברתי רחב (Reisch, 2016). פרקטיקה של מדיניות מתבצעת על ידי הבנת השפעותיה של המדיניות החברתית על הלוקחות הישירים של העובדים הסוציאליים. המדיניות מנותחת, ונערכת פעולה לצמצום פגיעה של המדיניות הקיימת בלוקחות, במישור המקומי והארצי (Gal & Weiss-Gal, 2013). גם עבודה קהילתית עוסקת בעיצוב ושינוי מדיניות. עם זאת קיימים מספר הבדלים. עבודה קהילתית פועלת לשינוי מדיניות גם ללא קשר הכרחי

ללקוחות הישירים של העובד הקהילתי. עובדים קהילתיים יכולים לפתח קבוצת מנהיגות בקהילה, כדי שחבריה יפעלו לשינוי מדיניות למען קבוצות אחרות בקהילה. כמו כן, כאשר עובדים קהילתיים פועלים לשינוי מדיניות גם של קבוצת לקוחות ישירה, הם בדרך כלל יעסקו בפיתוח יכולת הלקוחות לשנות את המדיניות. לדוגמה, עובדים קהילתיים המעצימים את יכולתם של אנשים עם צרכים מיוחדים לפעול בכוחות עצמם לשינוי מדיניות. לעומת זאת, פרקטיקה של מדיניות מאופיינת במידה רבה יותר, בפעולה ישירה של העובד הסוציאלי לשינוי מדיניות, כמו כתיבת מכתב המייצג את אוכלוסיית האנשים עם צרכים מיוחדים בפני מקבלי החלטות. חשיבות ההתערבות היא במשימה ופחות בתהליך. עובדים קהילתיים בדרך כלל, יעזרו לנציגי האוכלוסייה לפתח יכולת עצמית ומודעות ביקורתית שעל פיה הם - נציגי הקהילה - יפעלו בכוחות עצמם. פרקטיקה של ניהול בעבודה סוציאלית מתמקדת ביעילות, באפקטיביות ובאיכות הארגון של שירותי רווחה, ובהצלחתם לספק שירות הולם לחברי הקהילה (Engelbrecht, 2015). יש חפיפה חלקית בין עבודה קהילתית וניהול, אך שתי הפרקטיקות שונות. ראשית, עובדים קהילתיים נדרשים במקרים רבים לפעול מחוץ למסגרת הארגונית ואף לשאת ולתת עם הארגונים או לסנגר על לקוחות מול ונגד ארגוני הרווחה. הארגון במקרה זה הוא מטרה חיצונית להתערבות. שנית, פעילותם של מנהלים בשירותי רווחה מתרכזת במידה רבה בתהליך קבלת החלטות. עובדים קהילתיים לעומת זאת מאפשרים, מחנכים ויועצים לתהליכי קבלת החלטות, של ארגונים, ושל תושבים, אך בדרך כלל הם נמנעים מהשפעה אישית ישירה של עמדתם על קבלת החלטות. פעילותם של המנהלים יותר מכוונת, המשקל הסגולי של עמדותיהם מכריע בתהליכי קבלת החלטות, לעומת זאת פעילותם של העובדים הקהילתיים בלתי מכוונת, המשקל של עמדותיהם מועט בתהליך קבלת החלטות, בהשוואה לנציגי התושבים והארגונים שעמם הם עובדים. שלישית, אמנם עובדים קהילתיים נדרשים לעיתים לפרקטיקה ניהולית, כמו ניהול של מיזמים ופרויקטים קהילתיים, אך פעילותם בדרך כלל אינה מנקודת מוצא של ארגון ספציפי שאותו הם מנהלים, אלא סיוע בהקמת ארגונים קהילתיים, תיאום בין ארגונים והקמת קואליציות של ארגונים כדי לקדם שינוי.

עבודה קהילתית בזירה הפוליטית

עבודה קהילתית מתבצעת במידה רבה בזירה הפוליטית ועובדים קהילתיים נדרשים למעורבות פעילה במערכות פוליטיות. הזירה הפוליטית בה הם פועלים כוללת מתחים, ניגודי אינטרסים ומאבקי כוח הקשורים למבנה הכוח הפוליטי. בהגדרות תפקיד העובד הקהילתי מודגש הצורך בפעולה פוליטית למען מחויבות לצדק חברתי, שוויון זכויות, חלוקה הוגנת של משאבים ועוצמה בין קבוצות שונות באוכלוסייה, תמיכה בפרטים ובקבוצות מוחלשות, וכאמור שינוי מדיניות ומאבק באפליה ובדיכוי. עבודה קהילתית פועלת במערכות חברתיות וארגוניות על מנת לשנות את מבנה הכוח בקהילה כדי לקדם תהליכים דמוקרטיים, ואף מקימה קואליציות ומפתחת אסטרטגיות השפעה כדי להשיג עוצמה על מנת להקצות את משאבי החברה בדרך שוויונית והוגנת, בדרך כלל לאוכלוסיות במצוקה (Alinsky, 1971; Staples, 2016).

ברם, חשוב להבחין בין עיסוק של עובד קהילתי לבין עיסוק של פוליטיקאי. בקרב פוליטיקאים התוצר המבוקש מחברי הקהילה הוא נאמנות להשקפה פוליטית מסוימת, לתנועה חברתית, למפלגה או לפוליטיקאים עצמם. עובדים קהילתיים פועלים להעצמת יכולתם של חברי הקהילה בעיצוב עמדה עצמאית

ורגישה מבחינה מוסרית ורציונאלית, ביחס לסוגיות ועמדות פוליטיות ואחרות. הם מעודדים שיח, שיקול דעת ומעורבות רבה לפני החלטה על כיוון הפעולה ללא שייכות והקשר לפעילות מפלגתית.

הגדרת המושג "קהילה"

בחינת תחומי ההתערבות של עבודה קהילתית מחייבת הגדרה של המושג 'קהילה'. הלקוחות וקהלי היעד העיקריים של עובדים קהילתיים הם קהילות ונציגי קהילות. קבוצות וצוותי פעולה שעיימם העובד הקהילתי עובד להשגת שינוי, מזהים אף הם כקבוצות בקהילה. באופן כללי ורחב ביותר, קהילה מייצגת מישור התנהגות אנושית, ותפיסת המושג קהילה מצדדת בכך שאנו כפרטים קשורים עם העולם החברתי סביב לנו. עבודה קהילתית מבקשת להעניק משקל ראוי למושג זה של קהילה בחברה האנושית. היא קוראת לחזק את הקשר בין אדם לבין קהילה שבה הוא מתגורר ופועל. קשר זה משקף נכונה את עומק ומגוון החברה האנושית; שילובו של אדם בקהילה ומעורבותו בה מחזקים את היחידים בחברה, את היחסים החברתיים ואת חווית ה'ביחד' ותורמים לפיתוח המלא והעמוק של אישיות האדם.

המושג קהילה מובן בדרכים שונות, אך יש הסכמה שקהילה הינה קבוצת אנשים שכוללת התנסות משותפת, מטרות, אינטראקציות ופעילות גומלין משותפות, עמדות, תרבות, ואמונות משותפות, וכמו כן נגישות וזמינות למשאבים ומוסדות משותפים ותפקודים משותפים (בהם, 1997; שחר ושמר, 2012). בספרות נהוג להבחין בין קהילה גיאוגרפית לקהילה פונקציונאלית (יצחקי ובוסטין, 2012; סדן, 2009). אם כי עיקר פעילותם של העובדים הקהילתיים הוא בשני סוגי הקהילות, בעשורים האחרונים מתפתח סוג נוסף של קהילה, קהילה וירטואלית (McCaughey & Ayers, 2013). עובדים קהילתיים יכולים לפעול לקידום קהילות המשלבות את שלושת סוגי הקהילה. לדוגמה, תכנית לפיתוח של קהילה נגישה לאנשים עם צרכים מיוחדים, המתגוררים באזור גיאוגרפי נתון, תוך שילוב הקהילה ברשת תמיכה חברתית באינטרנט.

אפיונים ייחודיים בולטים בעבודה קהילתית

גישה מערכתית הוליסטית

עבודה קהילתית מבוססת על תפיסה מערכתית הוליסטית, לפיה התכונות של המערכת, הקהילה, נקבעות ומוסברות על ידי סך כל המרכיבים שלה. יש כאן בסיס של כוליות של גשטלט, של פרטים הנתפסים יחד כשלם, יותר מאשר כפרטים בודדים. אדם וסביבתו, על פי הגישה האקולוגית-מערכתית, מהווים חלקים משלימים של מערכת אחת, בה הם נמצאים במערכת גומלין ומזינים זה את זה (MacNair, 1996; Ohmer, 2010). עבודה קהילתית פועלת לחיזוקם, בו זמנית, של מערכות המיקרו, שבין האדם לסביבתו; מערכות המֶזו המתמייחסות לקשרים שבין מערכות המיקרו, כמו בין קבוצות וארגונים בקהילה; ומערכת המקרו המתייחסת להקשר הסביבתי הרחב כמו התקשורת, המערכת הפוליטית, הכלכלית והתרבותית.

שיתוף, השתתפות, שותפות ודמוקרטיה דינמית (deliberative)

עבודה סוציאלית קהילתית מעודדת אזרחים חברי קהילה לקחת חלק בתהליכי קבלת החלטות בקהילה. הכוונה היא לשיתוף אזרחים שאינם בעלי תפקיד פורמלי, נבחרים או ממונים ברשויות או ארגונים. בנוסף

ל"שיתוף", המשקף בעיקר את היוזמה של הממסד ה"משתף", להפעיל את התושבים, עבודה קהילתית שואפת ל"השתתפות" תושבים, המשקפת את יוזמתם של התושבים, לקחת חלק בתהליך קבלת החלטות ולהשפיע. כמו כן העבודה הקהילתית תומכת ומעודדת דמוקרטיה השתתפותית לפיה לכל התושבים יש אפשרות לקחת חלק בתהליכי קבלת ההחלטות, ולדמוקרטיה דיונית, שבה יש חשיבות לקיום של דיון ודיאלוג בין חברי הקהילה לפני קבלת ההחלטה. המטרה היא שלפני קבלת הכרעה המשתתפים יעברו תהליך למידה ויפתחו ראייה כוללת (יצחקי, 1988; קטן, 1980).

העצמה ופיתוח מודעות ביקורתית

העצמה קהילתית כוללת שיתוף חברי קהילה בתהליך קבלת החלטות ומאופיינת בפעולה עצמאית של חברי הקהילה המכוונת לשינוי חברתי ופוליטי. העצמה קהילתית היא תהליך של משא ומתן מחודש כדי להשיג בקרה רבה יותר על תנאי החיים (סדן, 1997). אחד המאפיינים העיקריים של העצמה הוא מודעות ביקורתית, ועבודה קהילתית עוסקת בפיתוח מודעות ביקורתית של חברי הקהילה כבסיס לשינוי חברתי-קהילתי. היא תורמת לשינוי חברתי דרך טיפוח מודעות ביקורתית של חברי הקהילה למצבם ומרחיבה את החשיפה, המודעות והידע של חברי הקהילה למצבם החברתי, הכלכלי והפוליטי, לאיומים ולהזדמנויות בסביבתם, ולכוחות ולחולשות של הקהילה, כבסיס לפיתוח אסטרטגיה לשינוי. בדרך זו חברי הקהילה חושבים מחדש על המציאות החברתית והכלכלית שבתוכה הם חיים. מתוך פרספקטיבה זו, המציבה במרכז את הפוטנציאל של חברי הקהילה, הם משתמשים ביכולתם ובמיומנויות שיש להם כדי לשפר את תנאי חייהם (Boehm & Staples, 2002).

כוחם של רבים

עבודה קהילתית מכירה בכוחם של רבים, במיוחד של אוכלוסיות במצוקה, לפעול יחד כדי לקדם את צורכיהם ושאיפותיהם החברתיים, הכלכליים והתרבותיים. התארגנות משותפת של חברי קהילה, יותר מפעולה של פרטים בודדים, יכולה להשפיע על שינוי חברתי וכלכלי ולשפר את מצבם של הפרטים הבודדים (Staples, 2016).

משמעות הקהילה לחיי הפרט - תחושה של קהילה

עבודה קהילתית מטפחת בקרב אזרחים תחושת שייכות לקהילה (Sense of Community) (Boehm & Moin, 2014). בסיס השייכות לקהילה יכול להיות מקום או חברי הקהילה הפונקציונאלית. תחושת שייכות לקהילה מצביעה על סביבה אליה הפרט מכון רגשות חיוביים. תחושת שייכות מתבטאת ביחסי זיקה הדדית עם האחרים, נכונות לשמר זיקה זו באמצעות הקרבה לאחרים, ותחושה שהפרט הוא חלק ממבנה גדול יותר, יציב ושניתן לסמוך עליו. תחושת שייכות לקהילה היא אחד המרכיבים החיוניים בהתפתחות זהות האדם, לעומת חוסר שייכות לקהילה משקף אפתיה, זרות ולעיתים ניכור.

אחריות לאספקת שירותים

השירותים החברתיים בישראל, כמו בארצות רבות במערב, מסופקים כיום על ידי כלכלה מעורבת, של משרדי ממשלה, רשויות מקומיות, ארגונים וולונטריים, וארגונים עסקיים. במקרים רבים לא ברור מי אחראי לאספקת השירותים, ואוכלוסיות מוחלשות הן הראשונות להיפגע. עבודה קהילתית פועלת לקידום ומיצוי זכויות, לחיזוק הנגשת ואספקת שירותים ברמה נאותה, להתאמה של השירותים לצרכים והרצונות של האזרחים, ובמיוחד לאוכלוסיות עם צרכים מיוחדים (Ponzoni, 2015).

פתרון בעיות

עבודה קהילתית עוסקת בתהליכים של פתרון בעיות במצבים חברתיים מגוונים, כמו מצוקה של משפחות עצמאיות, חוסר נגישות של אנשים עם צרכים מיוחדים לשירותים, מצוקה של דיור, חוסר אספקה סדירה ואיכותית של שירותים, עוני והדרה חברתית. עבודה קהילתית תורמת להתפתחות המודעות לבעיה, זיהוי הבעיה, הגדרתה ופתרונה (בהם וכהן, 2012; יורק ואדר, 1988; Lauffer, 1978).

ייחוס בעיות למבנים חברתיים-קהילתיים

עבודה קהילתית מניחה שבעיות חברתיות אינן מזוהות רק עם הפרט. היא מייחסת את המצוקה למגוון גורמים חברתיים-מבניים כמו חוסר שיתוף בתהליכי קבלת החלטות, ניצול אוכלוסיות במצוקה, פערים חברתיים, או התנאים החברתיים, הפיזיים והכלכליים המגבילים הזדמנויות תעסוקה וחינוך, ויוצרים מצוקה, אפליה וקיפוח. עבודה קהילתית ברוח ראייה זו לא מתמקדת במישור האישי, אלא פועלת להקטנת חסמים חברתיים. זאת ועוד, בניגוד לגישות ליברליות אינדיבידואליסטיות קיצוניות, וגישות פסיכולוגיות המאדירות את ה"אני" ועושות רדוקציה למושגים "אנחנו" ו"קהילה", ומחלישות אותם, עבודה קהילתית רואה בקהילה מקור אפשרי למצוקה וגם מסגרת שאחראית ליצירה של רווחה (Dixon, Dogan, & Sanderson, 2005).

פרק ראשון: אוכלוסיית היעד, השירותים ומדיניות השירותים

תיאור אוכלוסיית היעד הייחודית לעבודה קהילתית

אחד המאפיינים הייחודיים של עבודה סוציאלית קהילתית הוא תהליכי שינוי המתרחשים במערכות רחבות, מורכבות וסבוכות. הצלחה בתהליכים של שינוי קהילתי ופיתוח שירותים בקהילה, מחייב עובדים קהילתיים להביא בחשבון קהלים הנהנים מהשינוי, משפיעים עליו או מושפעים ממנו. לכל אחד מקהלים אלה יש סיבה לצפות, שבתהליך השינוי יסופקו שאיפותיהם. פעמים רבות הם דורשים זאת.

למי ניתן השירות?

עבודה סוציאלית קהילתית מספקת שירות **לקהילות ושירותים חברתיים** כלהלן:

קהילות בסיכון. מאופיינות במצרך של בעיות סוציו כלכליות, דמוגרפיות, וחברתיות. לדוגמה, שיעור גבוה של עוני, הכנסה נמוכה לנפש, צפיפות דיוור, אבטלה, שיעור גבוה של משפחות עצמאיות ומטופלים במחלקות לשירותים חברתיים, ממוצע נמוך של שנות לימוד, שיעור גבוה של מקבלי קצבאות, עבריינות והתמכרויות. זאת ועוד, קהילות שבהן איכות השירותים נמוכה כמו בתחומי חינוך, בריאות, רווחה ותרבות ואי הלימה בין הצרכים לשירותים ורמת הספקתם. קהילות בסיכון הן גם קהילות שיש כלפיהן גזענות, חוסר מיצוי זכויות ואי צדק (להד, רוגל, לייקן, וכורזים-קורשי, 2012).

קהילות במשבר/חירום. קהילות שעברו זה עתה או לאחרונה שינוי רדיקלי לרעה כתוצאה של משבר ידי אדם, כמו טרור, מלחמה בעורף ומשבר כלכלי, או אסונות טבע כמו רעידת אדמה (ברנדר וסנדר, 2015).

קהילות ברמת חוסן נמוכה. קהילות שכושר ההתאוששות שלהן ממצבי משבר נמוך (סנדר ופלד, 2003; Kimhi & Shamai, 2004) (ראה בהרחבה פסקה 'חוסן קהילתי').

אוכלוסיות מודרות. קבוצות באוכלוסייה שנדחקות לשוליים ונמנע מהן להשתתף באופן מלא בחיי החברה בה הם חיים, מסיבות מבניות, חברתיות-קהילתיות ומוסדיות. בניגוד להתמקדות בחוסר המשאבים של אוכלוסיות במצוקה, אנשים נחשבים מודרים כאשר ההשתתפות שלהם בחיי החברה היא גבולית והם אינם מסוגלים לשלוט בכוחות עצמם בתחומים חשובים של חייהם. הדרה קשורה בחוסר אינטגרציה חברתית, חוסר סולידריות ולכידות חברתית, המובילות אנשים למצבי מצוקה (דורון, 2006). סטריאר (2001) מדגיש את ההיבט הפוליטי לפיו הדרה חברתית היא תולדה של אי שוויון חברתי, כישלון של מערכות חברתיות, פוליטיות, תרבותיות וכלכליות, ואי הצלחתן לכלול בחברה קבוצות שונות. הדרה משתקפת בבידוד חברתי, חוסר שילוב, צמצום השיתוף והעדר השפעה וכוח של קבוצות חברתיות שונות וקיפוח מתמשך הגורם לאבדן תחושות ההשתייכות וההזדהות עם החברה המדירה ועם מוסדותיה.

כוחות וסיכוי. לצד הגדרת קשיים מצוקות והדרה, עובדים קהילתיים מזהים כוחות בקרב הקהילות שתוארו ופועלים עימם לשינוי. לחברי הקהילה יש כוחות וכוחות פוטנציאליים, כוחות שאפשרו להם לשרוד למרות המצוקות וכוחות שטרם הופעלו. חברי הקהילות נתפסים כבעלי יכולות התמודדות וכשותפים מלאים בתהליכי השינוי. כמו כן, לאוכלוסיות המתוארות יש סיכוי ותקווה - עובדים קהילתיים, אינם מסתפקים בזיהוי

המצוקות, יחד עם לקוחותיהם, הם מפתחים תהליכים של שינוי מדיניות, תחיקה, שינויים כלכליים, פתרון סכסוכים, מוביליות חברתית ופיזית, התורמים ליציאה ממעגלי מצוקה. לדוגמה, הזדמנויות הקשורות בתחיקה בנושא של התחדשות עירונית, פיתוח מקורות תעסוקה ומיומנויות תעסוקה, אספקת שירותים חדשים המאפשרים תהליכי למידה והתפתחות, תהליכי גישור, כולם מהווים הזדמנות וסיכוי לשינוי (כהן, 2012; Itzhaky & Bustin, 2002).

מנהיגים קהילתיים. מנהיגים קהילתיים, בפוטנציה ובפועל, נציגי הקהילות ואוכלוסיות במצוקה ובסיכון, אשר מניעים אוכלוסיות נוספות ופועלים לשינוי כדי לקדם את מטרות הקהילה והאוכלוסיות (לוי, יצחקי ושוורץ, 2012; Rothman, 2007).

מעמד הביניים. בנוסף לקבוצות המזכרות עבודה קהילתית נותנת ביטוי לצרכים של מעמד הביניים. מעמד הביניים, כפי שעלה במחאה החברתית ב-2011, חש שמילא את חובתו למדינה אך אינו זוכה לתמורה הוגנת, ומצבו בשנים האחרונות נשחק. הפעולה עם קבוצות אלו אינה באה על חשבון הקבוצות הנמצאות במצוקה עמוקה ובמשבר (איצקוביץ' וצבע, 2011).

ארגונים ושירותים קהילתיים. עובדים קהילתיים מסייעים לשירותים קהילתיים, במיוחד כאשר איכותם והנגשתם ללקוחותיהם ולאוכלוסיות נוספות בסיכון אינה נאותה. לדוגמה, הם מסייעים לשירותים להעריך ולמפות את צורכיהם ורצונותיהם של האזרחים, לפתח תכניות חברתיות-קהילתיות, לגייס משאבים, לשמור על האופי הדמוקרטי של השירותים (Reisch, 2016).

זאת ועוד, עובדים קהילתיים מסייעים לשירותים לחזק את זיקת הגומלין עם קהלי היעד. לסייע בהכרה הדדית ותיווך, לשתף אזרחים ופעילים בתהליכי קבלת החלטות בארגונים, להתריע בפני החרפה של בעיות חברתיות, ולייצג את האזרחים במצבים שהם אינם יכולים לעשות זאת (יורק ואח', 1993).

קהלי (מערכות) יעד ופעולה

בנוסף למערכות שתוארו, עבודה קהילתית מתערבת במערכות יעד שאליהם מכוונים את מאמצי השינוי, או מערכות פעולה, שהעבודה הקהילתית מגייסת לתמיכה במאמצי השינוי (בהם, 2009):

קובעי מדיניות. מדובר בפוליטיקאים, מקבלי החלטות או בעלי תפקיד בעמדות מפתח במישור הארצי או המקומי.

מממנים. אלה הם אותם גורמים, המספקים כסף ומשאבים אחרים, המעוניינים בדרך כלל שהמשאבים שהם מספקים ינוצלו בדרך הטובה ביותר. מממנים של תכניות יכולים להיות גורמים ממשלתיים, קרנות ועמותות מהמגזר השלישי, וגורמים עסקיים.

מנהלים ועובדים בארגונים. מנהלים ועובדים בארגונים עשויים להשפיע במידה רבה על התפתחותם של תהליכי שינוי בקהילה. למנהלים יש פרספקטיבה רחבה על הארגון שבראשו הם עומדים ואחראים לו. הם בוחנים את התפתחותם של תהליכי שינוי בקהילה, באופן שבו הם משתלבים בתוכניות האסטרטגיות הכוללות של הארגון לטווח ארוך. העובדים בארגון, לעומתם, מעוניינים בעיקר בתחום המעשי של הפעילות הספציפית. הם בוחנים את התאמת הפעילות לקנה המידה המקצועי הספציפי שהם מייצגים.

עובדים סמך-מקצועיים, פעילים קהילתיים ומתנדבים. עובדים קהילתיים מערבים בתהליכי שינוי גורמים שאינם מקצועיים, כמו פעילים קהילתיים מתנדבים ועובדים סמך מקצועיים. למעורבותם יש יתרונות רבים, וביניהם: חיסכון בהוצאות, יכולת ליצירת קשר רגשי אינטימי בקרבה רבה ללקוחות, גישה קונקרטיית לפתרון בעיות, מניעת סטיגמה, יכולת להתנתק מהמערכת הארגונית-פוליטית המחייבת את העובדים הקהילתיים.

נותני לגיטימציה. להפעלה של תכניות חברתיות נדרשת לעיתים הרשאה פורמאלית, חוקית או נוהלית. לדוגמה, פיתוח תכנית לילדים בגיל הרך המחייבת אישור של משרד החינוך או הרווחה.

אנשי מפתח בקהילה. לתמיכתם של אנשי מפתח בקהילה, כמו אנשי דת, מנהיגים לא פורמאליים, לעיתים אנשי רוח סופרים או אמנים, או ספורטאים מפורסמים, יכולה להיות השפעה רבה על החלטה של חברי הקהילה לקחת חלק, או להימנע, מלהשתתף בתוכניות קהילתיות.

ארגונים מתחרים ומשלימים. עבודה קהילתית, במיוחד בפיתוח של שירותים ומיזמים חדשים, עשויה להתנגש עם פעולה של ארגונים המספקים שירות חלופי דומה, לאותם פלחי שוק. ארגונים אלה עשויים להיאבק על אותו פלח אוכלוסייה שלו מסופק השירות. עובדים קהילתיים יכולים לבחון אפשרות לשיתוף פעולה או תחרות עימם. שירותים משלימים לעומתם הם שירותים המשפרים את איכות השירות המסופק על ידי העובד הקהילתי. לדוגמה, הסעות למיזם קהילתי מרוחק. עובדים קהילתיים יתאמו עם שירותים אלה את פעילותם.

מדיה. המדיה - אמצעי תקשורת כמו טלוויזיה, רדיו, עיתון ואינטרנט, במישור הארצי והמקומי - עוסקת בתחומים שבהם עובדים קהילתיים פועלים, כמו מצוקה של קשישים, או התמכרות. עובדים קהילתיים מצופים להיות מעורבים במדיה בדרכים שונות, כמו הזמנה של כתבים כדי שיסקרו את פעילותם, השתתפות ישירה בהסבר ופרסום פעילותם במדיה, או בשילוב לקוחותיהם לסגור על זכויותיהם. זאת ועוד, עובדים קהילתיים יכולים לפעול דרך המדיה כדי ליצור לחץ, להשפיע או לשכנע מקבלי החלטות או ציבור.

תכנון הולם של העבודה הקהילתית עם הגורמים המתוארים יכול להשפיע על הצלחת תהליכי השינוי. חשוב למפות את כל אותם בעלי עניין בקבוצות: מי שמשפיעים במיוחד על תהליך השינוי ותומכים בו (תומכים, כוחות מקדמים); אלה שמשפיעים במידה רבה, אך מתנגדים לו (יריבים, כוחות מעכבים); אלה שתומכים, אך לא משפיעים במידה רבה (משניים בחשיבותם); אלה שמתנגדים אך משפיעים במידה מועטה (בעייתיים - Problematic).

סיווג קהלים אלה בדרך זו מאפשר להכין תכנית מתאימה, אשר תקנה עמדה חזקה לתומכים - הכוחות המקדמים, ותחליש את כוחם של המתנגדים - הכוחות המעכבים. יש להביא בחשבון שתוכניות קהילתיות רבות נכשלות, לא משום שהמטרות אינן חשובות, אלא שיש להן מתנגדים רבים שהתכנית מאיימת עליהם, ומצד שני אין להן תמיכה מספקת.

תיאור הארגונים והשירותים

עובדים קהילתיים עושים מלאכתם בכל אחד מהמגזרים, הממשלתי-ממלכתי, המגזר השלישי, והעסקי.

שירותים ממלכתיים

השירות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. השירות המרכזי המקדם עבודה קהילתית ומעסיק עובדים סוציאליים קהילתיים בישראל. השירות לעבודה קהילתית אחראי על פיתוח ויישום המדיניות בתחום העבודה הקהילתית המתבצעת על ידי המחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות. בשירות לעבודה קהילתית מועסקים מפקחים ארציים ומחוזיים היועצים ומפקחים על פעולות העובדים הסוציאליים הקהילתיים במחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות. ברמה המקומית, העבודה הקהילתית מתבצעת באמצעות עובדים סוציאליים קהילתיים במחלקות לשירותים חברתיים ברחבי הארץ, ברשויות מקומיות. השירות לעבודה קהילתית מממן חלק מעלות כוח האדם ומתקציב הפעולה לעבודה קהילתית המיועד לרשויות המקומיות.

לכך, יש להוסיף עוד מאות עובדים סוציאליים, מנהלי מחלקות לשירותים חברתיים, מדריכים וראשי צוותים וכן עובדים סוציאליים כוללניים, שעברו השתלמות מקצועית של השרות לעבודה קהילתית, ל"פיתוח גישה קהילתית" (פ.ג.ק.) אשר מופעלת ומלווה בהדרכה ע"י הצוות הבכיר בשרות והעובדים הקהילתיים במחלקות לשירותים חברתיים (לאור, בליט-כהן וכהן, 2014; קמינסקי, סדן וגלעד, 1987).

השירות לעבודה קהילתית פועל במספר מגוון של תחומים, ביניהם (מתוך אתר השירות לעבודה קהילתית): עבודה סוציאלית קהילתית גיאוגרפית, פיתוח קהילתי כלכלי, אחריות קהילתית בקהילות פונקציונאליות, קבוצות לעזרה עצמית והדדית, פיתוח קהילתי בין תרבותי, חוסן קהילתי, פיתוח אורבני קהילתי, ושיטות התערבות מיוחדות.

עיר ללא אלימות, המשרד לביטחון פנים. שירות ממלכתי נוסף, הממומן על ידי המשרד לביטחון פנים. במיזם, עיר ללא אלימות מועסקים מספר עובדים סוציאליים קהילתיים. התכנית פועלת במישור העירוני, נועדה לצמצם אלימות ופשעה ובכללן אלימות במשפחה, אלימות בכבישים, אלימות בקרב נוער, וכמו כן העלאת תחושת הביטחון של התושבים, והגברת יכולת ההתמודדות של יישובים עם אלימות ופשעה. תפקידי העובדים הקהילתיים בתכנית הם ייזום וקידום פעילות להגברת הסולידריות הקהילתית והפיקוח החברתי של הקהילה על התנהגויות לא חוקיות ואלימות, וקידום היכולת הקהילתית להתמודד עם תופעות אלימות, פשיעה והתנהגות אנטי חברתית (אלפסי, 2016).

מינהלות שכונתיות ורשויות מקומיות. בישראל הוקמו מנהלות שכונתיות, מרביתן בירושלים. בדרך כלל במנהלת יש עובד סוציאלי קהילתי. פעילות המנהלות מושתתת על עבודה משותפת בין השלטון לתושבים. מצד אחד, המנהלות הן שלוחה קדמית של הרשות. הן פועלות באישור הרשות ובמימונה וכל הצוות המקצועי ממומן על ידי הרשות המקומית ומועסק על ידה. מצד שני, המנהלות הן שלוחה של התושבים, והן שואבות את כוחן מהלגיטימציה והמעורבות של הציבור. בנוסף למשאבים ולצוות המקצועי שמעמידה הרשות המקומית לרשות המנהלות, לתושבים יש את זכות הבחירה של יושבי ראש הוועדות והוועד המנהל.

עובדים קהילתיים בארגונים ללא מטרות רווח

עובדים קהילתיים רבים פועלים בעמותות. לדוגמה:

1. **שתי"ל**. ארגון המספק שירותי תמיכה וייעוץ לקידום שינוי חברתי בישראל.
2. **ג'וינט-ישראל, תכנית "מוטב יחדיו"**. מטרות התכנית: ליזום, לפתח ולהטמיע שירותים, תפיסות ותכניות חדשניות ויעילות עבור אוכלוסיות פגיעות בישראל.
3. **יעדים לצפון**. העמותה פועלת בעיקר למען ילדים ובני נוער בעלי צרכים מיוחדים.
4. **אג'יק-מכון הנגב**. מתמקדת בתהליכי פיתוח קהילתי בקרב ערבים-בדואים תושבי הנגב ופועלת ליצירת שותפות בין האוכלוסייה הערבית והיהודית.
5. **הקואליציה להעסקה ישירה**. הקואליציה שמה לה למטרה להוביל העסקה ישירה במגזר הציבורי והפרטי בישראל.
6. **עמותת "גוונים"**. מתמקדת בסיוע לאוכלוסיות מוחלשות, המטופלות על-ידי שירותי הרווחה והבריאות, בעיקר בשדרות ובנגב הצפוני.
7. **קשת זכויות הילד**. עמותה הפועלת לפיתוח חוסן קהילתי, לילדים, נוער ומשפחות באזור הגליל המערבי.
8. **השחר החדש בנגב**. מתמקד בטיפול בתחושת הבדידות החברתית והתרבותית בקרב בני הנוער הבדואים, ובנוסף לכך, יצירת הזדמנויות חדשות עבור אוכלוסיית הבדואים.
9. **בית איזי שפירא**. פועל למען חברה המבטיחה לילדים ובוגרים עם מוגבלויות שונות את הזכות למירב ההזדמנויות לצמיחה ולהשתתפות בחיי הקהילה. חרט על דגלו לקדם ערכים של שוויון זכויות והכלה חברתית.

עבודה קהילתית כעיסוק עצמאי

בשנים האחרונות, גוברת המגמה להעסיק עובדים סוציאליים קהילתיים באופן עצמאי. עובדים עצמאיים מועסקים לרוב על ידי הרשויות המקומיות, ופועלים כיועצים, כמנחים וכמפתחים של תכניות חברתיות-קהילתיות ברשויות מקומיות ובארגונים ארציים. העובדים במסגרת זו פועלים גם באופן ישיר עם התושבים, כמו הנחיית קורסים לפיתוח מנהיגות.

התארגנויות וולונטריות שלא בשכר

עובדים קהילתיים רבים מתנדבים. הם עושים זאת כחלק מביטוי מחויבותם הערכית-המקצועית כלפי אוכלוסיות שונות בסיכון, שטיפול נאות בהם אינו מובטח תמיד על ידי קובעי המדיניות והשירותים ברמות השונות. לדוגמה: עובדים קהילתיים ב-"עו"סים שלום", אגודה מקצועית, חברתית, בלתי תלויה של עובדים סוציאליים יהודים וערבים מכל גווי הקשת הישראלית, הפועלים לקידום שוויון, צדק חברתי ושלום בחברה הישראלית בכלל ובין יהודים וערבים בפרט, ולקידום רווחה ושלום באזור. דוגמא נוספת, התארגנות של עובדים קהילתיים מהשדה ומרצים פעלו להנחיה של מנהיגי המחאה החברתית בקיץ 2011, והתארגנו כתא של עובדים קהילתיים לשינוי מדיניות. דוגמה נוספת: סטודנטים, מרצים, ואיגוד העובדים הסוציאליים,

ביניהם עובדים סוציאליים קהילתיים, חברו יחד במטרה להתמודד עם השלכות ההפרטה על השירותים החברתיים הפוגעות באופן ישיר בזכויות העובדים למלא את שליחותם כלפי הלקוחות. בנוסף למתואר לעיל, מרצים לעבודה קהילתית, בסגל הבכיר בבתי ספר לעבודה סוציאלית, מעבר לעבודתם האקדמית פועלים בהתנדבות במישורים רבים של עבודה קהילתית כמו התערבות בשעת חירום ופיתוח חוסן קהילתי, שיתוף תושבים ופיתוח מערכי תמיכה בקהילה.

מדיניות, חוקים, תקנות והנחיות

להלן מובאים נהלים, חוקים תקנות והנחיות שעבודה סוציאלית קהילתית נדרשת להם, אם כי הם אינם שייכים בכל המקרים בלעדית לתחום עבודה הקהילתית.

תע"ס פרק 7. מדיניות השירות לעבודה קהילתית מבוססת על פרק 7 בתע"ס, המפרט את המדיניות הכללית של השירות, את דרכי הפעולה וכמה מן התכניות שהוא מוציא לפועל.

רפורמה במחלקות לשירותים חברתיים. בשנים האחרונות מתבצע במשרד הרווחה והשירותים החברתיים תהליך רפורמה, המשקפת במידה רבה את מדיניות משרד הרווחה לשנים הבאות. בתהליך זה העבודה הקהילתית מקבלת מעמד מרכזי, כפי שבא לידי ביטוי בספר הרפורמה האחרון (מורלי-שגיב, 2015): "תחום העבודה קהילתית ופיתוח גישה קהילתית מקבל בולטות וחשיבות בהטמעת הרפורמה במחלקות." (עמ' 8). "יושם דגש על פיתוח עבודה קהילתית בצוות השכונתי באמצעות שילוב עובדים סוציאליים קהילתיים כחלק מהצוותים השכונתיים." (עמ' 116). כמו כן, ברפורמה קיימת תכנית להטמעת הגישה הקהילתית במחלקות לשירותים חברתיים לפיה העובדים הקהילתיים מובילים ומנחים את פעילות המחלקה לשירותים חברתיים בעבודה קהילתית ובגישה קהילתית (לאור ואח', 2014).

הוראות לשעת חירום. הוראה 1.6. בתע"ס, כאשר מוכרז על שעת חירום, וכן הוראה 1.10 בתע"ס כאשר יש משבר, אך לא מוכרז על שעת חירום. ההוראות מסדירות את תפקידם של המחלקות לשירותים חברתיים בשעת משבר וחירום, ובתוך כך את תפקידם של העובדים הקהילתיים בשעת משבר וחירום.

פקודת האגודות השיתופיות (1933). מתייחסת לקיבוצים, מושבים וישובים קהילתיים, ומפרטת הסדרים לגבי החיים המשותפים בישוב, בהקשר לעזרה עצמית ועזרת גומלין בין אנשים בעלי אינטרסים כלכליים משותפים, כדי להביא לידי שיפור תנאי חייהם, עסקיהם ושיטות הייצור שלהם. פקודת האגודות השיתופיות משקפת תהליך קבלת החלטות של דמוקרטיה השתתפותית, על פיו האסיפה הכללית, כלל התושבים, מקבלים החלטות בנושאים עקרוניים.

תקנות בתי המשפט (גישור), התשנ"ג 1993. התקנה מעניקה לשופטים סמכות להעביר דיון משפטי ל"מגשר"- כולל מגשר בסכסוכים קהילתיים. המגשר, מי שתפקידו לסייע בידי בעלי דין להגיע להסדר גישור מתוך ניהול משא ומתן חופשי, מבלי שיש בידו סמכות להכריע בו. התקנות מסדירות ומעודדות הפעלה של עובדים קהילתיים לגישור בסכסוכים קהילתיים.

תמ"א 38. תכנית המתאר הארצית לחיזוק מבנים קיימים בפני רעידות אדמה. מעבר ליתרונות תמ"א 38 בביצוע חיזוק למבנים קיימים, היא משמשת כלי להתחדשות עירונית. מתן האפשרות לביצוע שדרוג לבניינים ישנים באמצעות הרחבת דירות, שיפור המיגון באמצעות הוספת ממ"דים, הוספת מעלית, שיפוץ חזיתות

ועוד, וכן באפשרות לתוספת יחידות דיור באזורים עירוניים ותיקים, ובקרב אוכלוסיות מוחלשות, מביאים להתחדשות של אזורים אלו. עיקר תפקידם של עובדים קהילתיים הוא לעודד השתתפות אקטיבית של תושבים וסנגור על זכויותיהם בתהליך הבינוי.

חוק התחדשות עירונית (אוגוסט, 2016). תוך כדי כתיבת שורות אלה, אושר חוק להתחדשות עירונית. החוק קובע כי כל רשות מקומית תידרש להכין תכנית מתאר להתחדשות עירונית, ובמקרה שלא תעשה כן הרשות להתחדשות עירונית תוכל לעשות זאת. נציגי השירות לעבודה קהילתית עשו פעילות לובינג וסנגור, והחוק מעודד את ליווי הדיירים תוך עמידה על צרכיהם וזכויותיהם מול היזמים. עוד נקבע כי יזמי פינוי-בינוי ישתתפו בתשלומי ועד הבית של אזרחים ותיקים / זקנים המקבלים הבטחת הכנסה. עיקר תפקידם של עובדים קהילתיים, גם בתהליכי התחדשות עירונית, הוא לעודד השתתפות אקטיבית של תושבים וסנגור על זכויותיהם בתהליך הבינוי.

חוק העמותות התש"ם - 1980. חוק העמותות נועד להסדיר דרך התאגדות ראויה של ארגונים ללא מטרת רווח. החוק מסדיר את הגדרת המטרות, הרישום, מספר החברים בעמותה, וניהול כספים. תפקידם של העובדים הקהילתיים בהקמה ותחזוקה של עמותות קשור בעיקר בתפקיד של העמותות בחברה האזרחית, כמשלימות שירותים לאוכלוסיות מוחלשות, ומתן ביטוי להקמת עמותות המפוקחות על ידי הציבור, "מלמטה למעלה".

מיזם ההתנדבות בישראל (יוזמה חדשה). בעידוד ג'וינט-ישראל מוקם מיזם התנדבות, שיופעל על ידי וועד מנהל, פורום ארצי ופורומים מקצועיים. בשלב זה פועלים לניסוח מדיניות לאיגום משאבים של שלושת המגזרים לקידום ההתנדבות וההשתתפות החברתית והקהילתית בישראל. פועלים גם לניסוח חקיקה. החזון הוא להנחיל התנדבות והשתתפות קהילתית כאורח חיים. המטרות: הרחבת היקפי ההתנדבות וההשתתפות החברתית-קהילתית בשלושת המגזרים, להרחיב את המודעות, האיכות, הכמות ההשפעה והנגישות של ההתנדבות וההשתתפות החברתית התלת-מגזרית בישראל.

פרק שני: התוכן הייחודי בעבודה קהילתית, ידע תיאורטי ויישומי ייחודי

בעבודה קהילתית

מודלים בעבודה קהילתית

הידע בעבודה סוציאלית קהילתית התפתח במידה רבה על בסיס מודלים המשמשים אבי-טיפוס להתערבות קהילתית. למעלה ממאה שנים לסירוגין, ובחמשת העשורים האחרונים ברציפות, פיתחו כותבים באזורים שונים בעולם מודלים להתערבות קהילתית או הציעו מסגרות הכוללות מודלים אחדים (יצחקי ובוסטין, 2012; סדן, 2009; Weil, 1996; Christens & Speer, 2015).

שלושת המודלים שזיהה והנחיל ג'ק רוטמן בשנות השישים - פיתוח מקומי, תכנון חברתי והפעלה קהילתית - (Rothman, 1968), תרמו, ללא ספק, תרומה רבה להתפתחות העבודה הקהילתית, להוראה וליישום התיאוריות בעבודת השדה (יורק ואח', 1993; Hardina, 2000; Boehm & Cnaan, 2012).

בשנים מאוחרות יותר, הרחיבו חוקרים את מסגרתם של מודלים יחידניים, כמו מודל בניית קהילה (Cheezom et al., 2013; Mulroy & Lauber, 2002), או של מסגרות הכוללות מגוון רחב של מודלים (צ'קווי, 1990; Weil & Gamble, 1995; Popple, 1996; Checkoway, 2009).

בבסיס כל מודל רעיון מנחה מרכזי המשקף זרם מסוים בפרקטיקה, אסכולה תיאורטית, גישה חברתית-פוליטית ומוסרית. כל מודל מורכב מכמה קטגוריות מרכזיות (כמו מטרות, קהלי יעד אופייניים, תחום התערבות, טקטיקות ותפקידי העובדים), וייחודו של כל אחד טמון במארג הקטגוריות הייחודי לו. הרציונל של כל מודל הוא האפקטיביות הייחודית הנוצרת עם איחודן של הקטגוריות ועקביותן בהנעה לשינוי קהילתי.

שלושת המודלים של רוטמן

שלושת המודלים שהתווה רוטמן (Rothman, 1968; Rothman & Tropman, 1987) אינם אקסקלוסיביים אך הם מציגים מוקדי התערבות שונים:

פיתוח קהילתי. המודל מדגיש את השותפות הרעיונית, ואת האינטרסים המשותפים של קבוצות וארגונים בקהילה. המטרה העיקרית היא לחזק את יכולתם של חברי הקהילה לפעול בכוחות עצמם לשינוי. תהליכים של שינוי מתבססים על יחסי אמון והסכמה של כל המרכיבים בקהילה - חברי הקהילה, קבוצות וארגונים - לקחת חלק בתהליך השינוי.

תכנון חברתי. הקהילה נתפסת כסובלת ממספר בעיות חברתיות בתחומים כמו דיור, בריאות, עבריינות והתמכרות. האסטרטגיה העיקרית לשינוי מתבססת על ידע של מומחים חיצוניים, ופיתוח שלבים רציונליים בתהליך קבלת החלטות וביצוע לפיתוח תהליכי שינוי.

הפעלה קהילתית (מאוחר יותר סגור קהילתי). מתבססת על תפיסות הסוברות שבחברה יש אינטרסים מנוגדים, מאבקים וקונפליקטים, ובתהליכים אלה יש מגזרים מקופחים, כתוצאה של חוסר צדק ושוויון חברתי בהקצאת המשאבים. עיקר הפעולה הוא בגיבוש קבוצות כוח ונקיטת אסטרטגיה וטקטיקות של מאבק אל מול הגורמים המדכאים, כדי להקצות מחדש את המשאבים לטובת הקבוצות המקופחות.

ארבעת המודלים של ג'פריס

ג'פריס (Jeffries, 1996), הציעה לעצב את המודלים על פי שני רצפים. הראשון, יציבות לעומת שינוי שנדרש בעמדות, מבנים, מדיניות, או הקצאה של משאבים. השני, החלטות קהילתיות המתבססות על שיתוף לקוחות לעומת החלטת קבוצות אליטה של מומחים. בדרך זו מתקבלים שלושת המודלים שהציע רוטמן, ואסטרטגיה נוספת של רפורמה חברתית, בדרך הבאה:

1. יציבות והחלטות של חברי קהילה - **מודל של פיתוח קהילתי**.
2. יציבות והחלטות מומחים - **מודל של תכנון חברתי**.
3. שינוי והחלטות של חברי הקהילה - **מודל של הפעלה קהילתית**.
4. שינוי והחלטות מומחים - **מודל של רפורמה**. מודל הרפורמה בהשוואה למודל של תכנון חברתי מדגיש במידה רבה יותר תהליכים של פריצת דרך, בניגוד לשינוי מדרגי בתכנון.

הרחבת המודלים

על סמך סקירת ספרות מקיפה, למידה מעמיקה של ההיסטוריה של עבודה קהילתית, ולאחר שהמודלים של רוטמן לא סיפקו מסגרת מקיפה ומבחינה דתית, וייל (Weil, 1996) הרחיבה לשמונה מודלים:

1. **ארגון שכונתי וגיאוגרפי**. נועד לשיפור איכות החיים בקהילה גיאוגרפית.
2. **ארגון קהילות פונקציונאליות**. סנגור על סוגיה או אוכלוסייה ספציפית.
3. **פיתוח חברתי וכלכלי**. פיתוח משאבים, תמיכה חברתית, פיתוח מנהיגות מקומית ותשתית כלכלית ותעסוקתית.
4. **תכנון חברתי**. אינטגרציה של צרכים חברתיים בתכנון מקומי במישור הציבורי, ותיאום בין שירותים חברתיים.
5. **פיתוח פרוגרמה ותקשורת**. פיתוח שירותים לאוכלוסיות ספציפיות.
6. **הפעלה חברתית ופוליטית**. בניית כוח פוליטי לקראת שינוי.
7. **הקמת קואליציות**. התארגנות של ארגונים למטרה ספציפית.
8. **תנועות חברתיות**. פעולה לצדק חברתי בחברה.

התפתחות המודלים באנגליה

מעניין להפנות את תשומת הלב למודלים שהתפתחו באנגליה. פופל (Popple, 1996), מציג שישה מודלים. חלקם דומים למודלים שהתפתחו בארה"ב, כלהלן:

1. **טיפול קהילתי** - פיתוח רשתות חברתיות וקבוצות לעזרה עצמית והדדית.
2. **ארגון קהילתי** - תיאום ושיתוף פעולה בין ארגונים.
3. **פיתוח קהילתי** - עזרה לתושבים, תוך שיתופם, לשפר את איכות חייהם.
4. **תכנון חברתי קהילתי** - ניתוח התנאים החברתיים, הצבת מטרות, ביצוע והערכה.
5. **חינוך קהילתי** - תיווך בין קהילה ומוסדות חינוך ועידוד פיתוח מוסדות חינוך.
6. **הפעלה קהילתית** - פעולה המבוססת על עימות, להעצמת אוכלוסיות מוחלשות, במישור המקומי.

המודלים המשולבים של רוטמן

בשלב מאוחר יותר, רוטמן (Rothman, 2007), הסיק שיש חפיפה רבה מדי בין המודלים. הפרקטיקה הקהילתית מתרחשת כמעט בכל שילוב אפשרי ביניהם, ולכן הוא הציע לשלב בין שלושת המודלים המקוריים שישמשו כנקודת מוצא לשילובים נוספים היוצרים תת-מודלים נוספים. בדרך זו מתוארים תשעה מודלים, שלושת המודלים המקוריים ושישה תתי מודלים, כלהלן.

התערבויות ממוקדות המבוססות על המודלים הקודמים:

1. **תכנון רציונאלי** - התמקדות בתכנון/מדיניות. מכוון לתהליך פתרון בעיות.
 2. **פיתוח קהילתי** - התמקדות בפיתוח יכולות. שינוי באמצעות העצמה.
 3. **הפעלה קהילתית** - התמקדות בסנגור חברתי. הפעלת לחץ על המתנגדים.
- אסטרטגיות נוספות המשלבות בין המודלים:
4. **פיתוח יכולות מתוכנן** - פיתוח יכולת עם תכנון/מדיניות.
 5. **רפורמה חברתית** - סנגור חברתי עם תכנון/מדיניות.
 6. **תכנון משתף** - תכנון/מדיניות עם פיתוח יכולות.
 7. **התארגנות על בסיס סולידריות חברתית** - סנגור חברתי עם פיתוח יכולות.
 8. **סנגור לשינוי מדיניות** - תכנון/מדיניות עם סנגור.
 9. **פיתוח זהות והתארגנות** - פיתוח יכולות עם סנגור חברתי.

מודלים בחברה רב-תרבותית

בדרך שונה, צ'קווי (Checkoway, 2009), מתייחס לסוגיה הרב-תרבותית בחברה דמוקרטית ומעלה שלוש שאלות: מהן הדרכים ליצירת שינוי קהילתי בחברה הרואה רב-תרבותיות כנכס? כיצד שינוי קהילתי ייראה מפרספקטיבה רב-תרבותית? מה הם האלמנטים של שינוי קהילתי רב-תרבותי, וכיצד הם שונים מגישות אחרות, של חד-תרבותיות (Mono-Cultural) ופולרליזם? צ'קווי מציג בהקשר זה שלוש דרכים שונות לשינוי קהילתי.

שינוי חד-תרבותי. בתהליך השינוי, האוכלוסייה נתפסת כ'קהילה כוללת אחת', שמסכימה על סוגיות לפיתוח ושינוי מדיניות. חברי הקהילה מתבססים על היסטוריה ומסורת משותפת. הפעולה לשינוי מתבססת על הערכים, הנורמות והשפה המשותפת לאותה אוכלוסייה. מתאים בקהילה הומוגנית שאנשיה דומים במאפייניהם ומחויבים למטרה משותפת. בדרך שחברי הקהילה פועלים יחד להשיג את מטרתם, הם מחזקים את האחדות בקהילה.

שינוי פולרליסטי. שינוי קהילתי מבוסס על רעיון שקהילה מורכבת מקבוצות מובחנות, לכל אחת יש מאפיינים משלה, והן נפגשות ביניהן בפעילות גומלין בזירה הפוליטית. לכל קבוצה יש מאפיינים ייחודיים - כמו דת או ארץ מוצא - ואינטרסים ייחודיים - כמו איכות החינוך, צדק סביבתי, או בינוי. היות ויש מאפיינים ואינטרסים ייחודיים, יש קושי לתפוס את הקהילה כקהילה מאוחדת אחת סביב אינטרס ציבורי אחד או רווחה משותפת. במקום זאת, ה'אינטרס המשותף' הוא האפשרות של כל אחת מהקבוצות לפעול לשינוי בדרך

עצמאית. הזירה הפוליטית פתוחה לכל הקבוצות, בניגוד לשליטה של קבוצה או קבוצות דומיננטיות. אסטרטגיה פלורליסטית מחייבת משאבים מספיקים ואקלים פוליטי של חופש פעולה.

שינוי רב-תרבותי. שינוי מסוג זה משקף השתתפות של קבוצות חברתיות ותרבותיות מגוונות בסוגיה או מיזם משותף בקהילה אחת. בתהליך השינוי יש הכרה בשונות בקבוצות השונות ויש חיזוק של שיתוף פעולה תוך חציית הגבולות בין הקבוצות. התהליך מקשר בין השונה ומאחד את כולם במאמץ משותף. בתהליך של שינוי רב תרבותי, ניתן לבחון אפשרות שבה כל קבוצה מנהלת תהליכי שינוי חד-תרבותיים בנושאים אחדים, ותהליכי שינוי רב-תרבותיים בסוגיות אחרות הדורשות שיתוף פעולה. כל אחת מהאסטרטגיות המתוארות שומרת בדרכה על ערכים של דמוקרטיה ושוויון. כל האסטרטגיות משוחררות מפגיעה שעשויה להיות בתהליכי שינוי המקפחים תרבות אחת לעומת רעותה.

עבודה קהילתית ממסדית וחץ-ממסדית

כבר בשנות השבעים הראשונות, עלתה בישראל ביקורת על העסקתם של עובדים קהילתיים במסגרות ממוסדות ממשלתיות כגורם הבולם יזמות לשינוי ואקטיביזם חברתי (קרמר, 1971). בהקשר זה, כורזים-קורושי (2000) הבחין בין שני מודלים: עבודה קהילתית ממסדית, המתבצעת במסגרת מוסדות ממשלתיים-ציבוריים, לעומת מסגרת חץ ממסדית, במגזר הציבורי ובעסקים. על סמך סקירה היסטורית של העבודה הקהילתית בישראל, הוא מציע להבחין בין שני המודלים, בדרך הבאה:

עבודה קהילתית ממסדית. היוזמה לפעילות היא של הממסד "מלמעלה", מקורות המימון הם משלמי המיסים, מטרות ההתערבות הן קידום סדר חברתי ויציבות פוליטית, ודרכי ההתערבות האופייניות הן פיתוח קהילתי, שיתוף לקוחות, חיפוש קונצנזוס ויישוב סכסוכים.

עבודה קהילתית חץ-ממסדית. היוזמה לביצוע הפעילות היא של קבוצות ראשוניות, "מלמטה", ומשלמי הפעילות הם חץ ממסדיים - השוק החופשי, קרנות תרומות ודמי חבר. מטרות ההתערבות הן מבט ביקורתי על המציאות, שינוי חברתי, זכויות, רפורמה חברתית. דרכי ההתערבות מאופיינות ביצירה מכוונת של קונפליקטים, קריאת תגר על הסדר החברתי, פעילות לזכויות חברתיות, סנגור, ניהול מאבקים ושימוש בתקשורת.

כורזים-קורושי (2000), גם בעקבות עבודה קודמת (Itzhaky & York, 1998), קורא לממסד המעסיק לאפשר מגוון רחב יותר של פעילות על ידי תמיכה של הממסד במגזר החץ-ממשלתי. כך, תהיה לעובדים קהילתיים עצמאות רבה יותר וחופש רב יותר לבטא מחויבות כלפי לקוחותיהם.

אסטרטגיות להתמודדות עם עוני

האסטרטגיות שתוארו יכולות להיות מכוונות להתמודדות עם מצבים של עוני. לדוגמה (ובקיצור נמרץ) פיתוח קהילתי, על ידי השתתפות העניים בתהליך שינוי, תכנון קהילתי על ידי מומחים חיצוניים לפתרון בעיית העוני, והפעלה קהילתית על ידי סנגור ומאבק נגד הגורמים המקפחים.

ברדשאו (Bradshaw, 2007), סוקר אסטרטגיות להתמודדות עם עוני בדרך שונה, על פי התפיסות הרווחות לעוני. בדרך זו הוא מתאר חמש אסטרטגיות:

1. **התפיסה האינדיבידואלית.** ההנחה, עוני קשור בעצלות, בחירות גרועות של הפרט וחוסר יכולות. התחרות מתגמלת את המצליחים ומענישה את אלה שאינם עובדים ועושים בחירות גרועות. האסטרטגיה המומלצת לפיכך היא הכשרה של פרטים לעבודה או שינוי עמדות וסדר עדיפות של הפרטים האחראים לעוני.
2. **הגישה ההתנהגותית-תרבותית.** ההנחה, העוני הוא תולדה של נורמות קולקטיביות לא פרודוקטיביות. האסטרטגיה המומלצת היא סוציאליזציה של העניים, על ידי תכניות קהילתיות, כמו חינוך להורות נכונה, תכניות לחיי משפחה וכישורי חיים.
3. **הגישה הפוליטית-כלכלית מבנית.** ההנחה, עוני נובע מכשל מבני של השיטה הקפיטליסטית, המאופיינת בחוסר יציבות והרחבת פערים. האסטרטגיה האופיינית היא התארגנות קהילתית וסגור קהילתי, כדי להשיג כוח פוליטי וכלכלי במישור הקהילתי.
4. **הגישה הגיאוגרפית.** ההנחה, עוני על פי תפיסה זו קשור במצוקה באזורים ספציפיים, כמו פריפריה הרחוקה מהמרכז. האסטרטגיה האופיינית היא חלוקה מחדש של משאבים, ופיתוח נכסים מקומיים.
5. **ספיראלה של עוני.** ההנחה, עוני קשור במכלול של בעיות, כמו שכר, דיור, בריאות, חינוך, ביטחון עצמי. בעיות אלה כרוכות זו בזו. מצבים אלה מובילים למשברים חוזרים ונשנים. האסטרטגיה היא "שבירת" הספיראלה של העוני, על ידי תכניות מקיפות להצלחה במישור האישי והקהילתי.

סטריאר (2008) מתייחס אף הוא לאסטרטגיות המתוארות ומדגיש כי אסטרטגיות לשינוי קהילתי אינן תחליף לשינוי מדיניות. כמו כן, בבניית אסטרטגיות קהילתיות הוא ממליץ להתבסס על יתרונותיה של הקהילה, לפתח מנהיגות מקומית להתמודדות עם העוני, להכיר בתודעה של הקהילה, היכולת של הקהילה ללמידה עצמית, וידע מקומי כמשאב לשינוי.

גופי ידע תיאורטיים ויישומיים נוספים

פיתוח מודלים מובחנים בקהילה

נקודת המוצא על פי הגישה הרווחת להמשגת מודלים לשינוי בקהילה, אינה מתאימה תמיד למגוון התנאים השוררים בקהילות שבהן יש לחולל שינוי. באופן פרדוקסלי - מצד אחד - המודלים מכילים מסר ברור שיש לשתף את האזרחים בעיצוב ובניסוח המודלים ומצד שני - ניסוחם מחוץ לקהילה, על ידי האקדמיה, בולם את יישומו של רעיון השיתוף שהם מבקשים לקדם.

בהם (2004), ובהם וכנען (Boehm & Cnaan, 2012), מציגים שיטה חלופית לבניית מודלים המתפתחים בו זמנית, על פי תנאי הקהילות שבהן הם מופעלים, בהתאם לשאיפותיהם של חברי הקהילה, וכמו כן הסתמכות על ידע רחב שהצטבר בספרות בתחום העבודה הקהילתית. במקום בחירת מודל שנכתב מחוץ לקהילה, המודל המוצע מתפתח בקהילה באמצעות דיון בהנחיית עובד קהילתי, עם חברי הקהילה ובעלי עניין נוספים, על סוגיות נבחרות הקשורות לתהליך השינוי, במקום ובזמן שבו מתרחש השינוי. לצורך הדיון

מוצעות מספר סוגיות אופייניות, שנבחרו על סמך סקירת ספרות שיטתית ומקיפה בעבודה קהילתית, המשקפות גישות מנוגדות או דיאלקטיקה, כלהלן.

- קהילה ללא מקום מול קהילה גיאוגרפית.
- שמירה על ייחודיות הקבוצות אסטרטגיה (חד תרבותית) מול אינטגרציה בתוך הקהילה (אסטרטגיה פלורליסטית או רב תרבותי).
- פנייה לקבוצות אדישות ומתנגדות מול פנייה לקבוצות נלהבות
- גישה מוסדית (ממשלתית) מול גישה חוץ מוסדית (ארגונים חוץ ממשלתיים).
- התמקדות בתחום אחד מול פעילות מקיפה.
- התמקדות בשינוי חיצוני מול התמקדות בשינוי פנימי, בקהילה.
- גישה ארגונית פוליטית מול גישה רציונאלית טכנית לשינוי.
- פריצת דרך מול תהליך שינוי מדורג.
- מאבק מול שיתוף פעולה.
- גיוס המוני מול עבודה עם צוות או קבוצה קטנה.

כל סוגיה נמצאת על רצף, והקהילה בהנחיית העובד הקהילתי קובעת אילו סוגיות מתאימות לשינוי, והיכן היא שואפת להתמקם על הרצף. כך באופן אינטגרטיבי הקהילה יוצרת לעצמה מפת דרכים ייחודית, מודל משלה המתאים למקום ולזמן הדיון.

התפתחות עבודה קהילתית בשלבים

ברגר, ספכט וטורצניר (Brager, Specht & Torctyner, 1987), הציעו תהליך שינוי קהילתי כוללני, ללא צורך להתייחס לבניית מודל. הם מנו ארבע משימות עיקריות המתפתחות בשלבים. הראשונה נועדה לזהות משתתפים פוטנציאליים, סביב סוגיה חברתית, קונפליקט או בעיה חברתית, ולגייסם לפעולה. המשימה השנייה היא הקמת קבוצות ראשוניות המאופיינות בלכידות קבוצתית. משימה נוספת היא פיתוח מנהיגות, קואליציות ומבנה ארגוני המתאימים לפעולה. המשימה האחרונה והחשובה ביותר לדעת המחברים, מיסוד השינוי - לחולל שינוי ארגוני-מוסדי על ידי הקמת גוף מתווך בין לקוחות לבין המוסדות. המטרה היא לאפשר ללקוחות להשפיע על הסביבה ולהבטיח התאמה טובה יותר בין צורכיהם לבין השירותים המסופקים להם.

פרספקטיבת הכוחות ובינוי קהילתי

הנחת היסוד של פרספקטיבת הכוחות היא שבכל קהילה יש כוחות ומשאבים המהווים גורם עיקרי בתהליכים של שינוי בקהילה. אחד המשאבים החשובים הן הרשתות החברתיות שיש בתוך הקהילה ובין הקהילה לסביבתה. כוחות אלה הם המאפשרים לקהילה לשרוד ולהתפתח. ההנחה היא שהקהילה הפעילה את כוחותיה בעבר והיא מפעילה אותם בהווה, אך ייתכן שהקהילה אינה ממצה את כוחותיה עד תום. לפיכך, העובד הקהילתי יתייחס לכוחות הקהילה ולפוטנציאל שיש לה בהתמודדות עם האתגרים. לדוגמה, כשתנאים חברתיים כמו עוני או אפליה משפיעים על חיי הקהילה, תהליך ההתערבות יכלול זיהוי האמצעים שהקהילה

הפעילה בעבר מול תנאים אלה ואיתור משאבים חדשים להיאבק במציאות החברתית המגבילה (כהן, 2012; Itzhaky & Bustin, 2002).

על בסיס גישת הכוחות ואסטרטגיה של פיתוח קהילתי פותח מודל בינוי קהילה (Delgado & Humm, 2013). תהליך השינוי על פיו מכוון לפעולה מקיפה, וכולל היבטים מגוונים של חיי הקהילה. לבינוי קהילה מספר עקרונות מנחים: הסתמכות על נכסי הקהילה, כוחותיה ועל גיוס משאבים חיצוניים; גישה הוליסטית ואינטגרטיבית המניחה קשר בין צרכים שונים של האזרחים, כמו חינוך, בריאות, דיור ותעסוקה, וצורך לגשר על נתק שבין השירותים השונים; ביזור והאצלת סמכויות מתפקידי הממשלה במרכז לשלטון המקומי; הרחבת מעגל המשתתפים מקרב התושבים; פיתוח מנהיגות מקומית המסוגלת להוביל את השינוי הנדרש.

העצמה קהילתית

העצמה קהילתית מתבססת אף היא על כוחות הקהילה, ומתמקדת בתהליך שבו קבוצות בקהילה מתעצמות, מגדילות את שליטתן בחייהן, מגדילות את משאביהן ונכסיהן, בונות יכולות לשתף פעולה, לבנות רשתות, להשמיע קול, כדי לשלוט בחייהן. העצמה קהילתית מכוונת כנגד כוחות שחותרים לדיכוי הקהילה ופועלת עם מגזרים אחרים בשיתוף פעולה כדי להשיג פתרון לדיכוי (סדן, 1997; Staples, 2016).

אחד המאפיינים של תהליך העצמה קהילתית הוא מסוגלות קולקטיבית (Collective Efficacy), המתייחסת לאמונות של האזרחים שהם יכולים לפעול יחד להשגת מטרות משותפות, וליצור קהילה מלוכדת ובטוחה. מסוגלות קולקטיבית משקפת גם את יכולת חברי הקהילה לפעול יחד באופן הדדי על פי נורמות מוסכמות ולהשיג בקרה על תנאי חייהם (Aiyer, Zimmerman, Morrel-Samuels, & Reischl, 2014). בתהליך ההעצמה העובד הקהילתי מאפשר תנאים לגיבוש קבוצה של אנשים שיש להם מכה משותפת, וחיזוק תחושת שייכות לקבוצה ובהמשך לימוד הגורמים החיצוניים והפנימיים המשפיעים על מצבם. בשלב זה העובד הקהילתי מעודד את חברי הקהילה לסנגר על עצמם, להשפיע על שינוי, ולבסוף לפעול באופן עצמאי מחד ולערב אנשי מקצוע בהתאם לצרכיהם מאידך (סדן, 1997).

שימוש מכוון בקונפליקט ואקטיביזם חברתי

שימוש מכוון בקונפליקט כולל משא ומתן של עימות כדרך מתוכננת להתמודד עם בעיות וחילוקי דעות בין קבוצות ובעיקר בין קבוצות בקהילה לבין הממסד. כנען (1988) מציע לשקול, לצד החסרונות של שימוש מכוון בקונפליקט, את יתרונותיו, כתחום פעילות פוטנציאלי בעבודה קהילתית. את תהליך השינוי הוא מציע לבחון בזהירות, להביא בחשבון שרק תמיכה של התושבים לאורך זמן יכולה לאפשר התפתחות של עימות מוצלח. בשלבים הראשונים של התהליך יש ללמוד היטב את הסביבה הארגונית של הקונפליקט, מי עשוי לתמוך ומי להתנגד ומכאן בשלבים הראשונים מומלץ להתקדם בהדרגה. רק לאחר התנסות יש לבחון את עיקרון ההפתעה, על ידי פעילות קהילתית רדיקלית בלתי צפויה, כמו עצרת או כתבה במדיה נגד גורם מקפח. בדרך דומה, קאופמן ועמוס (2012), מתארים את הגישה האקטיביסטית לשינוי חברתי - בניגוד לגישה המקצועית הרווחת המדגישה ניטרליות פוליטית - כגישה מחויבת לקידום של צדק חברתי הדוגלת בפעילות בזירה

הפוליטית כמנוף לשינוי חברתי-קהילתי. הם מציעים לצקת את תהליכי השינוי הפוליטיים על בסיס של ידע ומיומנות מקצועית ומדגישים מספר היבטים: צורך להכיר את המפה הפוליטית כבסיס לשינוי; להכיר את מקור המצוקה באפליה וקיפוח של המוסדות; מטרת ההתערבות היא פיתוח מודעות פוליטית, קריאת תיגר על הממסד ושימוש בקונפליקט; בין העובד ללקוחותיו נרקמים יחסים של סולידריות ושותפות במאבק; תפקידיו של העובד הקהילתי הם של מתסיס, מסננר, ומעורר מודעות פוליטית.

שיווק חברתי

שיווק חברתי הוא יישום של המודל השיווקי מהעולם העסקי לתחום של שינוי חברתי-קהילתי. בניגוד לעסקים שעבורם מודל השיווק נועד לרווח הארגון, בעבודה קהילתית השיווק נועד לקדם תכניות חברתיות, לרווחת חברי הקהילה, לקדם שירותים חברתיים ורעיונות חברתיים, כמו שיווק תכנית למיצוי זכויות בקהילה, שיווק התנדבות או שיווק המכוון למניעה של אלימות (בהם, 1998; 2012; Boehm & Itzhaky, 2004; Truong, 2014). נקודת מוצא חשובה לתהליך שיווק היא פילוח האוכלוסייה, תהליך שבו אוספים יחד קבוצות הומוגניות פחות או יותר, שיש להם צרכים ורצונות דומים. על סמך פילוח השוק (החלטה על אופיים של הקבוצות ומספרן), בונים את תמהיל השיווק המורכב מ-4 המ"מים (או 4 ה-P): מוצר חברתי או שירות (Product), מקום (Place), מחיר (Price), ומאמצי קידום (Promotion). המוצר, או המוצר החברתי בעבודה קהילתית מתייחס לשינוי שאותו רוצים להשיג, שינוי בעמדות (כמו יצירת עמדה אוהדת כלפי התנדבות, או עמדה שלילית כלפי אלימות), ושינוי בהתנהגות (כמו התנדבות בפועל או התנהגות סובלנית). במילים אחרות: ההתנדבות היא המוצר שיש לשווק. המחיר מבטא את ההקרבה שחברי הקהילה או קהלי יעד אחרים מתבקשים להשקיע, כדי להשתתף בתכנית, כמו זמן, מאמץ מבוכה פסיכולוגית או כסף. המקום מתייחס בעיקר לנגישות השירות שדרכו מסופק המוצר החברתי לאוכלוסייה ונראותו. והקידום מתייחס לאמצעי שכנוע של קהלי היעד לאמץ את המוצר החברתי, והם כוללים מכירה (תקשורת הדדית), פרסום (תקשורת המונים חד-כיוונית דרך המדיה), יחסי ציבור לשיפור דימוי התכנית והשירות, ותמריצים.

התערבות קהילתית על-פי שלבי המשבר

איומים ביטחוניים גוברים, התקפות הטילים על ישראל, בגבול הצפון, בדרום, כמו גם פיגועי 11 בספטמבר על מגדל התאומים, הניעו חוקרים רבים בישראל לבחון איזה אסטרטגיית התערבות קהילתית מתאימה בשעת משבר (בן-יוסף, ברנדר, רייסמן, וטוב, 2015; ברנדר וסנדר, 2015; Huss, 2004; Boehm, 2004; Kaufman, Avgar & Shuker, 2016; Itzhaky & York, 2005). אחת המסקנות שעולות בעבודות אלה היא הצורך להכיר בשלבים שונים של המשבר והצורך להגיב בדרך המתאימה לכל אחד מהשלבים. לדוגמה, ברנדר וסנדר (2015) מתארים ארבעה שלבים: ♦ שלב קדם-ההרתעה שבו מתפתחת המוכנות לקראת מצבי משבר וחירום; ♦ שלב ההרתעה שבו חברי הקהילה מגיבים לאסון המתקרב בהכחשה ואי אמון או תגובת יתר ודחק; ♦ שלב הפגיעה, מתחלק לתגובה מיידית ומענה ראשוני בשעות שלאחר פרוץ המשבר; ♦ שלב השיקום, שבו יש שוב רגיעה יחסית, למרות שהנזק עדיין ניכר. בכל אחד מהשלבים יש צורך באסטרטגיה

שונה -המטרות, הפעולות ותפקידי העובד הקהילתי שונים. עבודה קהילתית בשעת משבר מחייבת אפוא גמישות והתאמה, במעבר בין שלבי המשבר.

פיתוח חוסן קהילתי

במצבים שבהם מספר קהילות חוות משבר זהה, יש קהילות שקורסות ולעומתן אחרות מצליחות להתמודד ואף מתחזקות. מהם הגורמים התורמים לאלה לקרוס ולאלה להתחזק? סוגיה זו מתייחסת למושג "חוסן" (Resilience). הגדרה של חוסן קהילתי כוללת מספר ממדים: יכולת התנגדות, היכולת של הקהילה לספוג מצבים של דאגה ובלבול; החלמה, המתייחסת ליכולת להבריא ממצבי לחץ וליכולת לעשות זאת בזמן סביר; יכולת של המערכות החברתיות בקהילה ליצור וליצור מחדש רמה גבוהה של תפקוד (Kimhi & Shamai, 2004). בדרך מעט שונה חוסן קהילתי מוגדר כיכולת של קהילה לנקוט פעולה מכוונת לשיפור היכולות האישיות והקולקטיביות של תושביה ומוסדותיה להגיב ביעילות על שינוי בטחוני, חברתי או כלכלי ולהשפיע על מהלכו ועל השלכותיו העתידיות על הקהילה (סנדר ופלד, 2003).

הרעיון של חוסן משנה את כיוון פעולתו של עובד קהילתי מהתמקדות בזיהוי בעיות ופתרון, להתמקדות שונה. בעיות, מצבי לחץ, משברים ואסונות מתרחשים, במקרים רבים ללא שליטה של הפרט או הקהילה. על כן, עובדים קהילתיים נדרשים לפעול לחיזוק החוסן הקהילתי - לשפר את יכולת העמידות של הקהילה להתמודד בדרך אפקטיבית עם מצבים אלה (בעיות, מצבי לחץ ומשברים). אהרנסון-דניאל, להד ואח' (2010) מצביעים על מספר משאבים קהילתיים התורמים לחוסן קהילתי:

1. **מנהיגות.** תפיסה חיובית של תפקוד הרשות המוניציפלית, רציפות בקבלת שירותים, אמון ברשות ובתהליכי קבלת החלטות.
2. **תחושת קהילתיות.** עזרה ודאגה לאחר, לכידות קהילתית, תפיסת מסוגלות קהילתית.
3. **מוכנות.** היכרות עם מערך ההתארגנות לתפקידים במצבי חירום, תפיסת מוכנות יישובית, ותפיסת כשירות למצבי חירום.
4. **אמון חברתי.** יחסי אמון בין התושבים, ובין קבוצות ביישוב.
5. **קשר למקום.** גאוות השתייכות ליישוב, ערכים ואידיאולוגיה משותפת.

אחד התפקידים של עובדים קהילתיים, הוא לפתח משאבים אלה בקהילות, ובקהילות בסיכון בפרט, בעוד מועד - לפני שמצב האקוטי של המשבר מופיע. בנוסף לפיתוח חוסן קהילתי בדרך זו לטווח ארוך, בהם (Boehm, 2009), על סמך מחקר בקרב עובדים ואוכלוסיות שהתנסו במצבי משבר וחירום, מצביע על מאפייני תפקיד העובד הקהילתי הנחוצים לבניית חוסן קהילתי בשלבי הפגיעה, 'כאשר המכה נוחתת' ובשלב ההתארגנות הראשונית:

1. **נוכחות.** נוכחות עובדים בשעת משבר אינה דבר מובן מאליה. לעיתים בשעת חירום עובדים נעדרים מעבודה בכלל או מגיעים לסירוגין. יש צורך בנורמה ברורה התורמת לחיזוק של מחויבות לעיסוק.
2. **התערבות לטווח קצר.** התערבות המשלבת תהליך קבלת החלטות (חשיבה ותכנון), יחד עם יישום באופן סימולטני. דגש על פעילות ספונטאנית ואינטנסיבית.

3. **קונקרטיזציה.** דגש על פעילות המכוונת לתוצאות קונקרטיות לכלל האוכלוסייה ובמיוחד לאוכלוסיות עם צרכים מיוחדים. דגש על יצירת מסלול חיים שיגרתי ככל הניתן.
4. **מנהיגות סמכותית.** פעילות מנחה ומכוונת. הצבת יעדים ברורים. שיתוף האוכלוסייה ברמות של החלפת מידע ואיסוף מידע מחברי הקהילה על צרכים לשירותים שונים, והעברת מידע לחברי הקהילה על החלטות.
5. **תיווך וסנגור.** חלק רב מהפעילות מכון לפיתוח ערוצי תקשורת בין האזרחים לשירותים (תיווך), אך במקרים רבים גובר הצורך בייצוג האזרחים ובהגנה על זכויותיהם מול הממסד (סנגור).
6. **יישוב קונפליקטים.** מצבי משבר יוצרים קונפליקטים סביב חילוקי דעות בסוגיות שקודם למשבר לא היו קיימות. תפקיד העובד הקהילתי לקדם פשרות. קידום הסכמים שבהם ברור על מה כל צד מוותר ומה כל צד מרוויח. המטרה היא יכולת לחיים משותפים הוגנים בטווח קצר.
7. **צדק חלוקתי והליכי.** יצירת הליכים הוגנים ושוויוניים של חלוקת משאבים. יצירת שקיפות כדי למנוע אפליה וחלוקה המתבססת על העדפות אישיות וקבוצות כוח.

פיתוח הון חברתי

הון חברתי מוגדר כסך כל המשאבים האקטואליים והפוטנציאליים שיש לחברי הקהילה, הקשורים לקיומה של רשת חברתית יציבה, הכוללת מערכות יחסים ממוסדות פחות או יותר של מפגשים הדדיים והכרה הדדית. הון חברתי קשור ביכולת חברי הקהילה ליהנות במישרין ממשאבי הרשת החברתית (המשאב האקטואלי) וביכולתם לפתח קשרים חדשים (המשאב הפוטנציאלי) (Bourdieu, 1980). הון חברתי הוא מושג רב-ממדי, הכולל שישה מרכיבים עיקריים: קבוצות ורשתות חברתיות; אמון וסולידריות קהילתית; פעולה משותפת – בעת שגרה ומשבר; זמינות הפרט למידע ותקשורת; לכידות והכלה חברתית; מעורבות בתהליכי קבלת החלטות ובקרה על פעילות המוסדות (Grootaert, Nayayan, Nyhan-Jones, & Woolcook, 2003).

החשיבות לפיתוח הון חברתי נובעת מעצם היותו משאב בעל משמעות בפני עצמו ולקהילה, וגם כערך ('הון') שניתן באמצעותו למנוף ולהשיג משאבים וערכים נוספים. לדוגמה: הון חברתי תורם ליכולת קהילה להתמודד במצבי משבר (Aldrich, 2016) ולפיתוח כלכלי (Perry, Williams, Wallerstein & Waitzkin, 2008). פיתוח הון חברתי בעבודה קהילתית נחוץ במיוחד היות שהון חברתי יקר ערך, הוא עשוי להיות במצב של אי-שוויון, שבו חלק מנצלים את מיקומם החברתי ומסוגלים לבנות הון חברתי, בעוד מיקומם של אחרים נחות, והם מודרים מהיכולת לבנות הון חברתי (Sabatini, 2008).

עובדים קהילתיים נמצאים בצומת טבעית לפתח הון חברתי. הם עוסקים בקישור בין אנשים, קבוצות וארגונים בקהילה ומחוץ לה. הם אוספים נתונים על רשתות חברתיות, מנתחים אותם, מגדירים מטרות ויעדים ומפעילים תכניות לחיזוקן של רשתות חברתיות. חוקרים מבחינים בין שלושה סוגים של הון חברתי – הון חברתי מלכד, מגשר ומקשר (Aldrich & Meyer, 2014; Sundquist & Yang, 2007). שלושת סוגי ההון החברתי מספקים כל אחד משאבים שונים ומשלימים והעובד הקהילתי יכול לבחון את מטרות התערבותו על פיהם.

להלן תיאור של שלושת סוגי ההון החברתי.

הון חברתי מלכד (Bonding Social Capital) מתאפיין ברשתות חברתיות צפופות והומוגניות מבחינת מאפייניהם החברתיים והכלכליים של חברי הרשת החברתית. הוא מתהווה ונשמר באמצעות טיפוח מערכות יחסים בין אישיות ומתבסס על אמון הדדי ועל שיתוף פעולה הדוק בין החברים ברשת החברתית. הון חברתי מלכד מבטיח תמיכה חברתית ורגשית, לכידות, סולידריות ותחושה של שייכות הנחוצות במיוחד בשעת מצוקה ודחק.

הון חברתי מגשר (Bridging Social Capital) מצוי ברשתות מבוזרות המתאפיינות בהטרוגניות של חברי הרשת ובקשרים חברתיים רופפים יחסית. הון חברתי מגשר מאפשר טווח מידע רחב, והפרט עשוי להיחשף להזדמנויות שלא היה מתוודע אליהן דרך קשרים חברתיים עם פרטים הדומים לו.

הון חברתי מקשר/מתווך (Linking Social Capital) מתייחס לקשרים הדדיים ולאמון בין פרטים וארגונים פורמליים ובלתי פורמליים מחוץ לרשת החברתית המקומית. הון חברתי מקשר מתייחס לבריתות הנכרתות עם פרטים או קבוצות בעמדות כוח, ובמיוחד עם אלה שיש להם שליטה על משאבים לפיתוח חברתי וכלכלי. הון חברתי מקשר מאפשר תמיכה של מערכות אנכיות, שיש להן משאבים שאינם נמצאים ברשתות האופקיות, המלכדת ומגשרת, כמו אספקת שירותים, ידע ומידע, מיומנות מקצועית ומשאבים כלכליים.

פיתוח אקלים קהילתי

לאחרונה, נבדק המושג 'אקלים קהילתי' ששופך אור נוסף על המושג קהילה. המושג 'אקלים ארגוני' נדון בשנים האחרונות בהרחבה. אקלים נמצא ככלי חשוב לאבחון ארגונים וכאמצעי לניבוי התנהגות ארגונית. למרות זאת, רק לאחרונה נעשה ניסיון ליישם את המושג אקלים בהקשר קהילתי (Luria, Boehm, & Mazor, 2014; Luria, Cnaan, & Boehm, 2015). המושג אקלים התפתח ממושג רחב וכללי של 'אקלים גלובאלי' למושג המחולק לקטגוריות, לבחינה של היבטי אקלים ספציפיים (Facet-Specific Climate). בהקשר לקהילה, היבטי אקלים ספציפיים מוגדרים כתפיסות משותפות בקרב חברי קהילה, המספקות מידע באשר להתנהגות המצופה על ידי הקהילה. המושג מתקשר למידה שבה אלמנטים מסוימים של התנהגות מתוגמלים, או נאסרים ויש לגביהם פיקוח חברתי, סנקציות על ידי הקהילה. המדדים הרלוונטיים ביותר בהקשר זה הם המדיניות הרשמית והבלתי רשמית של הקהילה, וכן תהליכים ופעילויות הנוגעים לתחומים קהילתיים ספציפיים, כדוגמת השתתפות, אלימות, בטיחות בדרכים, השתייכות לאוכלוסיית להט"ב או השכלה. שאלה מרכזית היא - מה המסרים או הרמזים שמקבל חבר בקהילה מהקהילה ביחס לתחומים בעלי חשיבות בקהילה? לדוגמה: ההשלכות הצפויות לחברי הקהילה כתוצאה מהתנהגות אלימה או הימנעות מהתנהגות אלימה, במקרה של אקלים אלימות.

ישנם שני מדדים עיקריים לבחינת אקלים קהילתי. האחד, רמת אקלים (Climate Level), המשקף את כלל תפיסות הפרטים בקהילה, כאשר הערך הממוצע מייצג את רמת האקלים. השני, חוזק אקלים (Climate Strength), מבטא את מידת ההומוגניות בתפיסות חברי הקהילה, בנוגע לרמת האקלים. חוזק אקלים מבטא את מידת ההסכמה בין הפרטים שיש בתוך הקהילה.

החשיבות ללמידת אקלים במסגרת של עבודה קהילתית נובעת מהיכולת להגדיר קהילה ולזהות את מאפייניה מנקודת מבט נוספת. הכרה של ה'אקלימים' בקהילה וסדר העדיפות שלהם, יכולים לספר על 'אישיות' הקהילה ולזהותה. באלו תחומים היא עוסקת, מה חשוב לה ולמה היא מתנגדת. ניתן גם לזהות מאפיינים של כוחות בקהילה, כמו אקלים השתתפותי, אקלים השכלה, אקלים של סובלנות, אקלים התנדבות ואקלים של בטיחות בדרכים, ולעומת זאת חולשות, המתבטאות באקלים אלימות, אקלים אדישות, ואקלים הומופובי. הכרה של מאפיינים אלה יכולה לשמש רקע להתערבות העובד, להעצמה של אקלימים חיוביים, או לצמצום של אקלימים שליליים. עיצוב אקלים קהילתי נחוץ גם בבניית אסטרטגיה לשינוי קהילתי, כמו אקלים של שיתוף בפיתוח קהילתי, אקלים יזמות באסטרטגיה של פרוגרמה קהילתית, אקלים של נכונות למאבק באסטרטגיה של הפעלה קהילתית, אקלים של חופש פעולה באסטרטגיה פלורליסטית ואקלים רגיש לשונה באסטרטגיה רב-תרבותית. לאקלים הקהילתי עשויה להיות תרומה חשובה בפיתוח והעצמת מעורבות הקהילה בתהליכי השינוי.

תפקידי העובד הסוציאלי הקהילתי

כותבים שונים תיארו מספר תפקידים אופייניים (פרידמן, 1982; Rubin & Rubin, 1976; Grosser, 2016; Staples, 2001). למרות שחלקם הדגישו היבטים שונים, ניתן לתאר מספר תפקידים רווחים וייחודיים לעבודה קהילתית:

מאפשר. העובד הקהילתי מעודד את חברי הקהילה ומספק להם מסגרת לדון ולהביע את עמדתם לגבי מצבם, להציע תכניות פעולה ולפעול על פיהן. בתפקיד המאפשר מושם דגש על ניטרליות של העובד. במטאפורה מעולם התיאטרון, העובד מספק את הבמה ועומד מאחורי הקלעים, ואילו חברי הקהילה הם שחקנים פעילים.

מגשר. העובד הקהילתי מסייע לצדדים, קבוצות בקהילה, שיש ביניהם סכסוך להשיג הסכם, פשרה או דרך יצירתית לפתרון הסכסוך. בניגוד, לפוסק שהחלטתו קובעת את טיב ההסכם, המגשר ניטרלי, ותפקידו להוביל את הצדדים הניצים להסכם.

מתווך. העובד הקהילתי יוצא מתוך הנחה שלחברי הקהילה יש צרכים ורצונות שאינם מסופקים, אך הם אינם מכירים אותם, בעוד שהמוסדות מעוניינים לספק שירותים, אך אינם מכירים במידה מספקת את הצרכים והרצונות של חברי הקהילה. תפקיד העובד הקהילתי ניטרלי. הוא אינו מצדד בהגנה על התושבים מול המוסדות, אלא מתווך במפגש בין חברי הקהילה לבין השירותים. הוא מספק מידע, מניע לפעולה למסגרות הדדיות ולתחזוקת הקשר בין השירות לחברי הקהילה / ללקוחות.

מסנן. העובד הקהילתי מפסיק להיות ניטרלי. הוא יוצא מתוך הנחה שלתושבים יש צרכים ורצונות שאינם מסופקים, יש זכויות, והמוסדות מקפחים אותם ונמנעים מאספקת המשאבים והשירותים שהם חייבים

לספק. העובד מזדהה עם האוכלוסייה המקופחת. הוא יכול לייצג אותה מול הממסד, אך בדרך כלל הוא יעלה את המודעות של האוכלוסייה לקיפוח, ויפעל יחד עמה כנגד המוסדות המקפחים.

אקטיביסט. העובד הקהילתי אינו ניטרלי. הוא יוצא מתוך הנחה שמבנה הכוח בקהילה כולל קבוצה קטנה של מנהיגים ששולטים ללא שיתוף הציבור והם אינם מתחלפים. הוא מזדהה עם כלל האוכלוסייה שאינה שולטת על תהליכי קבלת ההחלטות הנוגעות לתנאי חייה ופועל להרחבת שורת המנהיגים, כדי שאלה יחליפו או יתווספו למנהיגות הקיימת ויפעלו בדרך שתפנית.

מתריע. העובד הקהילתי מזהה בעוד מועד את התפתחותן של בעיות חברתיות. הוא אינו ניטרלי, הוא מדווח ויותר מכך מתריע כנגד הזנחה של המוסדות ומונע את התפתחותן והחרפתן של הבעיות.

מתכנן. העובד הקהילתי מזהה בעיות חברתיות בקהילה ומפתח תהליכי קבלת החלטות רציונאליות ואופטימאליות לפתרונן. עיקר התפקיד מכון לפיתוח מסגרות פורמאליות לתהליך פתרון הבעיות המתבססות על ידע של מומחים. הוא מאבחן, חוקר ויועץ בתהליכי שינוי. בשנים האחרונות כתוצאה מתחושה של הדרה של האזרחים הסובלים מהבעיה יש קריאה לשיתופם בתהליכי קבלת ההחלטות.

מחנך. תפקיד העובד הקהילתי עשוי לנוע מתפקיד ניטרלי לתפקיד מזדהה. הוא יכול לחשוף ולעורר את מודעות התושבים לבעיות חברתיות, ולהקנות להם ידע וערכים של תהליכים דמוקרטיים לפתרון בעיות. הוא יכול גם לעורר את המודעות הביקורתית של התושבים, לזהות את הגורמים המקפחים ולפעול בדרכים אקטיביסטיות ודמוקרטיות לשינוי חברתי.

זרז. העובד הקהילתי מניח שיש חוסר יעילות ואדישות בקרב הממסד והתושבים. הוא ממריץ ומדרבן את חברי הממסד וחברי הקהילה לפעול בנחישות להשגת משימות הנחוצות לפתרון בעיות.

מארגן. העובד משפר את התיאום ושיתוף הפעולה בין ארגונים לפעולה משותפת בתהליכים של פתרון בעיות. תפקיד זה נחוץ בעת האחרונה לתיאום ושיתוף פעולה בין המגזרים, הממשלתי-ממלכתי, המגזר השלישי והמגזר העסקי.

מנחה. העובד מדריך, מאמן ומניע קבוצות משימה בשלבי התפתחותן: ההכנות להקמת הקבוצה, פיתוח אוריינטציה של הקבוצה, התמודדות עם התנגדויות וקונפליקטים בקבוצה, ביצוע, והערכה כאשר המשימה הושלמה.

מגייס ומאגם משאבים. העובד הקהילתי מזהה את המשאבים הנחוצים לתהליך השינוי, אוסף נתונים על מקורות פוטנציאליים למשאבים, ונושא ונותן עימם על התנאים לאספקת המשאבים.

גישה מכוונת ובלתי מכוונת. ניתן לבחון את תפקידי העובד הקהילתי מזווית נוספת, על פי הגישות המכוונות והבלתי מכוונות. על פי הגישה המכוונת היוזמה לפעולה היא של העובד. עיקר תהליך קבלת ההחלטות על הצרכים של האוכלוסייה ודרך הפעולה מוטל עליו. מנגד, הגישה הבלתי מכוונת, שבה חברי הקהילה נוקטים ביוזמה, עיקר התפקיד בתהליך קבלת ההחלטות והפעולה מוטל עליהם. האבחנה כאן דומה לאבחנה בין פיתוח תהליך (הגישה הבלתי מכוונת) לבין גישה משימתית (גישה מכוונת) (יורק, 1988).

פעילים קהילתיים, השתתפות קהילתית והתנדבות

תפקיד בולט נוסף של העובד הקהילתי קשור בהנעה של פעילים קהילתיים. תיאורטיקנים בתחום העבודה הקהילתית מדגישים את חשיבות העבודה המשותפת של עובדים סוציאליים קהילתיים, כעובדים מקצועיים, עם נציגי הקהילה, הפעילים הקהילתיים, כדרך לשקף את הצרכים והמטרות של חברי הקהילה ולהגיע יחד לבניית קהילה, פתרון בעיות וצמצום פערים חברתיים (לוי, יצחקי ושוורץ, 2012; סטריאר, 2008; Rothman, 2007; Weil, 1996). פעילים קהילתיים, לעיתים קרובים בספרות מנהיגים קהילתיים, הם מתנדבים מתוך הקהילה ומספקים כיוון ופעולה במגוון היבטים של חיי הקהילה. לפעילים יכול להיות תפקיד פורמלי (כמו - יו"ר או חברים בוועדה או צוות קהילתי), אבל יש להם מעמד דומה לחברי קהילה אחרים, והם מזוהים על ידי אחרים בקהילה כמנהיגים לשינוי. הפעילים עשויים לפעול באופן אישי אך בדרך כלל (ואף רצוי) הם פועלים בקבוצה או בצוותים של הנהגה, כמו ועדות וצוותים קהילתיים משותפים.

פעילים קהילתיים יכולים לפעול להשלמה של משימות העובד הקהילתי, או להשגת משימות נוספות, מעבר לתחום התפקיד המקצועי של העובד הקהילתי. הם פועלים לחיזוק יכולות של חברי קהילה נוספים, לשיתופם בתהליכי קבלת החלטות ולהעצמתם, לקידום מיזמים קהילתיים ופיתוח שירותים, ולסגור ומאבק למיציא זכויות של חברי הקהילה (לוי ואח', 2012; Rubin & Rubin, 2001).

בהפעלה של פעילים קהילתיים יש מספר יתרונות בולטים. פעולתם נותנת ביטוי פרקטי לחיזוק של שותפות קהילתית, העצמה קהילתית, ודמוקרטיה דרך ייצוג של קבוצות שונות בקהילה. הם מצמצמים את הפער בין עובדים מקצועיים לבין חברי הקהילה, בייחוד כאשר העובדים המקצועיים משתייכים לקבוצות הנתפסות במעמד בינוני וגבוה בעוד חברי הקהילה נתפסים בהשתייכות לקבוצות חלשות יותר. הפעילים הקהילתיים מזדהים עם מצוקות חברי הקהילה ויוצרים מערכות יחסים אינטימיים עם חברי הקהילה. הפעילים אינם מחויבים למערכת ערכית ותרבותית הכורכת אותם במסגרות ממסדיות פורמליות נוקשות והם יכולים לפרוץ ביתר קלות לדרכי פעילות חדשים, כדי לענות על הצרכים האמיתיים של חברי הקהילה. על-ידי התנתקות מהמערכת הביורוקרטית הם יכולים לפעול בזירה הפוליטית ביתר קלות. הם יכולים להשמיע דעה במדיה, לקיים עצרת פוליטית, כינוסים ואספות, לכתוב מכתבים לנבחרים ומקבלי החלטות, להכין עצומות (petition) ותלונות על שירותים לא יעילים.

כמנהיגים, הפעילים מניעים את חברי הקהילה במגוון דרכים ובאמצעות - ♦ הגדרה והצבה של מטרות, יעדים ודרכי פעולה לשינוי קהילתי; ♦ התייחסות אינדיבידואלית המאפשרת למונהגים בקהילה הבנה לבעיותיהם וצורכיהם והענקת מרחב להתפתחות אישית תוך כדי פעולה; ♦ מתן אפשרות לבחון בעיות שמתעוררות בדרך הפעולה מזוויות שונות; ♦ שלהוב של חברי הקהילה לראות עתיד טוב יותר בקהילה; ♦ הצבת מופת מוסרי והתנהגותי שיגרמו לחברי הקהילה לעקוב אחרי פעילותם.

עבודות שונות מדגישות את החשיבות בזיהוי המאפיינים התורמים להנעה וחיזוק של פעילים קהילתיים. באחד המחקרים נמצא כי משאבים אישיים של הערכה עצמית, תחושת שליטה ותחושת קוהרנטיות, ומשאבים קהילתיים של ייצוגיות, רמת פעילות קהילתית, ורמת שיתוף, תורמים לתחושת מסוגלות למנהיגות קהילתית (לוי ואח', 2012). ממצאים אלה מבליטים את החשיבות שבפיתוח מנהיגות קהילתית ובמיוחד בהפעלתם לאורך זמן יודגש שילוב בחיזוקם של משאבים אישיים וקהילתיים.

ממצאים של מחקר נוסף מלמדים כי סוגים שונים של פעילות קהילתית מונעים על ידי גורמים שונים. כך לדוגמה, פעילות קהילתית של מחאה מונעת ממניעים ערכיים כמו הומניות ואלטרואיזם, וכן תחושה של עוול, ואילו יצירת רשתות חברתיות ופעילות אדמיניסטרטיבית מונעות ממניעים חברתיים הקשורים להשתלבות של הפעיל בקבוצות חברתיות (מוניקנדס-גבעון ובלט-כהן, 2012). ממצאים אלה מורים שבפיתוח מישורים שונים של פעילות בקרב פעילים יש צורך לחזק מניעים שונים.

העבודה הקהילתית מקדמת פעילות התנדבותית במישורים נוספים כגון: התנדבות דרך מחויבות של עסקים בקהילה, התנדבות בעת משבר, התנדבות בלתי פורמלית, לקרובים וחברים בחברות מסורתיות, התנדבות וירטואלית, שימוש במחשב למשימות כמו גיוס משאבים, עצומות וייעוץ והתנדבות חד-פעמית באירועים בודדים.

ידע מדיסיפלינות אחרות

במהלך שנות התפתחותה, פיתחה העבודה הקהילתית בסיס ידע המזין את פעילותה והמורכב מידע הנובע מדיסיפלינות שונות בתחום מדעי החברה וההתנהגות. בסיסי ידע אלו מזינים את התיאוריות, המושגים המרכזיים ושיטות ההתערבות של העובדים הקהילתיים. על סמך יורק ואח' (1993), עם שינויים קלים, מספר היבטים מרכזיים של תרומת הדיסיפלינות הללו לעבודה קהילתית יתוארו להלן.

סוציולוגיה ואנתרופולוגיה

תיאוריות: תפקיד, חליפין, רשתות חברתיות, תנועות חברתיות, מערכות, גישה אקולוגית, השפעת סביבות על הארגונים, תיאוריות שינוי חברתי וארגוני, תרבות והשפעותיה.

מושגים מרכזיים: קונצנזוס וקונפליקט, סוגי ארגוניים פורמאליים ובלתי פורמליים, סוגי קהילות (אנומית, מלוכדת וכד') סוגי רשתות חברתיות, כוח פוליטי, גיוס (מוביליזציה), לגיטימציה.

שיטות התערבות: תיאום בין מערכות, יצירת קונפליקטים לצורך השגת שינוי קהילתי וארגוני, יצירת מנגנוני גישור, העברת מסרים באמצעות גורמים מתווכים, הון חברתי.

שיטות מחקר: מחקרים וסקרים קהילתיים, תצפיות, ניתוח תוכן.

פסיכולוגיה ופסיכולוגיה חברתית

תיאוריות: מניעים אישיים לפעילות חברתית קולקטיבית, הקבוצה הקטנה והשפעותיה, סוגי מנהיגות ומקורות צמיחתן, יחסי הגומלין בין מנהיגים ומונהגים, תיאוריית השדה, אקלים ארגוני וקהילתי.

מושגים מרכזיים: טיפוס אישיות שונים (מוקד שליטה פנימי, מוקד שליטה חיצוני וכד') מנהיגות דמוקרטית, מנהיגות אוטוריטטיבית, מנהיגות אקספרסיבית ואינסטרומנטלית, מנהיגות מעצבת ומתגמלת, סוגי קבוצות.

שיטות התערבות: דיונים קבוצתיים, קבלת החלטות במסגרת קבוצתית, שיתוף לצורך השגת תמיכה, הכשרת מנהיגים קבוצתיים והפעלתם.

מינהל ציבורי

תיאוריות: תיאוריות מינהל ציבורי.

מושגים מרכזיים: תכנון רציונלי, תקשורת בין ארגונית, תהליכי קבלת החלטות, שיתוף עובדים, תכנון אסטרטגי.

שיטות התערבות: ניהול לפי יעדים, שיטות שינוי ארגוני.

מדעי המדינה

תיאוריות: התנהגות פוליטית של אנשים, קבוצות ומפלגות.

מושגים מרכזיים: קבוצות לחץ, אינטרסים פוליטיים, כללי משחק פוליטיים, שלטון מרכזי ומקומי, ריכוז וביזור.

שיטות התערבות: מניפולציה, הקמת קואליציות, הפעלת לחצים ציבוריים.

בנוסף לתחומים שצינו לעיל, ניזונה העבודה הקהילתית גם מתחומי ידע נוספים כמו: כלכלה, גיאוגרפיה ומשפטים.

תורה יישומית, כלים, טכניקות ומיומנויות בעבודה קהילתית

עבודה סוציאלית קהילתית כתהליך של שינוי מתוכנן ושיטתי

אחת משיטות עבודתו הבולטות של עובד קהילתי היא תהליך שינוי מתוכנן. הכוונה כאן אינה בהכרח למודל התכנון החברתי. עובדים קהילתיים עוסקים בתכנון בהקשרים מגוונים ובמודלים שונים. הם מתכננים תהליכי פיתוח קהילה ובניית תהליכים של הפעלה קהילתית. כמו-כן הם מתכננים קואליציות ופיתוח שירותים, תהליך של שיתוף תושבים, שינוי מדיניות ורפורמה ועוד. בבואם לתכנן, עובדים קהילתיים עוסקים במספר מישורים. בראש וראשונה הקמה של מסגרת קבוצתית או ארגונית לקבלת החלטות. צריך לזכור שהעובד אינו פועל בחלל ריק, שיתוף תושבים ושיתוף מומחים בתהליך התכנון הוא זה שמניע את תהליך השינוי. התכנון נועד לבחור בין חלופות, או התאמה של אמצעים למטרות. הוא קשור בהכרחות כמו - כיצד, מתי ואיך אנשים, קבוצות וארגונים בקהילה ומחוץ לה חייבים לפעול. תכנון טומן בחובו זיהוי, הערכה ושרטוט של עתידים חלופיים, לטווח קצר או ארוך. מצד אחד התכנון מבוסס על הליך חשיבה רציונלית, הוא כרוך בחשיבה אנליטית וטכנית, המיועדת להשיג יעילות ותוצאות אופטימליות, אך מצד שני התכנון כולל הליך נורמטיבי וערכי, הוא קשור בבחירה בין החלטות "טובות" ו"רעות". על העובד הקהילתי, אפוא, להביא בחשבון ערכים בסביבה. מתוך ההליך הרציונלי והערכי, התכנון - מכון למטרות ויעדים, לטווח קצר או ארוך, לקדם מגמות ולהשיג תוצאות. המטרות והיעדים מתורגמים להנחיות פעולה, וקריטריונים להערכת המטרות, היעדים והפעולות (בהם, 2009; יורק ואדר, 1988; Midgley, 2013; Lauffer, 1978).

כותבים שונים מתארים שלבים שונים בתכנון וניתן להצביע על מספר שלבים עיקריים:

- א. **ניסוח בעיה קהילתית.** בעיה קהילתית מתבטאת במצב חברתי שמטריד אנשים בקהילה. חברי הקהילה מתחילים להתייחס אליה כמערכתית, ולא כבעיה של יחידים בקהילה.
- ב. **איסוף נתונים.** איסוף נתונים בתהליך כמותי, דדוקטיבי באמצעות שאלונים, או בתהליך איכותני, אינדוקטיבי באמצעות ראיונות, תצפית או קבוצות מיקוד.
- ג. **ניסוח ייעוד, מטרות ויעדים.** הייעוד מספק מסגרת כללית המתארת את כיווני הפעולה של הקהילה, המטרות מבטאות את התוצאות הרצויות, והיעדים ממחישים באופן ספציפי וקונקרטי את המטרות.
- ד. **בחירת אסטרטגיה.** אסטרטגיה משקפת את דרך הפעולה שבאמצעותה מובילים למימוש הייעוד, המטרות והיעדים. המטרה בשלב זה להציג מכלול רחב של חלופות ולבחור באסטרטגיה הטובה והמתאימה ביותר.
- ה. **פיתוח תכנית פעולה.** תכנית הפעולה היא מפת דרכים המפרטת תרשים לפעולה. היא מפרטת לעושים במלאכה סדר יום של פעילות הכולל משימות, לוח זמנים ליישום, אחריות של ארגונים ואנשים ליישום, משאבים נחוצים, שיתוף פעולה עם גורמים נוספים ומדדים להצלחת התכנית.
- ו. **יישום.** פעילות המיועדת לממש את הייעוד, המטרות והיעדים, על פי האסטרטגיה שנבחרה ותכנית הפעולה.
- ז. **הערכה.** יש שתי דרכים עיקריות להערכת תהליך השינוי: הערכת אפקטיביות מבקשת לבדוק אם תהליך השינוי הביא לתוצאות הרצויות ליעדים, בעוד הערכת יעילות המתייחסת לבחינת עלות-תועלת. במילים אחרות, האפקטיביות ביחס לעלויות של תהליך השינוי.

היכרות עם הקהילה ואיסוף נתונים

בשלבים שונים של עבודתם עובדים קהילתיים אוספים נתונים על הקהילה, כאמצעי להכרת הקהילה, מאפייניה, כוחותיה וחולשותיה. תחילה, העובדים אוספים נתונים ללימוד ראשוני. בהמשך הם לומדים על התפתחות תהליך השינוי, מידת התאמת תהליך השינוי לתכנית ולדילמות שמתעוררות תוך כדי התהליך. זוהי הערכה מעצבת שמאפשרת היזון חוזר לעובד ולעמיתיו כדי שיוכלו לבצע שיפורים תוך כדי תהליך השינוי. בסיום, נערכת הערכה מסכמת כדי ללמוד על הצלחת התהליך, בדיקת הדרכים להמשכו ויישומו במקומות נוספים (בהם וכהן, 2012).

מחקר פעולה. שיטות לאיסוף נתונים בקהילה אינם מחקר "רגיל". תהליך לימוד קהילה במחקר "רגיל" משמש להכללה, מדגם ממנו לומדים על תופעות חברתיות כלליות. לעומת זאת, תהליך איסוף נתונים בקהילה למטרות עבודה קהילתית נעשה על פי כללים של מחקר השתתפותי, או מחקר פעולה המיועד ללמוד על הקהילה הספציפית שבה התהליך המחקרי נערך (Stanley et al., 2015).

במחקר פעולה, חברי הקהילה ואנשי המקצוע מעורבים בלימוד וחקר הקהילה. הם לומדים על קהילתם, על הגורמים התומכים והמתנגדים לשינוי. תוך כדי כך מפתחים מודעות ביקורתית, מוטיבציה לפעולה ופועלים לשינוי. איסוף הנתונים בשלבים שונים של תהליך השינוי מאפשר לחברי הקהילה להכיר מקרוב את ההשפעה שיש לאסטרטגיות שונות על תנאי חייהם.

איסוף נתונים בשיטות כמותיות ואיכותניות. ניתן לחלק את שיטות איסוף הנתונים וניתוחם לשתי גישות עיקריות: שיטות כמותיות-פוזיטיביסטיות, ואיכותניות (שמר ושחר, 2013). יש הבדלים רבים בין שתי הגישות, אך ההבדל העיקרי הוא שבגישות כמותיות-פוזיטיביסטיות תהליך איסוף הנתונים הוא דדוקטיבי, "מלמעלה למטה", הוא מסתמך במידה רבה על ידע ומודלים קיימים מעוצבים של העובד או אחרים המשתתפים בתהליך איסוף הנתונים. הידע הקיים, המודלים הידועים מראש משמשים מקור עיקרי לבחינת מאפייני הקהילה. לעומת זאת בשיטות איכותניות הלימוד הוא אינדוקטיבי, המודל נבנה "מלמטה" על סמך לימוד מחברי הקהילה ואחרים שעובדים עם הקהילה. יש חשיבות רבה לאבחנה זאת, כי תהליך לימוד הקהילה שונה - "מלמעלה למטה" או "מלמטה למעלה" מוביל לתפיסות שונות לגבי הקהילה והדרכים לשינוי. הבדל נוסף: בשיטות כמותיות-פוזיטיביסטיות נעשה שימוש במדדים, בסולמות כמותיים ובניתוחים סטטיסטיים, כדי לתאר את התופעות החברתיות, ואילו באיסוף נתונים איכותני נעשה שימוש באמצעים תיאוריים, כפי שיפורט להלן.

שיטות כמותיות. על פי גישה זו נעשה שימוש בשאלונים הכוללים שאלות שבהן הנשאלים מתבקשים לתת תגובתם להיגדים, לפי מדדים וסולמות מוגדרים. כמו כן נעשה שימוש במקורות מידע קיימים, המספקים מידע כמותי-סטטיסטי, כמו הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המוסד לביטוח לאומי, משרד הפנים או סקרים קודמים.

שיטות איכותניות. שיטות איכותניות כוללות הסתמכות על מידע קיים כתוב, שיטות קומוניקטיביות, ושיטות נרטיביות. הסתמכות על מידע כתוב כוללת היבטים כמו שאלונים פתוחים, שבהם הנשאלים מתבקשים לספק תיאורים ביחס להיבטים שונים. שיטות עיוניות נוספות הן - הסתמכות על חומרים קיימים, עלונים, עיתונים, ספרים ואתרי אינטרנט מקומיים, ומסמכים קודמים של תכנון הכוללים התייחסות תיאורית. שיטות קומוניקטיביות כוללות ראיונות אישיים וקבוצתיים, כמו קבוצות מיקוד שבהן השיח בקבוצה משמש כמקור ידע לניתוח. שיטות קומוניקטיביות נוספות הן סיעור מוחות, שעיקרו הוא שיח קבוצתי המתנהל דרך חשיבה אסוציאטיבית בין חברי הקבוצה. בקבוצה נומינלית, לעומת זאת, יש בקרה של המנחה המאפשר לכל משתתף בקבוצה להתייחס לסוגיה הנידונה בקבוצה בתורו. שיטה רווחת נוספת היא של מרחב פתוח ועיקרה, הזמנה של חברי קהילה ובעלי עניין לשיח פתוח בסוגיות נבחרות. מרחב פתוח מאפשר הפרגה של מגוון רחב של דעות בגיבוש דרכי פעולה. תצפית היא שיטה נוספת שבה איסוף הנתונים נערך במפגשים קיימים, פורמליים ובלתי פורמליים, כמו בשיחות או במפגשים אקראיים בחנות קהילתית או בחצרות. **שיטות נרטיביות** כוללות שימוש בשיטות אומנותיות ואחרות, כדי לעודד אנשים לספר את סיפורם על הקהילה, לדוגמה: תיאטרון קהילתי, או טלוויזיה קהילתית. חברי הקהילה יכולים לספר את סיפורם האישי ואת סיפור הקהילה גם באמצעות ציור, סיפור, פיסול, צילום, תנועה, שיר או פוטו-ווייס (Photo-Voice) (ראה: "גישות נרטיביות לשינוי קהילתי").

שיטות לניתוח ולהערכה

ניתוח שדה כוחות. ניתוח שדה כוחות נועד להבין את הסיכוי לבצע שינוי בקהילה, על פי הכוחות שמקדמים אותו ואת הכוחות שבולמים אותו. הכלי הוצע בעבר על-ידי קורט לוין (Lewin, 1951) ומשתמשים בו גם בעת האחרונה. הניתוח כולל הגדרה של השינוי הרצוי, וזיהוי שיטתי של כוחות מקדמים ובולמים של השינוי. **כוחות מקדמים** אלה הכוחות שתומכים בשינוי וככל שהם גדלים היתכנות השינוי (הסיכוי לשינוי) גדלה. כוחות מעכבים לעומת זאת בולמים את השינוי, וככל שהם גדלים היתכנות השינוי קטנה (ברק ובר-גל, 2002). המיפוי מאפשר להכיר את היתכנות השינוי ואת הכוחות שיש לשנות (לחזק כוחות דוחפים; לצמצם כוחות מעכבים). זאת כדי להגביר את סיכויי ההצלחה של השינוי.

ניתוח SWOT. (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats). בניתוח SWOT, נבחנת מידת ההתאמה שבין דרישות שהמערכות החיצוניות בסביבה מטילות על הקהילה - **הזדמנויות ואיומים** ובין היתרונות והמגבלות הפוטנציאליים של המערכות הפנימיות של הקהילה - **כוחות וחולשות** (Bryson, 2011). הכלי כולל לימוד וניתוח של מספר מגזרים בסביבה של הקהילה (כוחות כלכליים, דמוגרפיים, טכנולוגיים, פוליטיים ותרבותיים). על סמך ניתוח זה נלמדים משאביה הפנימיים של הקהילה (לדוגמה: מנהיגות, לכידות, הון חברתי, זיקה לקהילה, משאבים כלכליים). בתוצאות הניתוח משתמשים לניסוח אסטרטגיה מְטבית המבטאת את מיצוי הפוטנציאל שיש לקהילה לנצל את ההזדמנויות בסביבתה והאפשרויות שיש לה להתמודדות עם האיומים בסביבתה.

תזמון מיזמים חברתיים ותהליכי שינוי. במקרים רבים עובדים קהילתיים מתכננים ומפעילים 'מיזמים' או פרויקטים קהילתיים. ייחודם של מיזמים שהם מוגדרים כמשימה חד-פעמית, עם מטרות ויעדים ברורים, נקודת התחלה וסיום ברורה, ויש לבצעם לפי לוח זמנים מוגדר. במקרים אלה, במיוחד כאשר מדובר במיזמים מורכבים, עם מספר רב של פעולות, יש צורך לתכנן את התקדמות המיזם בלוח זמנים מפורט, שיאפשר עמידה בלוח זמנים. **תרשים גאנט** (Gantt) ו**תרשים פרט** (P.E.R.T) הם שני תרשימים מקובלים שנועדו לסייע בכך. הם מפרטים באופן גרפי את כל המשימות החשובות שיש לבצע במיזם, ומסדרים אותם על ציר זמן (בהם וכהן, 2013).

אינדיקטורים חברתיים. אינדיקטורים חברתיים משמשים כמשתנים קבועים שמודדים מצב או בעיה בתחומים חברתיים וכלכליים. יש אינדיקטורים אובייקטיביים (מדד עוני יחסי או מוחלט), לעומת אינדיקטורים סובייקטיביים (תחושת עוני). (Cramm, Møller, & Nieboer, 2012). עובדים קהילתיים משתמשים באינדיקטורים חברתיים למספר מטרות: ראשית, בדיקת מצב קיים, על מנת לשקף את המציאות בתחום מסוים. שנית, להצביע על חומרה של מצבים שונים, ובהתאם לקבוע סדר עדיפות ותוכניות חברתיות. שלישית, בדיקת השפעת ההתערבות על שינוי המצב. רביעית, השוואה בין קהילות. יש קבוצה של אינדיקטורים חברתיים אשר מתארים באופן מיוחד את אופייה של הקהילה, כמו השתתפות בארגונים (בודק מעורבות מקומית), שיעור הגירה פנימית (בודק יציבות אוכלוסייה), ושיעור האוכלוסייה המשתתפת בפעילות לשיפור הקהילה (בודק הזדהות קהילתית).

שיתוף תושבים

שיתוף תושבים הוא חלק מהותי לפיתוח אסטרטגיות רבות בעבודה קהילתית. בתדריך לשיתוף תושבים (יצחקי, 1988; לאור ובליט-כהן, 2015) מודגש כי ה'שיתוף' אינו מושג מונוליטי. הוא כולל מספר סוגיות, ביניהן: ♦ **מטרות השיתוף** - האם השיתוף משמש מטרה המשקפת זכות דמוקרטית של אזרחים לקחת חלק בהחלטות הנוגעות לחייהם, או אמצעי ליעול תהליכים של שינוי חברתי, או שהוא משרת מטרות של הארגונים המשתפים; ♦ **רמות השפעה** - השיתוף עשוי להתבטא במספר רמות, המשקפות את כוחם של חברי הקהילה בתהליך. בקצה אחד של הרצף, חוסר שיתוף, שיתוף סימבולי של השפעה מועטה של התושבים, המחליפים מידע עם הארגונים. בהמשך הרצף, השפעה דרך התייעצות ופעולה ישירה של התושבים. הקצה הגבוה של הרצף משקף השתתפות או שותפות ישירה של התושבים בתהליך קבלת ההחלטות.

סוגיה נוספת היא - **מי משתתף בתהליך השיתוף?** - האם המשתתפים בתהליך קבלת ההחלטות הם כלל הציבור או נציגים, אלה שנבחרו על ידי הקהילה, מומחים או מתנדבים. תכנון השיתוף מחייב לקבוע נוסחה מתאימה לרצון של חברי הקהילה וליכולתם.

בדרך מעט שונה, דוריס והריטאג' (Dooris & Heritage, 2013), בעקבות דוידסון (Davidson, 1998), מציעים ארבעה מישורים של השתתפות. בכל מישור מוצעות רמות שונות של שיתוף. ♦ **מידע** - מתחיל במינימום תקשורת, נכונות לקבל תגובות, דרך הפצת מידע בהתאם להחלטת הארגון ועד החלפת מידע באיכות גבוהה על פי צרכי ורצונות חברי הקהילה. ♦ **העצמה** - מתחיל בהעצמה ייצוגית, נציגי קהילה מקבלים החלטות ומפקחים על הביצוע, דרך העצמה של שליטה עצמית, שבה הממסד מאפשר להתארגנות קהילתית אחריות לביצוע ועד הפקדת השליטה בידי הקהילה - האחריות, ההחלטה והביצוע. ♦ **התייעצות** - מתחילה ביעוץ מוגבל שבו חברי הקהילה מקבלים הזדמנות להגיב, דרך התייעצות ממוקדת עם לקוחות השירותים ועד התייעצות אותנטית ומובנית לפני כל החלטה. ♦ **השתתפות** - מתחיל בגוף מייצג אפקטיבי, הזמנה של חברי קהילה להציע תכניות, דרך שותפות פורמלית עם הקהילה ובעלי השפעה ועד ביזור של קבלת ההחלטות.

פיתוח קהילתי אינטר-דיסציפלינרי (בינתחומי)

יש דיסציפלינה נוספות שעוסקות בפיתוח קהילתי. כוזרים-קורושי, כץ וכרמון (2009), רואים את תפקידה של העבודה הסוציאלית הקהילתית כמוקד חשוב בפיתוח מארג בין תחומי לפיתוח קהילתי. בתנאים של מורכבות רבה הנדרשת בתהליכים של שינוי קהילתי, העובד הסוציאלי הקהילתי, נדרש לחבירה למקצועות נוספים בתהליך השינוי. המקצועות העיקריים לחבירה, אך לא רק, הם עריכת דין קהילתית, חינוך קהילתי, תכנון חברתי עירוני וסביבתי, רפואה מונעת וקידום בריאות בקהילה. לכל אחד מהתחומים תרומה ייחודית והעבודה הסוציאלית הקהילתית היא העוגן ועמוד התווך בפיתוח הקהילתי. תהליך השינוי הקהילתי מתבצע במספר מישורים עיקריים: הגדרה משותפת של מטרות, זיהוי תחומים רלוונטיים וקביעת הזהות המקצועית של המשתתפים, קביעת יחסי עוצמה בין הגורמים המשתתפים, קביעת דפוסים לשימוש בידע, תהליכי למידה הדדית ויצירת שפה משותפת, ותכנון ממד הזמן, לוח זמנים לשינוי.

הטמעת הגישה הקהילתית בקרב עובדים סוציאליים ועובדים ברשויות

הטמעת גישה קהילתית לכלל העובדים הסוציאליים. תכנית שנועדה להחדרת ידע ומיומנויות של עבודה קהילתית בקרב עובדים סוציאליים כוללניים, ולאחרונה הטמעת הגישה הקהילתית במחלקות לשירותים חברתיים כחלק מהרפורמה במשרד הרווחה והשירותים החברתיים (לאור ואח', 2014). מודגש תפקיד העובדים הסוציאליים הקהילתיים בהפצה וקידום של גישה קהילתית בקרב כלל העובדים הסוציאליים. העובד הסוציאלי הקהילתי מצופה להכיר באופן מעמיק את מגוון התפקידים במחלקה, ולהשתמש במגוון התערבויות, של הדרכה, הוראה, והנחיה, כדי להטמיע את ההיבטים המקצועיים והאתיים של העבודה הקהילתית.

הטמעת גישה קהילתית בארגונים. בדומה לתכנית הקודמת, תכנית המיועדת להחדרת עקרונות של עבודה קהילתית, במיוחד של שיתוף פעולה בינארגוני ושיתוף תושבים, למנהלים ועובדים בכירים בשירותים חברתיים, הפועלים ברשות המקומית (ערן ולב-שדה, 1993).

פיתוח קבוצות וצוותי משימה

כדי לקדם את תהליכי תכנון ושיתופי הפעולה כפי שתוארו, עובדים קהילתיים פועלים במקרים רבים לפיתוח והנחיה של קבוצות או צוותי משימה. קבוצות אלה נועדו לקדם משימה קהילתית, בתחומים חברתיים כלכליים ופיזיים או בשילוב שלהם. קבוצות משימה כוללות מומחים מתחומים שונים וחברי קהילה שיש להם אינטרס משותף. קבוצות משימה עוסקות פחות בעניין האישי של חברי הקבוצה ובשינוי עמדות והתנהגויות של חבריהן; הן מתכננות תכנית פעולה או תקציב, מפתחות מדיניות משתתפות בתהליך קבלת החלטות או משתתפות באופן ישיר בהפעלת תכניות. מוקד פעילותן הוא פיתוח או השפעה על תהליכים ויעדים מחוץ לקבוצה (אנגל וגנור, 1997).

פרקטיקה ותוכניות פעולה רווחות

על סמך גישות תיאורטיות והתנסות פרקטית, במסגרת השירות לעבודה קהילתית ובמסגרות אחרות, פותחו בישראל תוכניות ספציפיות רבות להתערבות קהילתית. התוכניות מבטאות את תחום העיסוק של עבודה קהילתית מנקודות מוצא פרקטית של עשייה בשדה. היריעה כאן קצרה כדי לפרט את כולן. נתאר מספר דוגמאות.

מיצוי זכויות אקטיבי ב"מרכזי עוצמה" ובתכניות "נושמים לרווחה". "מרכזי עוצמה" ותכניות "נושמים לרווחה" מיועדות לשיקום משפחות בעוני ובהדרה. התכניות משלבות היבטים של העצמה אישית, קהילתית ושיתוף לקוחות. מיצוי זכויות אקטיבי הוא נושא מרכזי בהתערבות לשינוי שבו מוגשת תמיכה מקיפה בכל מקרה שבו מאותר מקרה של אי מיצוי זכויות ואי צדק חברתי. תפקידיו העיקריים של העובד הקהילתי, כוללים לפיכך היבטים אקטיביסטים, של קידום מודעות בתחום מיצוי זכויות, פיתוח מערך פעיל של נציגים מקרב הלקוחות, בפעולות לצמצום העוני וההדרה (בן-שלום ואח', 2015).

תכנית מעברים. תכנית "מעברים" צמחה כמענה למשבר כלכלי-קהילתי במגזר הכפרי. התכנית נותנת ביטוי לתפקידי העובד הקהילתי במספר דרכים. ראשית, הנחת תשתית אזורית מתכללת בתחום התעסוקה,

הכוללת שותפויות ברמת האזור. שנית, הגברת מסוגלות ומיומנות תעסוקתית של חברי הקהילות. היבט נוסף, פיתוח קהילתי, דרך הקמת רשת של נאמני תעסוקה, פיתוח רשתות חברתיות לבלתי מועסקים, ומנהיגות תעסוקתית (שוגרמן, 2014).

צוותי חוסן וחירום יישוביים ושכונתיים. התכנית משלבת פעילות של אנשי מקצוע ופעילים קהילתיים מתנדבים, כדי לסייע לתושבי יישובים ושכונות ולאוכלוסיות בעלות צרכים מיוחדים כדי להיערך למצבי משבר וחירום. בין תפקידי הצוות: תיאום הסיוע הראשוני (רפואי ופיזי), ארגון וניהול התגובה הראשונית, תיאום בין ארגונים, סיוע לוגיסטי, הפעלת מוקד חירום עירוני, מיפוי אוכלוסיות בעלות צרכים מיוחדים וסיוע להן (שוגרמן וסנדר, 2012). בתכנית יש הגדרה ברורה של תפקידים לעובד הקהילתי. בשלב ההתכוננות: אפיון קהילתי, איתור מיפוי כוחות, משאבים וצרכים, ארגון קהילתי, הקמה והכשרה של צוותי חירום יישוביים ושכונתיים (צח"י / צח"ש), יזום ותכנון תכניות התערבות בקהילה. בשלב התגובה והמענה: הפעלת מערך של פעילים קהילתיים, הפעלת צוותי צח"י / צח"ש, גיבוש תמונת מצב, הובלה והקמה של ועדות וצוותי פעולה בקהילה, במתקנים ובמתקני פינוי וקליטה. בשלב שיקום הקהילות: גיבוש תמונת מצב, יזום והקמה של צוותי שיקום בינתימיים ובין - ארגוניים, בשיתוף פעילים קהילתיים, הקמת מרכזים לחוסן קהילתי, יזום והפעלת קבוצות בקהילה לאבחון צרכים ויכולות למיצוי זכויות ולפיתוח משאבי התמודדות.

עבודה קהילתית בהתחדשות עירונית. עבודה קהילתית מעורבת בתהליכי בינוי כגון: תמ"א 38, התחדשות עירונית, תכניות מתאר, הרחבות ביישובים כפריים וכדומה. בתהליכים אלה יש קושי לקדם תכניות ביישובים בהם גרים אנשים החיים בעוני. עובדים קהילתיים פועלים לסיוע לתושבים במקרים של ניצול, שיפור החוזים מנקודת מוצא של התושבים, סנגור ושינוי מדיניות, שיתוף תושבים, הכשרת פעילים ומנהיגים, התמודדות עם תהליכים של ג'נטריפיקציה, יזום גופים מקצועיים מלווים מטעם התושבים ועוד (בשן, 2015). בעת כתיבת מסמך זה, יש פעילות אקטיבית לשינוי חקיקה בנושא זה.

גישור ודיאלוג קהילתי. הגישור, כדרך לפתרון סכסוכים בקהילה, מאפשר לצדדים להכניס למשוואת הסכסוך הקשבה, הבנת הצרכים/האינטרסים, של קבוצות שונות, הכרה ברגשותיהם של אחרים ואמפתיה. הייחודיות של פתרון סכסוכים באמצעות גישור ודיאלוג היא האוטונומיה של הצדדים בבואם לשקול את הפתרונות השונים לסכסוך שאליו נקלעו. בישראל פועלים מרכזים לגישור ודיאלוג קהילתי, מרביתם במסגרת מערך השירותים העירוני. עובדים קהילתיים מלווים את פעילות המרכזים תוך שימת לב להכרה מקרוב של מאפייני התרבותיים של הקהילה, פיתוח חדשנות ויוזמה קהילתית-חברתית, תפיסה לשינוי חברתי וליצירת חברה סובלנית, מכבדת ושוויונית (שמר, 2013).

שותפות להתרת שרשרת העוני. תכנית שפותחה באוניברסיטת חיפה, מבוססת על מעורבותם האקטיבית והשוויונית של תושבים, סטודנטים, מרצים ועובדים סוציאליים הפועלים עם ולמען משפחות המתקיימות בתנאי עוני והדרה חברתית בעיר. השותפים עובדים יחדיו להעלאת מודעות לנושא העוני והתמודדות עמו במישור המקומי והארצי (סטריאר, 2012).

מעורבות עסקים בקהילה. ברקע תהליכי הפרטה, עסקים מעורבים במידה גוברת בפעילות קהילתית, במסגרת "מחויבות עסקים לקהילה" (Business Social Responsibility). עובדים קהילתיים מעורבים

במסגרות אלו כדי לגייס משאבים מהעסקים, לייעוץ והכוונה של העסקים לצרכים הייחודיים של הקהילות, ולעזרה לעסקים בפיתוח תכניות התערבות.

בתי משפט קהילתיים. נועדו להתמודד באופן מערכתי עם תופעת עבריינות חוזרת, אשר ברובה תוצאה של בעיות חברתיות וכלכליות המקשות על עוברי חוק לצאת ממעגל הפשיעה. הם מציעים תכניות שיקום במישור הקהילתי כמו גמילה מסמים ואלכוהול, השלמת השכלה, השתלבות בתעסוקה, התמודדות עם עוני וחובות, מיצוי זכויות. כל זאת, בפקוח צמוד של בית המשפט כדי להתמודד עם שורש הבעיה המובילה לעבריינות ולהחליף חלק מעונשי המאסר בתהליך שיקום משמעותי. המודל פותח בארצות הברית והותאם בישראל על ידי הג'וינט. לעובד הקהילתי יש תפקיד בעידוד והנעה של חברי הקהילה ליטול חלק בהתארגנות והקמה של בתי משפט קהילתיים, חיזוק מערך מתנדבים המתאימים לפעול בנושא, ליווי מבצעי העבירות, הנעת ארגונים לשלב את מבצעי העבירה בתעסוקה, קישור ותיווך לחיזוק שיתופי פעולה בין מערכתיים לתמיכה בהקמת המוסדות הקהילתיים ותמיכה באדם שעבר עבירה (לאור ואח', 2014).

פיתוח קבוצות לעזרה עצמית והדדית. קבוצות לעזרה עצמית והדדית הן קבוצות אזרחים המתמודדות עם מצב/בעיה משותפת, אשר חבריהן מגדירים את צורכיהם, קובעים מטרות וסדרי עדיפות ופועלים באופן עצמאי ואוטונומי. חברי הקבוצות מקבלים על עצמם אחריות להפעלתן ולקידום מטרותיהן. תפקיד העובד הקהילתי הוא של ליווי, מאחורי הקלעים. אדם שבוחר לפעול במסגרת עזרה עצמית והדדית יכול לתרום ולהיתרם במגוון אופנים: קבלת ומתן תמיכה, שיתוף בידע ואיסוף מידע ממקורות שונים אודות הבעיה או הסיטואציה אותה מתמודדים חברי הקבוצה; הובלת שינויים חברתיים כגון: פיתוח שירותים ייחודיים, הגברת מודעות למצב, הפחתה של סטיגמות, שינויים בתחום החקיקה והמדיניות.

גישות נרטיביות לשינוי קהילתי. הגישה הנרטיבית כאמצעי לשינוי קהילתי היא אוסף של שיטות המתבססות על סיפור חייהם האישי והקולקטיבי של חברי הקהילה. בשיטות אלה משתמשים למטרות שונות, וכולן מכוונות להשמיע את קול חברי הקהילה למען שינוי. השיטות מקדמות העצמה קהילתית, פתרון קונפליקטים, הפעלה קהילתית וסנגור, או שינוי מדיניות. שיטות אלה כוללות לדוגמה:

וידאו השתתפותי. חברי הקהילה לוקחים חלק בהפקת סיפור חייהם דרך צילום בווידיאו. התהליך מאפשר העלאת מודעות ביקורתית והעצמה של חברי הקהילה כחלק מתהליך לשינוי קהילתי (Blazek, 2016).

פוטו-וויס (Photo-voice). מחקר פעולה, המאופיין בהשתתפות חברי הקהילה בתהליך המחקר. הנתונים למחקר נאספים דרך צילומים שחברי הקהילה מצלמים כדי לבטא את סיפור חייהם. אוסף הצילומים של חברי הקהילה מבנה את סיפור הקהילה ומאפשר נקודת מוצא לפיתוח תובנות על חיי הקהילה ועל אפשרויות של תהליכי שינוי (Gant et al., 2009).

תיאטרון קהילתי. חברי הקהילה כותבים מחזה ומפיקים הצגה על סיפור חייהם, שבה הם השחקנים. ההצגה על הבמה מאפשרת לחברי הקהילה לפתח מנהיגות קהילתית ושיח עם הצופים, במקרים רבים מקבלי ההחלטות. במהלך השיח, לאחר ההצגה נקבעים כללי משא ומתן חדשים המאפשרים לקהילה מעמד חזק יותר לשפר את מצבם (Boehm & Boehm, 2003; Prentki & Preston, 2008).

הכרת הקהילה באמצעים נרטיביים. הכרת הקהילה דרך סיפורם של חברי הקהילה מאפשר חשיפה של

המציאות המורכבת של הקהילה, יצירת שותפות בין חברי הקהילה, והבניה חברתית, בה חברי הקהילה לוקחים חלק פעיל כבר בשלבים הראשונים של תהליך השינוי (שמר ושחר, 2013).

הפצת הסיפור במדיה. חברי הקהילה מפיקים כתבה המספרת את סיפור חייהם, המיועדת להפצה באמצעי התקשורת. העלאת הכתבה במדיה - בעיתון, ברדיו בטלוויזיה או באינטרנט למשל - מאפשרת חשיפה של הסיפור הקהילתי לקהלי יעד רבים ודרך כך השפעה רבה (Boehm, 2004).

נקודת המוצא לכל התהליכים האלה היא הגישה הנרטיבית המדגישה את זיקתו של הסיפור לניסיון חיים הנחוזה כיוצר משמעות, לקיחת אחריות דרך השתתפות פעילה בסיפור חיים, תיאור אירועים משמעותיים על רצף זמן, שימוש בשפה עשירה ומגוונת המאפשרת סתירות, דרך חשיבה סיפורית הממקמת את המספר, את חברי הקהילה והצופים יחד, ובה חברי הקהילה קיבלו את תפקיד המחברים. הרעיון לספר סיפור כדרך לשינוי קהילתי מבוסס על היות הסיפור האישי משולב בסיפור הקהילתי. הסיפורים האישיים יחד מבנים סיפור קהילתי ומאפשרים לחברי הקהילה לחזק מודעות ביקורתית על הכוחות והחולשות הסיכונים וההזדמנויות, וליצור הבנות על הדרך להתמודד עם סיכונים, אי הבנות וקיפוח.

הספרות הבסיסית בעבודה קהילתית: ספרי לימוד (Text Books), מחקרים ומאמרים, וכתבי עת מקצועיים ייחודיים בעבודה קהילתית

פרק זה אינו מסכם את המחקר והספרות העצומה הקיימת בתחום עבודה קהילתית. מאות ספרים ומאמרים פרי גישות שונות נכתבו על היבטים שונים בעבודה קהילתית. לא ניתן לכלול כאן אלא חלק קטן מהם. יחד עם זאת לצורך הארת הנושא בחרנו להתמקד במספר עבודות שנכתבו.

סקירת ספרים

הסקירה מתחילה בתיאור ספרים מארה"ב ובריטניה על פי התפתחות היסטורית.

ספרי יסוד ראשונים. הפיתוח הקהילתי הקלאסי מצוי בכתביו של באטן (Batten, 1965). תיאור הפיתוח הקהילתי נמצא במיוחד בספריו של רוס (Ross, 1958; Ross & Lappin, 1967). תומאס (Thomas, 1983) מוסיף על אלו גם את ההיבט הבריטי. תחום התכנון הקהילתי מתואר בכתביהם של פרלמן וגורין (Perlman & Gurin, 1972). את הפן הפוליטי בעבודה קהילתית תיארו מספר חוקרים, דוגמת אלינסקי (Alinsky, 1971), ברגר (Brager, 1968), גרוסר (Grosser, 1973) וספכט (Specht, 1969). חשוב לציין גם את עבודותיהם של וורן (Warren, 1969), רוטמן (Rothman, 1968, 1995), גילברט וספכט (Gilbert & Specht, 1977) וקרמר (Kramer, 1985), שתרמו רבות להתפתחות המקצוע.

ספרים לדוגמה בחמש השנים האחרונות. וייל, רייש ואוהמר (Weil, Reisch, & Ohmer, 2012) מתארים באופן מקיף היבטים שונים של פרקטיקה קהילתית. דלגאדו והום-דלגאדו (Delgado & Humm, 2013) מתארים תיאוריות ופרקטיקות של עבודה קהילתית, בתחומים מגוונים כמו תכנון, שינוי קהילתי, מדיניות, פיתוח פרוגרמות ושירותים, מפרספקטיבה של כוחות, המתמקדים בנכסים בקהילה. אנדרסון (Anderson, 2014) מתאר אסטרטגיות של חידוש ושיווק חברתי בעבודה עם עניים. דלגאדו (Delgado, 2015) מתאר את הפרקטיקה הקהילתית בהקשר לנוער. סטייפלס (Staples, 2016) מתאר

אסטרטגיות, טקטיקות, קמפיינים, סגור ושתדלנות (לובינג) לפיתוח מנהיגות קהילתית ושינוי קהילתי. פראדה, ברנוף, מופאט והומאן (Parada, Barnoff, Moffat, & Homan, 2010) מתארים את נקודת המוצא של העובד הקהילתי כסוכן שינוי.

כתבי-עת

יש שני כתבי-עת מרכזיים בתחום העבודה הקהילתית. **האחד**, כתב-עת אמריקאי בשם The Journal of Community Practice **והשני**, כתב-עת בריטי בשם The Journal of Community Development. כתבי-עת נוספים שבהם מתפרסמים מאמרים בתחום העבודה הקהילתית הם: (א) Community Development Journal: בוחן תיאוריות ומחקרים בנושאים של פיתוח קהילתי במקומות שונים בעולם; (ב) שני כתבי-עת: Journal of Community Psychology ו-American Journal of Community Psychology, המתמקדים בתחומים של פסיכולוגיה קהילתית, והקדישו מאמרים רבים להגדרה של תחושת קהילה. כתב-העת Journal of Community & Applied Social Psychology עוסק בפסיכולוגיה קהילתית וחברתית. כתב-העת Social Development Issues נועד לקדם ידע בתחומים של פיתוח חברתי, צדק חברתי ורווחה של פרטים וקהילות. לבסוף, כתב-העת Journal of Jewish Communal Service מתמקד בסוגיות הקשורות לקהילות יהודיות בארה"ב.

עבודות בתחומים של עבודה קהילתית מתפרסמים גם בכתבי-העת Nonprofit and Voluntary Quarterly ו-Journal of Voluntary and Nonprofit Research. שניהם בוחנים סוגיות של התנדבות והתארגנות קהילתית של ארגונים ללא מטרות רווח. כתב העת City & Community, מתחום הסוציולוגיה בוחן אספקטים תיאורטיים ומחקריים על קהילה, כמו כיצד מתחזקת זיקה של אנשים למקום, רשתות חברתיות והשוואה בין קהילות ווירטואליות לקהילות מסורתיות. יש כתבי עת רבים הבוחנים היבטים של תכנון של קהילות, ערים ואזורים. הם מתייחסים להיבטים כלכליים, חברתיים ופיזיים, כמו Journal of the American Planning Association ו-Planning Theory. כתב-העת Social Marketing Quarterly - מיועד למחקר ותיאוריה בנושאים של שיווק חברתי של תכניות חברתיות-קהילתיות.

ספרים, כתבי עת, מאמרים ופרקים בעברית

מספר ספרים התפרסמו בעברית. לדוגמה, באטן (1967) - ספר על פיתוח קהילתי. סדן (1997) - ספר מקיף על העצמה קהילתית. אנגל (1999) (עורכת), קובץ של סוגיות על פיתוח קהילה. צ'רצ'מן וסדן (2003) מתארות היבטים שונים על השתתפות אזרחים ותושבים. שמיד (1997) (עורך) - סוגיות על עבודה קהילתית, במינהל הקהילתי. סדן (2009) ספר מקיף על שיטות וסוגיות לשינוי קהילתי. מאמרים על עבודה קהילתית בעברית בעבר התפרסמו בכתבי העת "סעד", "עבודה קהילתית" ו-"לקט מאמרים בעבודה קהילתית". כיום, מאמרים רבים מאוד בנושא עבודה קהילתית מתפרסמים ב-"חברה ורווחה" וב-"ביטחון סוציאלי". ראוי לציין כי גיליון ל"ב (4) ב-"חברה ורווחה" (משנת 2012), הוקדש למאמרים בתחום העבודה הקהילתית. מאמרים רבים מאוד התפרסמו בעברית. המאמרים שופכים אור על שיטות נהוגות וסוגיות מגוונות בשדה הפעילות של עובדים קהילתיים בישראל.

מאמרים בחמש השנים האחרונות. השוואה של אידיאולוגיה חברתית בקרב עובדים סוציאליים פרטניים וקהילתיים (מקרוס ו-וייס-גל, 2012). הכרת קהילה ושינוי קהילתי באמצעות לימוד נרטיבי (שחר ושמר, 2012). אקטיביזם קהילתי בבית ספר לעבודה סוציאלית (קאופמן, 2012). פיתוח מיזם / פרויקט קהילתי בשלבים (בהם וכהן, 2012). עבודה קהילתית וסנגור פוליטי (כץ, גרוס ואפשטיין, 2012). סקירה מקיפה על עבודה קהילתית בישראל ואסטרטגיות של שינוי קהילתי (יצחקי ובוסטין, 2012). אפקטיביות התערבות קהילתית בקרב פעילים חרדים (יצחקי וזנבר, 2014). שיתוף פעולה בין מגזרי הנחץ בפיתוח מקלטים לנשים מוכות (זיכלינסקי ומחט-שמיר, 2015) שיתוף פעולה בין פלסטיניים וישראלים בחברה האזרחית (בליט-כהן וג'בר, 2015).

מאמרים של כותבים ישראלים בפרסום בינלאומי

מאמרים רבים של כותבים ישראלים פורסמו בכתבי עת בעולם. נציג אחדים מהם. מרביתם מאמרים מחקרניים. המאמרים, כפי שניתן לראות, שופכים אור על סוגיות ישראליות וסוגיות בינלאומיות. **מאמרים בחמש השנים האחרונות.** לדוגמה, פיתוח מודל קהילתי על בסיס מעורבות חברי קהילה ותיאורה של פרקטיקה קהילתית (Boehm & Cnaan, 2012). תחושת קהילה בקרב פעילים קהילתיים (Levy & Itzhaky, 2012). מחויבות לפרקטיקה קהילתית בקרב סטודנטים לעבודה סוציאלית (Boehm & Cohen, 2013). השפעה של התערבות במישור המיקרו והמקרו בזמנים של משבר כלכלי (Makaros & Itzhaky, 2013). השוואה של אידיאולוגיה חברתית ומקצועית של עובדים פרטניים ועובדים קהילתיים (Makaros & Weiss-Gal, 2014). תחושת קהילה בבית ספר לעבודה סוציאלית בעקבות פרויקט קהילתי (Boehm & Moin, 2014). התמודדות חברי קהילה הומוסקסואלים בקהילה דתית (Itzhaky & Kissil, 2015). אומנות כמנוף לבינוי קהילתי לאחר משבר (Huss et al., 2016). בחינת גורמים קהילתיים ואישיים המשפיעים על רווחתן של נשים עולות מאתיופיה (Levy & Itzhaky, 2016). תיאור מעורבות של עובדים סוציאליים במאבק חברתי (Moshe-Grodofsky & Makaros, 2016).

תדריכים

מספר רב של תדריכים לעבודה קהילתית פותחו בישראל, רבים בתמיכת השירות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. התדריכים תורמים במידה רבה להנחיות פרקטיות. נפרט את חלקם. **מתחילת שנת 2000.** קלינגמן וקמינסקי (2005) פיתוח חזון קהילתי. רונן וחסון (2006) מדריך לשילוב, תכנון פיזי וחברתי. לוי (2007) הקמת עמותות ועבודה עמן. פלזנשטיין (2008) פיתוח כלכלי-קהילתי. כורזים-קורושי, כץ וכרמון (2009). פיתוח קהילתי בין תחומי. גון ואח' (2010) בינוי קהילתי. רותם (2010) תדריך למיפוי רב ממדי של החוסן הקהילתי ליישוב / שכונה.

בחמש השנים האחרונות. סימונוביץ' ודורון (2012) תדריך לשימוש ברשתות חברתיות למציאת תעסוקה. שמר ושחר (2013) תדריך להיכרות עם הקהילה בגישה נרטיבית. בן-יוסף, ברנדר רייסמן וטוב (2015) חוסן קהילתי - סקירת ספרות. ברנדר וסנדר (2015) הקמת צוות חירום וחוסן יישובי. שמר (2016) הקמת מודל שכונתי בגישה קהילתית הוליסטית, תיאור מקרה בדימונה של לאור ובליט-כהן (2015).

כנסים

עבודות בתחום העבודה הקהילתית מוצגות בכנסים מקצועיים הנערכים מעת לעת בארץ ובעולם.

כנסים בישראל. השירות לעבודה קהילתית במשרד העבודה והרווחה נוהג לערוך כנס שנתי, המוקדש בכל שנה להיבטים קהילתיים בנושאים הנמצאים במרכז סדר היום החברתי במדינה. בכנסים האחרונים היו בנושאים: אקטיביזם ושינוי חברתי, קידום מדיניות ועיצובה, וממשקים כלכליים, חברתיים וקהילתיים – הערך המוסף והייחודיות של עבודה סוציאלית קהילתית. גם מועצת העובדים הקהילתיים (שליד איגוד העובדים הסוציאליים) מארגנת כנס שנתי, והכנס האחרון היה, חברה כלכלה ומה שביניהם.

עבודות של עובדים סוציאליים מהשדה וחוקרים מהאקדמיה מוצגות כל שנה בכנס הארצי של "איגוד העובדים הסוציאליים" בשיתוף "משרד הרווחה והשירותים החברתיים" ו"ראשי בתי הספר והחוגים באוניברסיטאות והמכללות". עבודות נוספות העוסקות בחברה האזרחית וארגונים ללא מטרות רווח בקהילה מוצגות בכנסים של ה"מרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי".

בכנסים של "האגודה הסוציולוגית הישראלית" מועלים מעת לעת נושאים של עבודה קהילתית על ידי חוקרים ועובדי שדה מתחום העבודה הקהילתית. הכנס ב-2015 היה בנושא הזיקה ויחסי הגומלין שבין "פריפריה" ל-"מרכז". נושאים נוספים שבלטו בעת האחרונה היו: הון חברתי-קהילתי, חוסן חברתי ומשבר קהילתי.

כנסים בחו"ל. עבודות בתחום העבודה הקהילתית מוצגות בכנסים של ארגונים בינלאומיים מוכרים

בעבודה סוציאלית:

International Association of Schools of Social Work (IASSW)

National Association of Social Workers (NASW)

Council of Social Work Education (CSWE)

European Association of Schools of Social Work (EASSW)

International Conference on Social Welfare (ICSW)

אתרי אינטרנט

עבודות בנושא "פיתוח קהילתי" מוצגות ב-Community Development Society.

עבודות בנושא התנדבות, החברה האזרחית וארגונים ללא מטרות רווח מוצגות ב- Association for

Research on Nonprofit Organizations and Voluntary Action.

עבודות על אקטיביזם חברתי בתחומים של מגדר ונשים מוצגות ב- National Women's Studies

Association.

גישות של מחקר איכותני בקהילה מוצגות ב: International Congress of Qualitative Inquiry.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים מנהל אתר אינטרנט, קהילות ידע, בתחום עבודה קהילתית. בקהילה לוקחים חלק בעיקר עובדים סוציאליים קהילתיים וכן אחרים העוסקים בתחומים הנוגעים להתערבויות ולהובלת שינויים בקהילות. מטרות קהילת הידע: לחזק, לשפר את הגישה המקצועית של העוסקים בתחום עבודה קהילתית, להרחיב ולפתח ידע מקצועי חדש הנשען על התנסויות מעשיות בשדה, לעודד מחקר ושיח בין אנשי המקצוע, להנגיש ידע, ללמוד ולהיוועץ עם עמיתים. הקהילה מהווה משאב בעל ערך רב ומשתמשים בה במידה רבה. מנהלות את קהילת הידע, דר' גילה לאור, מבית ספר המרכזי להכשרת עובדים בשירותי הרווחה, ואסנת אביבי מפקחת ארצית קהילות פונקציונאליות וניהול ידע בשירות לעבודה קהילתית, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

פרק שלישי: מסגרות ההכשרה והלמידה

כל האוניברסיטאות והמכללות בהן לומדים עבודה סוציאלית, מלמדות את נושא העבודה הקהילתית בלימודים לתואר ראשון. באוניברסיטאות בר אילן, חיפה וירושלים עבודה קהילתית נלמדת גם לתואר שני. **אוניברסיטת בר-אילן.** התמחות בעבודה קהילתית בתואר ראשון ושני ותכנית ההשלמה לתואר שני במגמה/התרכזות פיתוח קהילתי וארגוני. יש גם מספר תלמידי דוקטורט.

אוניברסיטת בן גוריון. גישה גנרית בתואר ראשון, עם אפשרות להכשרה קהילתית בשנה ג. תואר שני, מגמה בעבודה קהילתית ושינוי חברתי. יש גם מספר תלמידי דוקטורט.

אוניברסיטת חיפה. לימודים גנריים בתואר ראשון. התמחות עבודה קהילתית בתואר שני כחלק ממגמה של מנהיגות ושינוי בעבודה סוציאלית. מספר סטודנטים לדוקטורט.

האוניברסיטה העברית בירושלים. מגמה קהילתית בתואר ראשון. תכנית המוסמך וההשלמות, יש מגמה של "ניהול, ארגון ומדיניות".

אוניברסיטת תל אביב. לימודים לפי גישה גנרית, **בתואר ראשון ושני. משלבים היבטים של עבודה קהילתית בקורסים.**

אוניברסיטת אריאל. מגמה קהילתית בתואר הראשון ויש תכנון לפתיחת מגמה בתואר שני. מסלול קהילה מתחיל בשנה ב'.

המרכז האקדמי תל-חי. גישת הלימוד גנרית בתואר ראשון ושני. מספר קורסים בנושא עבודה קהילתית. **המכללה האקדמית צפת.** הלימודים הם בגישה גנרית, תואר ראשון. משלבים קורסים בעבודה קהילתית. **המרכז האקדמי רופין.** הלימודים הם בגישה גנרית, תואר ראשון. משלבים קורסים בעבודה קהילתית. ישנה גם מגמה לעבודה קהילתית.

מכללת ספיר. התכנית בבית הספר לעבודה סוציאלית הינה גנרית. כל הסטודנטים לומדים עבודה קהילתית בקורס שנתי בשנה ב'. קורסים אחרים משלבים היבטים של עבודה קהילתית.

המכללה האקדמית אשקלון. תואר ראשון. בשנה ב' מתחיל מסלול לימוד קהילתי, המשלב לימודים משלושת המתודות.

בית הספר המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה. בנוסף להכשרה הבסיסית המבוצעת במסגרת בתי הספר האוניברסיטאיים מקיים השירות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים בשיתוף בית הספר המרכזי להכשרת עובדים בשירותי הרווחה, השתלמויות לעובדים סוציאליים קהילתיים. השתלמויות אלה מיועדות למספר קבוצות מובחנות: עובדים סוציאליים קהילתיים בשנתיים הראשונות לעבודתם, מרכזי נושא - מדריכים בעבודה סוציאלית קהילתית, עובדים סוציאליים קהילתיים ותיקים, עובדים סוציאליים קהילתיים העובדים בתחומי תוכן ובתכניות של השירות לעבודה קהילתית המתבצעות במחלקות לשירותים חברתיים.

פרק רביעי: הקהילה המקצועית

מנהיגות מקצועית

העבודה הקהילתית בארץ נוסדה כאמור בתחילת שנות ה-50 במשרד הסעד (דאז). רוב העובדים הסוציאליים הקהילתיים בשדה מועסקים באמצעות המחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות וקשורים מקצועית אל השירות לעבודה קהילתית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. לפיכך, מטבע הדברים, מנהלי השירות שמשו במשך השנים מנהיגים לעובדיהם:

דר' מרים הופרט ז"ל ייסדה את המחלקה לעבודה קהילתית במשרד הסעד בשנות ה-50. בעקבותיה, ניהלו את השירות לעבודה קהילתית גב' רגינה בוריצר; פרופ' יצחק בריק; מר שמואל פרידמן; מר מוטי וינטר ומר יוסף פרדס, שיישם לראשונה את הגישה הקהילתית בעבודה סוציאלית ברשויות המקומיות. בהמשך, ניהלו את השירות גב' דליה לב-שדה, מר אלי פדה היה סגן מנהל השירות, וכיום - מר ברוך שוגרמן מנהל השירות.

פרופ' יצחק בריק ומר מוטי וינטר, שהיו כאמור מנהלי השירות לעבודה קהילתית, היו מאוחר יותר מנהלי האגף לשירותים חברתיים ואישיים וסמנכ"לים בכירים במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. שניהם תרמו רבות להתפתחות העבודה הקהילתית בתפקידם.

מפקחים ארציים בשירות היו: גב' שוש קמינסקי, דר' אלישבע סדן, וגב' נעמי בר ז"ל. שלושתן עסקו גם בתיעוד, בכתובת תדריכים ובפיתוח קורסים. מפקחים ארציים נוספים היו: מר יוסף ליטבק, מר שלמה שגב, גב' דפנה קליינמן, ששותפה אף היא בתיעוד, בכתובת מסמכים ובפיתוח קורסים, גב' צילה סטטמן, גב' סועד דיאב, גב' רים חאג'-סבית, גב' דפני מושיוב, גב' רבקה ויסברג, גב' רחל שור ומר דוד קורץ.

מפקחים ארציים כיום הם: מר אבי סנדר, גב' אסנת אביבי, גב' ערית בשן וגב' אסתי דורון. מפקחים מחוזיים כיום: גב' אילנה בורובסקי, גב' אורית הרץ, גב' רים חאג'-סבית, גב' לימור מוסייל, גב' דרורה גורדון, מר חיים צמח.

המכון ע"ש גיורא יוספטל בעבר היה מרכזי בתחום העבודה הקהילתית ומנהליו פרופ' יוסי קטן ז"ל, מר יחיאל ערן, מר דב אנקונה ומר ישראל אמיר תרמו רבות להתפתחותו. מספר מזכ"לים של איגוד העובדים הסוציאליים, כגון רעיה רטיג, שרה זילברשטיין-היפס ואלי בן-גרא למדו בהתמחות קהילתית בלימודיהם ו/או עבדו כעובדים סוציאליים קהילתיים בשדה.

עמותת העובדים הסוציאליים הקהילתיים מהווה גוף מרכזי בחיי העובדים הקהילתיים בשדה. חברי הנהלת העמותה כוללים את מר ציון זהבי (יו"ר), מר ישראל אמיר, גב' רותי דריהם, גב' יונית עמית-בוטל, מר יעקב קרבצ'סקי ומר אייל קהלני.

בעבר, שימשו כיו"ר מועצת העובדים הקהילתיים: דר' אהרון יורק, דר' אלישבע סדן, גב' שרה זילברשטיין-היפס ומר אבי סנדר. בשנת 1998, המועצה נרשמה כעמותה בייסודה ובניהולה של דר' גילה לאור ומשמשת מאז, כאגודה מקצועית לעוסקים בתחום העבודה הסוציאלית הקהילתית.

בתי הספר לעבודה סוציאלית מלמדים עבודה קהילתית, והמרצים בהם מהווים מנהיגות לעובדים בשדה. המרצים מן העבר וההווה כוללים את פרופ' אמנון בהם, גב' חבצלת אריאל, דר' עידית בליט-כהן, פרופ' שמעון ברגמן, פרופ' בנימין גדרון, דר' רודיינה ג'ראיסי, דר' הנק הבסי, דר' אורי היימן, גב' פרנסיס זלצברג, דר' אסתר זיכלינסקי, דר' לאה זנבר, דר' אהרון יורק, דר' אורי ינאי, פרופ' בנימין ינוב ז"ל, פרופ' אליעזר יפה, פרופ' חיה יצחקי, גב' יעל יצחקי, דר' אילה כהן, פרופ' יוסי כורזים-קורושי, פרופ' רם כנען, דר' אורי כרוך, דר' גילה לאור, פרופ' הארווי ליטווין, דר' דרורית לוי, פרופ' בן לפין ז"ל, דר' יסכה מוניקנדם-גבעון, דר' איילת מקרוס, דר' מירב משה-גרודופסקי, דר' אלישבע סדן, פרופ' רוני סטריאר, מר אבנר עמיאל, מר יחיאל ערן, מר יוסף פרדס, מר פנחס פרנק, פרופ' רוני קאופמן, פרופ' יוסי קטן ז"ל, דר' איתן שחר, פרופ' שמעון שפירו, דר' ארנה שמר, ודר' נחמן שרון.

מתוך רשימת המרצים, שישה מרצים היו ראשי בתי ספר לעבודה סוציאלית. פרופ' הארווי ליטווין באוניברסיטה העברית בירושלים, פרופ' בן לפין ז"ל, פרופ' חיה יצחקי ודר' אהרון יורק באוניברסיטת בר אילן, פרופ' שפירו שמעון ופרופ' יוסי קטן ז"ל באוניברסיטת תל אביב. כולם תרמו רבות להתפתחות המקצוע באקדמיה ובשדה.

למנהיגות העובדים הסוציאליים הקהילתיים יש מאפיין משותף והוא המעורבות הרבה של אלה שעובדים בתפקידי מפתח בשדה, בפעילות אקדמית, ואלה שעובדים באקדמיה בפעילות בשדה. אלה גם אלה חיפשו את נקודת האיזון בין הנטייה לאקדמיזציה ובין העשייה המעמיקה והעקבית למען קהילות במצוקה.

פרק חמישי: סיכום

מסמך מומחיות בעבודה סוציאלית מפרט את תנאי הסף להכרה בעובד סוציאלי מומחה בתחומים השונים (מסמך מומחיות בעבודה סוציאלית, פרק שלישי, 2016). תנאים אלה מתאימים להכרת מומחה בתחום של עבודה קהילתית. בהסתמך על כך, נציג מספר המלצות לבחינת ביצועי מומחה, שנחוצים וייחודיים להכרה בעובד סוציאלי כמומחה לעבודה קהילתית.

יכולת העובד הקהילתי להצטרף לקהילה גיאוגרפית או פונקציונאלית ו/או לקבוצות בתוכה. יכולת ליצור אקלים קהילתי בו הקהילה והקבוצות בתוכה חשות שהעובד מתעניין בהן, רוצה ללמוד ולהכיר את עולמן, ויש ביכולתו להבין ולהתחבר לעולם הקהילה. הצטרפות לקהילה שונה מהצטרפות אל היחיד. העובד חייב לרכוש מימוניות מתאימות בהצטרפות לתת המערכות השונות בקהילה, הנמצאות לעיתים במצבי עימות וקונפליקט.

יכולת מיקוד בבעיה מערכתית. יכולת העובד לקטגוריזציה מהירה של שלל הפרטים שהובאו על ידי תת מערכות שונות בקהילה, ואינטגרציה של פרטים אלה לתוכן ופעולה שיהיו מתאימים לקהילה כולה.

יכולת ראייה מערכתית. הסתכלות מעגלית ולא לינארית על תהליכים וסיביות לתהליכים בתוך הקהילה. כל זאת תוך התייחסות לתוכן וצורות התקשרות לתפקידים בקהילה ולשפה בה משתמשים חברי הקהילה.

יכולת להכיר נקודות מוצא מגוונות. איסוף נתונים, המאפשרים לעובד לקבל מידע לגבי פרספקטיבות מערכתיות-קהילתיות מתוך נקודת מבטם של תת המערכות השונות.

יכולת לבנות תהליך תכנון שיטתי. יכולת לבנות תהליך תכנון שיטתי, אינקרמנטלי, המתפתח בצעדים קטנים, לאורך זמן, או רציונאלי המגדיר מטרות לטווח ארוך ופועל לפיהן לאורך זמן, כל זאת בשיתוף לקוחות ובעלי עניין אחרים.

יכולת לבנות אסטרטגיה לשינוי. מצד אחד על סמך ידע מקיף של מודלים וסוגיות בעבודה קהילתית ומצד שני על סמך יצירת מערכות מעורבות בקהילה, העובד יאפשר לקהילה לעצב אסטרטגיה לשינוי, מטרות ודרך פעולה בהירה ומוכרת, שיש לה היגיון ביחס לזמן והמקום שבו היא מבוצעת, והקהילה מאמינה ופועלת לפיהן.

יכולת התערבות בשעת משבר. יכולת לזהות את שלב המשבר הנוכחי בקהילה, להתאים אסטרטגיה וטקטיקות לכל שלב ולשנותן, בהתאם להתפתחות השלבים של המשבר.

יכולת לשמש סמכות מקצועית מוכרת. יכולת לעמוד מול מכלול ציפיות ומטרות מנוגדות, ולהיות ברור בשאיפה להוביל להסכמה או לנווט לקונפליקט מכון ועימות.

יכולת בהנחיית קבוצות. יכולת העובד לייעץ ללוות ולהנחות קבוצות משימה. יכולת לאפשר ולעודד דיאלוג בו לוקחים חלק כל המשתתפים בקבוצה, ויכולת להניע את הקבוצה לקידום מטרות ותוצאות.

יכולת בביצוע מחקר משתף. יכולת בביצוע מחקר בו לוקחים חלק חברי קהילה. יכולת לשלב שיטות של איסוף נתונים, הערכה וניתוח נתונים, בתהליך השתתפות של חברי הקהילה. יכולת לעודד את חברי הקהילה לחשיבה ביקורתית דרך הליך מחקר.

יכולות לפעול בזירה הפוליטית. יכולת להכיר את כללי המשחק הפוליטיים בקהילה ובסביבה, וניצולם בתהליך של שינוי. יכולת ארגון פעולות חברתיות קולקטיביות, בניית קואליציות, מול כוחות פוליטיים.

יכולת גיוס ואיגום משאבים. יכולת למפות מקורות פוטנציאליים של משאבים בקהילה ומחוצה לה. יכולת הכנת בקשות למקורות אלו, וניהול מו"מ עמם.

יכולת להפעיל עובדים סמך מקצועיים ופעילים קהילתיים מתנדבים. יכולת לגייס, ללוות, להניע, לייעץ ולהנחות עובדים סמך מקצועיים ופעילים קהילתיים מתנדבים, מצד אחד למטרות העבודה הקהילתית, ומצד שני לאפשר לעובדים הסמך מקצועיים והפעילים הקהילתיים המתנדבים חופש לפעולה עצמאית.

יכולת בתחום המדיה. הכרת אמצעי התקשורת ויכולת שימוש הולם בהם. יכולת הסברה, שכנוע, יכולת הצגת נושאים בצורה הולמת בכתב ובעל פה.

מגמות התפתחות בעבודה קהילתית

המסמך הנוכחי מעיד על ייחודיות ומרכזיות של העבודה הקהילתית כתחום מומחיות בעבודה סוציאלית. הוא גם מעיד על מרכזיותה של העבודה הקהילתית בעבודה סוציאלית בישראל. להלן מספר מגמות התפתחות שרצוי להדגיש.

משברים וחוסן קהילתי

העובדים הקהילתיים בישראל משקיעים חלק רב בפעילותם בהתמודדות עם מצבי משבר ובפעולות של הכנה, תכנון, ופיתוח חוסן קהילתי. ההתנסות העיקרית בישראל היא עם משברים הקשורים בהתמודדות עם מלחמה בעורף והתקפות טרור. יחד עם זאת, פעולות ההכנה והתכנון של העבודה הקהילתית מביאות בחשבון אסונות טבע, כמו רעידת אדמה. מוצע לחזק מגמה זו ולהעמיק בה במיוחד את לימוד האופי השונה של המשברים. משברים ואסונות הם מסוגים שונים, ולסוג המשבר השפעה על אופן ההתמודדות עימו. אחת הדרכים להעמקת הידע בנושא היא שיתופי פעולה עם ארגונים בינלאומיים, שיש להם ניסיון רב בנושא. דומה, כי עובדים קהילתיים מהשדה ומהאקדמיה מישראל יכולים לתרום רבות מהידע שהצטבר ואף להיות גורם מוביל ומנהיג.

הרחבת המושג קהילה

עבודה קהילתית "נולדה" בסוף המאה ה-19. המושג 'קהילה' התבסס על תפיסה לוקלית של מקום. מאוחר יותר התפתח המושג 'קהילה פונקציונלית', בו המרכיב הגיאוגרפי רופף או לא קיים. לאחרונה, מתפתחות 'קהילות ווירטואליות', קהילות ללא מקום. בהקשר זה רצוי לבחון מספר דגשים.

1. **עובדים קהילתיים אזוריים וארציים.** מבנה ההעסקה העיקרי של העובדים הקהילתיים בישראל מכון אותם לפעילות במישור הגיאוגרפי המקומי. מרבית העובדים הקהילתיים עובדים בערים, בשכונות או בכפרים. קהילות פונקציונליות, לעומת זאת, כמו משפחות עצמאיות, קהילות להט"ב, או התארגנות משותפת של אוכלוסייה עם צרכים מיוחדים, פיזיים ונפשיים, אינן מחייבות, ואולי אף מעדיפות זיקה למישור האזורי והארצי. יש דוגמאות ספורות של העסקת עובדים קהילתיים במסגרות אזוריות

וארציות, אך הן מעטות, ואין להן מסגרת טבעית להתפתח ולהתרחב. בניגוד לעובדים פרטניים ומשפחתיים, לקוחותיהם של עובדים קהילתיים מחייבים לאתר מסגרות אסטרטגיות חדשות להעסקתם. חלופה נוספת היא ליצור מערכי תקצוב המנותקים מהרשויות המקומיות ומעודדים שיתופי פעולה בין עובדים קהילתיים לפעולות בקהילות אזוריות וארציות.

2. **דה-מאסיפיקציה.** בעת האחרונה התקשורת כוללת תהליכים של גלובליזציה ודה-מאסיפיקציה. גלובליזציה, בהקשר התקשורתי, היא תהליך העברת התקשורת, לאזורים נרחבים במקביל וצריכתה ברשתות חברתיות החורגות מעבר לגבולות הפיזיים, המדיניים או הכלכליים. תהליכים אלה יוצרים מעין כפר גלובלי שבו כל אדם יכול לדעת מה קורה בקצה השני של העולם, להתערב בו ולהתעסק בו. דה-מאסיפיקציה, לעומת זאת, הוא תהליך של פיצול התקשורת, תהליך משלים לגלובליזציה ומהווה תהליך של ביטול ההמוניות. נוצר קיטוע ופיצול של קהלי התקשורת. התפצלות לקהלים קטנים יותר ומובחנים לפי תחומים, של קהילות ואוכלוסיות שיש להן עניין או זהות משותפת. דה-מאסיפיקציה, כפי שהוצג במסמך הנוכחי, משתקפת בעיקר ברשתות חברתיות. שני סוגי קהילות מסוג זה רלוונטיות לעבודה סוציאלית קהילתית. אחת, *קהילה לעזרה עצמית והדדית* המיועדת למטרות של שיתוף עקב מצוקה אישית. העזרה הניתנת בקהילות אלה מבוססת על מאמצי המשתתפים להתמודד יחד עם בעייתם. קהילות אלה מורכבות מחברים שחלק מרכזי בבעיותיהם ובניסיונם דומה ומושם דגש על ניסיון משותף לפתרון בעיות. קהילה נוספת, *קהילה חברתית וירטואלית*, היא קהילה ברשת, שאין לה מטלה או אינטרס ספציפי וייעוד אלא מהווה מקום מפגש לחבריה. יתרונותיה הם בתקשורת זמינה הנותנת לחברי הקהילה תחושה שאינם לבד. קהילות אלה, לעזרה עצמית והדדית וקהילה חברתית ברשת, הן חלק מהקהילות המשמעותיות של אנשים רבים, ומתנהלים בהן מאפיינים קהילתיים דומים לקהילות אחרות, כמו תחושת קהילה, לכידות, מנהיגות, אבל גם הדרה ואלימות, לעיתים אלימות קשה. העבודה הקהילתית מצופה להכיר יותר את הקהילות האלה כחלק מהחיים הקהילתיים של לקוחותיהם, ולעיתים לעודד פיתוח של קהילות מסוג זה.

מעורבות של עובדים קהילתיים במדיה

עבודה עם התקשורת היא אחת האסטרטגיות החשובות בהשפעה על שינוי חברתי, להשפעה על מדיניות ולניהול מאבקים חברתיים. החשיבות שהעבודה הקהילתית תהיה מעורבת במדיה נובעת גם מהשפעת מקומה של המדיה בהבניה של בעיות חברתיות ובעיצובו של סדר היום החברתי, במישור הארצי והמקומי. אין יום שבו לא משודרות כתבות בנושאים של עוני, הדרה של אוכלוסיות, קיפוח של אנשים עם צרכים מיוחדים ועוד. למרות זאת, עובדים סוציאליים קהילתיים ממעטים לקחת חלק בפעילות המדיה. חשוב שמוסדות ההכשרה והמוסדות המעסיקים יכשירו וינחו עובדים קהילתיים לקחת חלק בפעילות יוזמת של שליחת הודעות למדיה, פרסום מאמרי דעה, השתתפות במדורים קבועים, ארגון מסיבת עיתונאים, ואף השתתפות בהפקה של כתבות.

שסעים בחברה הישראלית - קידום דיאלוג והידברות

החברה הישראלית מרובה בשסעים חברתיים המבטאים קיטוב ומחלוקת: שסע לאומי, אתני, בין הרוב היהודי למיעוט הערבי, שסע דתי, בין דתיים לחילוניים, ובין קבוצות דתיות שונות, שסע אידיאולוגי, פוליטי, בין ימין לשמאל בנושאים חברתיים ומדיניים, ושסע מעמדי כלכלי, בין עשירים לעניים, משכילים למשכילים פחות, תושבי יישובים מבוססים לישובים במצוקה, ובין מרכז לפריפריה, גיאוגרפית וחברתית. לעובדים קהילתיים בישראל יש מסגרות ואמצעי עבודה להתמודדות עם המחלוקות, וגם התנסות. העובדים הקהילתיים התנסו בפעולות כדי להתמודד באופן ישיר עם השסעים, ובפעולת של שינוי חברתי וקהילתי המחייבת דיאלוג, הידברות ושיתוף פעולה בין האוכלוסיות. מוצע לערוך מחקרים איכותניים - אינדוקטיביים, על סמך ההתנסות בעבודת השדה של עובדים קהילתיים, להבנות מודלים ודרכי פעולה, כדי להתמודד עם הנושא.

קידום העבודה הקהילתית במוסדות ההכשרה והעבודה

מחקרים בישראל ובעולם מצביעים על נטייה של עובדים סוציאליים לבחור בהתמחויות פרטניות קליניות ורק מקצתם בוחרים בהתמחויות מקרו של עבודה קהילתית. הפער מתבטא בפרקטיקה של העובדים הסוציאליים, בתהליכי ההכשרה המקצועית, והעדפותיהם של סטודנטים לעבודה סוציאלית. ניתן למנות סיבות רבות למגמה זו, וביניהן: ערכים אינדיבידואליסטים דומיננטיים בחברה, בניגוד לערכים קולקטיביסטיים, מגמות ומאפייני ההכשרה המקצועית, תמיכת מרצים, תמיכה של מנהלים ועמיתים, מיצוב וסטאטוס תעסוקתי גבוה למקצועות קליניים, ושאיפה להתמחות בפסיכולוגיה ובפסיכופתולוגיה. מוצע לפעול בשני מישורים. אחד, למרות מגמה של אינדיבידואליזם, ואולי דווקא משום מגמה זו, צעירים רבים מחפשים אתגרים חברתיים, ומשתלבים בפעילות חברתית בניסיון להשפיע על שינוי. ייתכן שיש לאתר אוכלוסייה זו ולעודד אותה להצטרף ללימודי עבודה סוציאלית קהילתית. שנית, רצוי למצב את העבודה הסוציאלית הקהילתית כתחום מקצועי 'יוקרתי', המציב את העובדים הקהילתיים, כמנהיגים של שינוי בחברה הישראלית.

חיזוק של אקטיביזם חברתי ושימוש מכוון בקונפליקט

עבודה קהילתית כוללת גישות שונות, ובמסמך זה הזכרנו מספר רב שלהן. בחלוקה גסה הגישות מתחלקות לגישה קונצנזואלית, של פיתוח קהילתי ותכנון חברתי, לעומת הפעלה קהילתית, הכוללת פעולה של סנגור ומאבק. מחקרים שנערכו בתחילת שנות השבעים, הצביעו על התמקדות של העבודה הקהילתית בישראל בתהליכים קונצנזואליים, ופחות בתפקידים נחוצים של אקטיביסטים, של הפעלה קהילתית וסנגור. אחד הבלמים לפיתוח גישה אקטיביסטית מוסבר במחויבות של העובדים לממסד, לארגונים המעסיקים את העובדים. גם מספר עשורים מאוחר יותר, הצורך באקטיביזם וסנגור בולט, במיוחד לנוכח פערים בחברה שמתגברים, תופעות של עוני, ותהליכים של הפרטה, של משיכת אחריות ממשלתית ציבורית. הניסיון לימד שגם העמותות, שהיו אמורות לשחרר את העובדים מתלות בממסד, בדרך כלל לא הצליחו להוביל לשינויים משמעותיים.

אחד האתגרים של העבודה הקהילתית בישראל אפוא, הוא לאתר דרכים לחיזוק תפקידים אקטיביסטים של הפעלה קהילתית וסנגור. המשימה הזו מוצבת לפתחם של בתי הספר לעבודה סוציאלית, של חוקרים בנושא, כמו גם הסוכנויות המעסיקות את העובדים הקהילתיים. יש לציין כי בעת האחרונה יש מעט התארגנויות לפיתוח גישה אקטיביסטית, כמו הקמת ועדה לקידום אקטיביזם, פעילות אקטיביסטית בנושא של התחדשות עירונית, והקמת מרכזי זכויות שפועלים לסנגור אקטיבי על אוכלוסיות עניות ומודרות. רצוי לחזק מגמות אלה.

התאמה לשינויים בסביבה

בסביבה שבה העובדים הקהילתיים עושים את מלאכתם יש שינויים רבים ואי וודאות. לדוגמה, בחברה יש מגמות שונות ביחס למושג קהילה. האחת, בהשוואה לחברה המסורתית שאופיינה בהזדהות רגשית של הפרט עם הקהילה ובנכונותו למעורבות ותרומה לקהילה, החברה המודרנית, כתוצאה מגישות ליברליות קיצוניות המדגישות את זכויות הפרט, מחלישה את מקום הקהילה, ותופסת את הסביבה והקהילה כמגבילות, חלה התרופפות בחשיבות של הקהילה. מגמה זו מתחזקת עוד יותר כתוצאה של גישות פסיכולוגיות המאדירות את ה"אני" ואת ההגשמה העצמית. לעומת הנטייה המתוארת, ואולי אפילו מפאת מגמה זו, יש מגמה הפוכה, של קריאה מחודשת לחיזוק ההקשר הקהילתי בחיי הפרט. צורכי התקופה קוראים שוב להדגיש את ה"אנחנו", את הערכים המשותפים ואת המחויבות של הפרט לקהילה ומחויבות הקהילה לפרט.

המורכבות ואי-הוודאות גוברים, כי שתי המגמות המתוארות אינן מנותקות כאמור מהקשרים אחרים, של מושג הקהילה בהקשר למקום, לפונקציות ולהתנתקות ממקום מוחשי. לכך מצטרפים כוחות התומכים בקוסמופוליטיות ומזלזלים בלוקליות כבסיס לגדילה וצמיחה של הפרט, ולעומתם אחרים סבורים כי ההתנסות הקהילתית מהווה גורם מעשיר.

דוגמא נוספת, תקווה ואמונה שהייתה, שאי צדק חברתי וחוסר שוויון יתוקנו באמצעות ארגוני שירות הנתמכים על ידי הממשלה, משתנה ולא ברורה. מצד אחד יש כוחות אידיאולוגיים ופוליטיים המצביעים על מעורבות הממשלה כמיותרת, וקוראים להפרטה, ומצד שני יש כוחות פוליטיים הקוראים לממשלה להיות מעורבת יותר ולקחת אחריות על פעולות השירותים.

במאבק זה, קיימות דוגמאות רבות של הפרטה, של העברת שירותים ממשלתיים לסקטור הפרטי והשלישי, ודוגמאות רבות, גם בהקשר זה, של קריסת מערכות שירות רבות. כתוצאה, הפערים, בין אלה "שיש להם" לקבוצות המוחלשות "שאינן להם" הולך ומתרחב. תיאורנו קודם תהליכים נוספים של שינוי: איום של משברים קהילתיים שמתעצמים, ושסעים חברתיים שגדלים. בתהליכים אלה ואחרים, העובדים הקהילתיים פועלים ומתמודדים יום יום מול האתגרים הרבים והמורכבים. יחד עם זאת, השינויים הרבים והאי-ודאות, האופייניים בתקופה זו, מעלים צורך בעיצוב אסטרטגיה כוללת ומתואמת, למוסדות ההכשרה ולמוסדות המעסיקים.

ביבליוגרפיה

- אהרנסון-דניאל, ל', להד, מ', ואח' (2010). **הכלי לאמידת החוסן הקהילתי (CCRAM)**. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, המרכז לחקר המוכנות והמענה למצבי חירום ואסון.
- איצקוביץ, נ', וצבע, י' (2011). **אמנה חברתית כלכלית חדשה לישראל: עקרונות וצעדי מדיניות בעקבות המחאה החברתית**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- אלפסי, י' (2016). **הגדרת תפקיד עו"ס קהילתי במסגרת תחום הרווחה בעיר ללא אלימות**. ירושלים: המשרד לביטחון פנים.
- אנגל, ע' (עורכת) (1999). **פיתוח קהילה: מהלכה למעשה**. ירושלים: החברה למתנ"סים.
- אנגל, ע', וגנור, מ' (1997). **צוות משימה**. ירושלים: החברה למתנ"סים.
- באטן, ת' ר' (1967). **קהילות והתפתחותן** (מתרגם: א' קרליץ). רמת-גן: מסדה.
- בהם, א' (1997). **קהילה - דגמים משתנים**. בתוך ה' שמיד (עורך), **המינהל הקהילתי: מגמות ותמורות - מקראה** (עמ' 39-58). ירושלים: מרכז ציפורי.
- בהם, א' (1998). **שיווק בשירותי אנוש: היבטים תיאורטיים ויישומיים**. תל-אביב: צ'ריקובר.
- בהם, א' (2004). **פרקטיקה קהילתית: בניית מודלים מובחנים לפי התנאים בקהילה וצרכיה**. **חברה ורווחה**, כ"ד (4), 453-470.
- בהם, א' (2009). **תכנון אסטרטגי של שירותי הרווחה והשירותים החברתיים ברשויות מקומיות**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, האגף למחקר, תכנון והכשרה.
- בהם, א' (2012). **שיווק בעבודה סוציאלית**. בתוך מ' חובב, א' לונטל וי' קטן (עורכים), **עבודה סוציאלית בישראל** (עמ' 352-370). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- בהם, א', וכהן, א' (2012). **פיתוח מיזם (פרויקט) קהילתי**. בתוך: מ' חובב, א' לונטל, וי' קטן (עורכים), **עבודה סוציאלית בישראל** (עמ' 238-257). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- בוכבינדר, א' (2012). **מהי עבודה סוציאלית? הגדרות, מרכיבים ודילמות**. בתוך: מ' חובב, א' לונטל, וי' קטן (עורכים), **עבודה סוציאלית בישראל** (עמ' 27-49). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- בליט-כהן, ע', וג'בר, א' (2015). **שיתוף פעולה בין ארגונים פלסטיניים וישראליים בחברה האזרחית**. **ביטחון סוציאלי, צ"ח**, 217-240.
- בן-יוסף, ש', ברנדר, י', רייסמן, א', וטוב, ע' (2015). **חוסן קהילתי במוסדות המעגל הראשון - סקירת ספרות**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה.
- בן-שלום, א', ואח' (2015). **נושמים לרווחה במרכז עוצמה מורחב: תדריך ליישום התכנית במחלקה לשירותים חברתיים**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, השירות לרווחת הפרט והמשפחה.
- ברנדר, מ', וסנדר, א' (2015). **צוות חירום וחוסן יישובי**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, השירות לעבודה קהילתית.

ברק, ד', ובר-גל, ד' (2002). ניתוח שדה כוחות: כלי להחדרת שינוי בארגוני שירות. **חברה ורווחה, כ"ב (1)**, 7-33.

בשן, ע' (2015). **התערבות עבודה קהילתית בהתחדשות עירונית**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, השירות לעבודה קהילתית.

גונן, י', ואח' (2010). **לשם שינוי ביחד, בינוי קהילה: פיתוח הון חברתי כבסיס לקהילתיות מתחדשת**. קריית טבעון: מכללת אורנים, מרכז שדמות.

גירון, י', וגולדשטיין, ש' (2016). **רמות מקצועיות בעבודה סוציאלית – עקרונות ותהליך ההכרה בתחומי מומחיות**. תל-אביב: האגודה לקידום העבודה הסוציאלית.

דורון, א' (2006). **בין הדרה חברתית למדיניות חברתית**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, האגף למחקר, תכנון והכשרה.

זיכלינסקי, א', ומחט-שמיר, מ' (2015). האם יחסים חוזיים הם שותפות? המקרה של המקלטים לנשים מוכות. **ביטחון סוציאלי, צ"ח**, 129-155.

יורק, א' (1988). הגישות המכוונות והבלתי-מכוונות בעבודה קהילתית ומדידתן: ממצאים ראשוניים ממחקר. **חברה ורווחה, ט' (1)**, 35-44.

יורק, א', ואדר, ה' (1988). **תדריך לתכנון פרויקט קהילתי**. תל-אביב: הספרייה המרכזית לעבודה סוציאלית וליגת נשים למען ישראל.

יורק, א', כורזים, י', וקטן, י' (1993). **עבודה קהילתית כתחום התמחות בעבודה סוציאלית**. ירושלים: משרד העבודה והרווחה ואיגוד העובדים הסוציאליים.

יצחקי, ח' (1988). **תדריך שיתוף תושבים לשלב קבלת החלטה**. ירושלים: ג'וינט ישראל, אלכ"א.

יצחקי, ח', ובוסטין, ע' (2012). עבודה סוציאלית קהילתית בישראל: בין עבר לעתיד. בתוך: מ' חובב, א' לונטל, ו' קטן (עורכים), **עבודה סוציאלית בישראל (עמ' 213-237)**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

יצחקי, ח', וזנבר, ל' (2014). תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים בחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים. **חברה ורווחה, ל"ד (1)**, 73-100.

כהן, ב' (2012). גישת הכוחות בעבודה סוציאלית. בתוך: מ' חובב, א' לונטל, ו' קטן (עורכים), **עבודה סוציאלית בישראל (עמ' 258-270)**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

כורזים, י' (1978). העובד הסוציאלי הישראלי כמתריע חברתי. **ביטחון סוציאלי, א'**, 124-131.

כורזים-קורושי, י' (2000). עבודה קהילתית ממסדית וחוף-ממסדית בישראל: האם כיוונה לקראת מאזן כוחות חדש? **חברה ורווחה, כ"ב (3)**, 325-343.

כורזים-קורושי, י', כץ, ח', וכרמון, א' (2009). **פיתוח קהילתי בין-תחומי: מהות, עקרונות ודרכי פעולה**. ירושלים: אשלים, הסוכנות היהודית, משרד הרווחה, מרכז ציפורי.

כנען, ר' (1988). שימוש מכון בקונפליקט בעבודה קהילתית. **חברה ורווחה, ח' (4)**, 351-369.

כץ, ח', גרוס, ת', ואפשטיין, ב' (2012). עבודה קהילתית וסנגור פוליטי במאבק נגד תכנית ויסקונסין. **חברה ורווחה, ל"ב (4)**, 601-620.

לאור, ג', בליט-כהן, ע', וכהן, א' (2014). **הטמעת הגישה הקהילתית במחלקות לשירותים חברתיים במסגרת תכנית הרפורמה: תדריך ליועץ**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, האגף לשירותים אישיים וחברתיים.

לאור, ג', ובליט-כהן, ע' (2015). **תדריך לשיתוף תושבים במחלקות לשירותים חברתיים**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

להד, מ', רוגל, ר', לייקן, ד', וכורזים-קורושי, י' (2012). **דרכים לזיהוי קהילות בסיכון**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה.

לוי, ד', יצחקי, ח', ושוורץ, ח' (2012). תפיסתו של פעיל קהילתי את תרומתם של משאבים אישיים ומשתנים קהילתיים לפיתוח תפיסת יכולת מנהיגות. **חברה ורווחה, ל"ב (4)**, 535-551.

לוי, ר' (2007). **כיצד נעבוד עם עמותות?** ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

מוניקנדס-גבעון, י', ובליט-כהן, ע' (2012). מניעים, תפיסת מדיניות חברתית ומאפייני פעילות של פעילים קהילתיים. **חברה ורווחה, ל"ב (4)**, 513-534.

מורלי-שגיב, ד' (2015). **הרפורמה - מחזון למציאות: ספר הרפורמה 5**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

מקרוס, א', ווייס-גל, ע' (2012). אידיאולוגיה חברתית ומקצועית של עובדים סוציאליים קהילתיים ופרטניים בישראל. **חברה ורווחה, ל"ב (4)**, 487-511.

סדן, א' (1997). **העצמה ותכנון קהילתי: תיאוריה ופרקטיקה של פתרונות חברתיים אנושיים**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

סדן, א' (2009). **עבודה קהילתית: שיטות לשינוי חברתי**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

סטריאר, ר' (2001). מהדרה למעורבות חברתית (מן השדה). **חברה ורווחה, כ"א (2)**, 213-232.

סטריאר, ר' (2008). **אסטרטגיות קהילתיות להתמודדות עם עוני בירושלים: נייר עמדה**. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל מייסודה של קרן צ'רלס ה' רבסון.

סטריאר, ר' (2012). **שותפות חיפה להתרת שרשרת העוני ושותפות אקדמיה-קהילה**. חיפה: אוניברסיטת חיפה, הפקולטה למדעי הרווחה והבריאות, בית הספר לעבודה סוציאלית.

סימונוביץ', ח', ודורון, א' (2012). **מעשה רשת: תדריך לשימוש ברשתות חברתיות למציאת תעסוקה**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

סנדר, א', ופלד, ד' (2012). **תפקידי העובד הסוציאלי הקהילתי בהקשר להקמת ולהפעלת צוותי חוסן וחירום יישוביים ושכונתיים**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, השירות לעבודה קהילתית.

ערן, י', ולב-שדה, ד' (1993). **פיתוח גישה קהילתית בין-ארגונית**. ירושלים: משרד העבודה והרווחה, השירות לעבודה קהילתית.

פלזנשטיין, ד' (2008). **פיתוח כלכלי-קהילתי**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, השירות לעבודה קהילתית, האגף למחקר, תכנון והכשרה.

פרידמן, ז' (1982). **התפתחות תפקידי העובד הסוציאלי הקהילתי בישראל בין השנים 1953-1979: השוואה בין תפקיד מצוי לבין תפקיד רצוי**. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.

צ'קאווי, ב' (1990). **שש אסטרטגיות לשינוי בקהילה**. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר לעבודה סוציאלית.

צ'רצ'מן, א', וסדן, א' (2003). **השתתפות: הדרך שלך להשפיע**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

קאופמן, ר' (2012). עשור למאבק למען צדק חברתי: היבטים ארגוניים של אקטיביזם קהילתי בבית ספר לעבודה סוציאלית. **חברה ורווחה, ל"ב (4)**, 579-600.

קאופמן, ר', ועמוס, א' (2012). עבודה סוציאלית אקטיביסטית בישראל – חסמים, אתגרים ואפשרויות. בתוך: מ' חובב, א' לונטל, ו' קטן (עורכים), **עבודה סוציאלית בישראל (עמ' 50-67)**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

קטן, י' (1980). **שיתוף תושבים – הלכה ומעשה**. ירושלים: משרד העבודה והרווחה, השירות לעבודה קהילתית.

קלינגמן, ד', וקמינסקי, ש' (2005). **יש לנו חלום: מחזון של יחידים לחזון קהילתי**. ירושלים: קדימה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים ואלכ"א.

קמינסקי, ש', סדן, א', וגלעד, ח' (1987). **עוד דרך: פיתוח גישה קהילתית**. ירושלים: משרד הרווחה, השירות לעבודה קהילתית.

קרמר, ר' (1971). עבודה קהילתית עירונית בישראל. בתוך: י' פרדס (עורך), **כ"ה שנים לעבודה קהילתית בישראל תשי"ד-תשל"ט (עמ' 123-137)**. ירושלים: משרד העבודה והרווחה, השירות לעבודה קהילתית.

רון, ב', וחסון, ש' (2006). **מדריך לשילוב: נספח חברתי-קהילתי בתהליכי תכנון ובניה**. ירושלים: מרכז ציפורי, היחידה לדמוקרטיה השתתפותית.

רותם, ג' (עורך) (2010). **תדריך למיפוי רב-ממדי של החוסן הקהילתי ליישוב/שכונה**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, השירות לעבודה קהילתית.

שוגרמן, ב' (2014). **סקירת השירותים החברתיים - עבודה קהילתית**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, השירות לעבודה קהילתית.

שוגרמן, ב', וסנדר, א' (2012). **מדיניות פיתוח חוסן קהילתי**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, השירות לעבודה קהילתית.

שחר, א', ושמר, א' (2012). נלמ"ד עם הקהילה: גישה נרטיבית ולמידה משותפת בעבודה קהילתית באמצעות דיאלוג. **חברה ורווחה, ל"ב (4)**, 553-577.

שמיד, ה' (עורך) (1997). **המינהל הקהילתי: מגמות ותמורות – מקראה**. ירושלים: מרכז ציפורי.

שמר, א' (2013). **מרכזי הגישור והדיאלוג בקהילה: חדשנות חברתית ביזמות חברתית**. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, השירות לעבודה קהילתית.

שמר, א' (2016). מעטפת בקהילה: הקמתו של מודל שכונתי בגישה קהילתית הוליסטית לשילוב עבודה פרטנית ועבודה קהילתית בדימונה. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, השירות לעבודה קהילתית.

שמר, א', ושחר, א' (2013). מסע בנתיבי הקהילה: תדריך להיכרות עם הקהילה - מודל נלמ"ד, נרטיב, למידה משותפת דיאלוגית. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, השירות לעבודה קהילתית.

שפירו, ש' (1967). קווים לעבודה קהילתית בישראל. רמת-גן: מסדה.

Adler, P. S. (2015). Community and innovation: from Tönnies to Marx. *Organization Studies*, 36 (4), 445-471.

Aiyer, S. A., Zimmerman, M. A., Morrel-Samuels, S., & Reischl, T. M. (2014). From broken windows to busy streets: A community empowerment perspective. *Health Education & Behavior*, 42 (2), 137-147.

Aldrich, D. (2016). It's who you know: Factors driving recovery from Japan's 11 March 2011 disaster. *Public Administration*, 94 (2), 399-413.

Aldrich, D., & Meyer, M. (2014). Social capital and community resilience. *American Behavioral Scientist*, 59 (2), 254-269.

Alinsky, S. D. (1971). *Rules for radicals: A practical primer for realistic radicals*. New York, NY: Vintage Books.

Anderson, S. G. (2014). *New strategies for social innovation: Market-based approaches for assisting the poor*. New York, NY: Columbia University Press.

Batten, T.R. (1965). *Communities and their development*. London, UK: Oxford University.

Beckett, L., Glass, R. D., & Moreno, A. P. (2013). A pedagogy of community building: Re-imagining parent involvement and community organizing in popular education efforts. *Association of Mexican-American Educators Journal*, 6 (1), 5-14.

Blazek, M. (2016). Participatory video with children and young people. *Geographies of Children & Young People*, 2, 1-18.

Boehm, A. (2004). Integrating media and community practice: A case of television report production. *Journal of Social Work Education*, 23 (4), 417-434.

Boehm, A. (2009). The functions of social service workers employed by municipal organizations at a time of war against a civilian population. *Disasters*, 34 (1), 261-286.

Boehm, A., & Boehm, E. (2003). Community theatre as a means of empowerment in social work: A case study of women's community theatre. *Journal of Social Work*, 3 (3), 283-300.

Boehm, A., & Cnaan, R. (2012). Towards a practice-based model for community

- intervention: Linking theory and practice. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 39, 141-168.
- Boehm, A., & Cohen, A. (2013). Commitment to community practice among social work students: Contributing factors. *Journal of Social Work Education*, 4, 601-618.
- Boehm, A., & Itzhaky, H. (2004). The social marketing approach: a way to increase reporting and treatment of sexual assault. *Child Abuse Neglect*, 28 (3), 253-265.
- Boehm, A., & Moin, V. (2014). A community project within a school of social work and a sense of community among students. *Journal of Teaching in Social Work*, 4 (1), 79-95.
- Boehm, A., & Staples, L. H. (2002). The functions of the social worker in empowering: The voices of consumers and professionals. *Social Work*, 47 (4), 449-561.
- Bourdieu, P. (1980). *Questions de Sociologie*. Paris, France: Editions de Minuit.
- Bradshaw, T. K. (2007). Theories of poverty and anti-poverty programs in community development. *Community Development*, 38 (1), 7-25.
- Brager, G. A. (1968). Advocacy and political behavior. *Social Work*, 13, 8-15.
- Brager, G. A., Specht, H., & Torczyner, J. L (1987). *Community organizing* (2nd ed.). New York, NY: Columbia University Press.
- Bryson, J. M. (2011). *Strategic planning for public and nonprofit organizations*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Chanan, G., & Miller, C. (2013). *Rethinking community practice*. Bristol, UK: Policy Press.
- Checkoway, B. (2009). Community change for diverse democracy. *Community Development Journal*, 44 (1), 5-21.
- Cheezum, R. R., Coombe, C. M., Israel, B. A., McGranaghan, R. J., Burris, A. N., & Grant-White, S., Weigl, A., & Anderson, M. (2013). Building community capacity to advocate for policy change: An outcome evaluation of the neighborhoods working in partnership project in Detroit. *Journal of Community Practice*, 21 (3), 228-247.
- Christens, B. D., & Speer, P. W. (2015). Community organizing: Practice, research, and policy implications. *Social Issues & Policy Review*, 9, 193-222.
- Cramm, J. M., Møller, V., & Nieboer, A. P. (2012). Individual-and neighborhood-level indicators of subjective well-being in a small and poor Eastern Cape township: The effect of health, social capital, marital status, and income. *Social Indicators Research*, 105 (3), 581-593.
- Davidson, S. (1998). Spinning the wheel of empowerment. *Planning*, 1262 (3), 14-15.
- Delgado, M. (2015). *Community practice and urban youth: Social justice service-learning and civic engagement*. New York, NY: Routledge.

- Delgado, M., & Humm-Delgado, D. (2013). *Asset assessments and community social work practice*. New York, NY: Oxford University Press.
- Dixon, J. J., Dogan, R., & Sanderson, A. (2005). Community and communitarianism: A philosophical investigation. *Community Development Journal*, 40 (1), 4-16.
- Dooris, M., & Heritage, Z. (2013). Healthy cities: Facilitating the active participation and empowerment of local people. *Journal of Urban Health*, 90 (1), 74-91.
- Engelbrecht, L. (2015). Revisiting the esoteric question: Can non-social workers manage and supervise social workers? *Social Work*, 51 (3), 311-331.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed* (trans. Myra Bergman Ramos). New York. NY: Continuum.
- Gal, J., & Weiss-Gal, I. (eds.) (2013). *Social workers affecting social policy: An international perspective*. Bristol, UK: Policy Press.
- Gant, L., Shimshock, K., Allen-Meares, P., Smith, L., Miller, P., Hollingsworth, L., & Shanks, T. (2009). Effects of photo-voice: Civic engagement among older youth in urban communities. *Journal of Community Practice*, 17 (4), 358-376.
- Gilbert, N., & Specht, H. (1977). Process and tasks in social planning. *Social Work*, 22, 178-183.
- Grootaert, C., Nayayan, D., Nyhan-Jones, V., & Woolcook, M. (2003). *Integrated questionnaire for the measurement of social capital*. New York, NY: The World Bank Social Capital Thematic Group.
- Grosser, C. F. (1973). *New directions in community organization*. New York, NY: Praeger.
- Hardina, D. (2000). Models and tactics taught in community organization courses: Findings from survey of practice instructors. *Journal of Community Organization Practice*, 7 (1), 5-19.
- Huss, E., Kaufman, R., Avgar, A., & Shuker, E. (2015). Arts as a vehicle for community building and post-disaster development. *Disasters*, 40 (2), 284-303.
- Itzhaky, H., & Bustin, E. (2002). Strengths and pathological perspectives in community social work. *Journal of Community Practice*, 10 (3), 61-73.
- Itzhaky, H., & Dekel, R. (2005). Helping victims of terrorism: What makes social work effective? *Social Work*, 50 (4), 335-343.
- Itzhaky, H., & Dekel, R. (2006). Community intervention with Jewish Israeli mothers in times of terror. *British Journal of Social Work*, 38 (3), 462-475.

- Itzhaky, H., & Kissil, K. (2015). "It's a horrible sin. If they find out, I will not be able to stay": Orthodox Jewish gay men's experiences living in secrecy. *Journal of Homosexuality*, 62 (5), 621-643.
- Itzhaky, H., & York, A. S. (2000). Empowerment and community participation: Does gender make a difference? *Social Work Research*, 24, 225-235.
- Itzhaky, H., & York, A. S. (2005). The role of the social worker in the face of terrorism: Israeli community-based experience. *Social Work*, 50 (2), 141-149.
- Itzhaky, H., & York, A. S. (1998). Social work practice in the community. In F.M. Loewenberg (Ed.), *Meeting the challenges of a changing society: Fifty years of social work in Israel* (pp. 50-72). Jerusalem, IL: Magnes Press.
- Jeffries, A. (1996). Modeling community work: An analytic framework for practice. *Journal of Community Practice*, 3 (3), 101-125.
- Kimhi, S., & Shamai, M. (2004). Community resilience and the impact of stress: Adult response to Israel's withdrawal from Lebanon. *Journal of Community Psychology*, 32 (4), 439-451.
- Kirshner, B., & Jefferson, A. (2015). Participatory democracy and struggling schools: Making space for youth in school turnarounds. *Teachers College Record*, 117 (6), 1-26.
- Kramer, R. M. (1981). *Voluntary agencies in the welfare state*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Kramer, R. M. (1985). The future of the voluntary agency in a mixed economy. *Journal of Applied Behavioral Science*, 21, 377-391.
- Kuentler, P. (1961). Planning social services for urban needs. Paper presented at the 84th Annual Conference on Social Welfare.
- Lane, R.P. (1939). *The field of community organizing*. New York, NY: The National Conference of Social Welfare.
- Lauffer, A. (1978). *Social planning at the community level*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Levy, D., & Itzhaky, H. (2016). Adjustment of women immigrants from Ethiopia: The contributing factors. *Social Development Issues*, 38 (2), 1-16.
- Lewin, K. (1951). *Field theory in social science: Selected theoretical papers*. New York, NY: Harper & Row.
- Luria, G., Boehm, A., & Mazor, T. (2014). Conceptualizing and measuring community road-safety climate. *Safety Science*, 70, 288-294.
- Luria, G., Cnaan, R. A., & Boehm, A. (2015). National culture and pro-social behaviors:

- Results from 66 countries. *Nonprofit & Voluntary Sector Quarterly*, 44 (5), 1041-1065.
- MacNair, R. H. (1996). Theory for community practice in social work: The example of ecological community practice. *Journal of Community Practice*, 3, 181-202.
- Makaros, A., & Itzhaky, H. (2013). Effectiveness of micro-and macro-level intervention at times of economic crisis. *Journal of Social Work*, 13 (6), 563-581.
- Makaros, A., & Weiss-Gal, I. (2014). Comparison of the social and professional ideology of caseworkers and community social workers in Israel. *British Journal of Social Work*, 44 (1), 100-116.
- McCaughey, M., & Ayers, M. (2013). *Cyber-activism: Online activism in theory and practice*. London, UK: Routledge.
- Midgley, J. (2013). *Social development: Theory and practice*. London, UK: Sage.
- Moshe-Grodofsky, M., & Makaros, A. (2016). Social work and social protest: An under-researched field. *Journal of Policy Practice*, 15 (4), 333-348.
- Mulroy, E. A., & Lauber, H. (2002). Community building in hard times: A post-welfare view from the streets. *Journal of Community Practice*, 10 (1), 1-17.
- Naples, N. (1998). *Community activism and feminist politics*. New York, NY: Routledge.
- Ohmer, M. L. (2010). How theory and research inform citizen participation in poor communities: The ecological perspective and theories on self- and collective efficacy and sense of community. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 20 (1), 1-19.
- Parada, H., Barnoff, L., Moffatt, K., & Homan, M. S. (2010). *Promoting community change: Making it happen in the real world*. Boston, MA: Cengage Learning
- Perlman, R., & Gurin, A. (1972). *Community organizations and social planning*. New York, NY: Wiley.
- Perry, M., Williams, R. L., Wallerstein, N., & Waitzkin, H. (2008). Social capital and health care experiences among low-income individuals. *American Journal of Public Health*, 98, 330-336.
- Piven, F., & Cloward, R. (1977). *Poor people's movements*. New York, NY: Pantheon Books.
- Ponzoni, E. (2015). Reframing cooperation: Challenges in overcoming tensions between professional services and volunteer organizations providing parenting support in immigrant communities. *Social Service Review*, 89 (1), 40-76.
- Popple, K. (1996). Community work: British models. *Journal of Community Practice*, 3 (3), 147-181.

- Prentki, T., & Preston, S. (2009). *The applied theatre reader*. New York, NY: Routledge.
- Reisch, M. (2016). Why macro-practice matters? *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 1-4.
- Ross, M. G. (1958). *Case histories in community organization*. New York, NY: Harper & Brothers.
- Ross, M. G., & Lappin, B. W. (1967). *Community organization: Theory, principles, and practice*. New York, NY: Harper & Row.
- Rothman, J. (1968). *Three models of community organization practice*. New York, NY: Columbia University Press.
- Rothman, J. (1995). *Strategies of community intervention: Macro practice*. Itasca, IL: F.E. Peacock Publishers.
- Rothman, J. (2007). Multi-modes of intervention at the macro level. *Journal of Community Practice*, 15 (4), 11-40.
- Rothman, J., & Tropman, J. E. (1987). Models of community organization and macro practice: Their mixing and phasing. In F. M. Cox, J. L. Erlich, J. Rothman, & J. E. Tropman (Eds.), *Strategies of community organization: Macro practice* (4th ed.; pp. 3-26). Itasca, IL: F.E. Peacock Publishers.
- Rubin, H. J., & Rubin, I. S. (2001). *Community organizing and development* (8th ed.). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Sabatini, F. (2008). Social capital and the quality of economic development, *Kyklos*, 61, 466-499.
- Schwartz, M. (1965). *Community organization*. New York, NY: National Association of Social Workers.
- Specht, H. (1969). Disruptive tactics. In R. M. Kramer, & H. Specht (eds.), *Readings in community organization practice* (pp. 372-386). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Stanley, D., Marshall, Z., Lazarus, L., LeBlanc, S., Heighton, T., Preater, B., & Tyndall, M. (2015). Harnessing the power of community-based participatory research: Examining knowledge, action, and consciousness in the PROUD study. *Social Work in Public Health*, 30 (3), 312-323.
- Staples, L. H. (2016). *Roots to power: A manual for grassroots organizing* (3rd ed.). Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
- Strange, J. H. (1972). Citizen participation in community action and model cities programs. *Public Administration Review*, 32, 655-669.

- Sundquist, K., & Yang, M. (2007). Linking social capital and self-rated health: A multi-level analysis of 11,175 men and women in Sweden. *Health & Place*, 13, 324-334.
- Thomas, D. N. (1983). *The making of community work*. London, UK: G. Allen & Unwin.
- Truong, V. D. (2014). Social marketing: A systematic review of research 1998-2012. *Social Marketing Quarterly*, 20 (1), 15-34.
- Warren, R. L. (1969). A community model: Types of responsive social change at the community level. In R. M. Kramer, & H. Specht (eds.), *Readings in community organization practice* (pp. 40-48; 205-222). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Weil, M. O. (1996). Model development in community practice: An historical perspective. *Journal of Community Practice*, 3 (3), 5-67.
- Weil, M. O., & Gamble, D. N. (1995). Community practice models. In *Encyclopedia of social work* (19th ed., pp. 577-593). Washington, DC: NASW.
- Weil, M.O., Reisch, M. S., & Ohmer, M. L. (eds.). (2012). *The handbook of community practice*. San Francisco, CA: Sage.
- Younghusband, E. (1959). The United Nations third international survey of training for social work. *International Social Work*, 2 (4), 30-34.